

Absoluda de cl. VIII^a giz
Souverine dela Dule Professoru
Ioanu N. Moldovancu Blaj 8/2 876.

VIETI'A, OPERELE SI IDEELE
LUI
GEORGIU SINCAI DIN SINC'A

A

DISCURSULU DE RECEPȚIUNE ALLU D. A. PAPIU ILARIANU.

~~~~~

Viéti'a, operele si ideele lui Georgiu Sincai.

I.

*Epoc'a in care a traitu Sincai, si Romanii cei mai însemnati
de pe atunci.*

Domnii mei!

I. Mai înainte de a vorbí de G. Sincai, viéti'a, operele si ideele lui, dati-mi voia a dice puçine cuvinte despre epoc'a în care a traitu ellu.

In ultimii anni ai secolului trecutu se implinesce evolutiunea cea mai însemnatória in viéti'a omenimei. Institutiunile invecchite alle trecutului se res-tórnă, si o nouă era se iuaugurédia: se proclama drepturile omului si alle po-porului.

Acésta opera marétia erá reservata, că totu ce e mare, gintei latine, pen-tru ca ei Jupiter a destinat imperiulu lumei: *Imperium sine fine*.¹

Pre cându paméntulu se cutremurá sub passii gigantici ai Latinilor de la Appusu, ce faceá, se vedemu, colonia romana assediata de Traianu in Daci'a spre a representá si apperá civilisatiunea latina in Oriente?

In Daci'a superiore, ea erá ingeunchiata si strivita sub Góti si Huni; in cea inferioare, umiliata si desonorata sub Turci si Greci. Din coa si din collo de Carpati, class'a intelliginte parassisse de multu usulu limbei Romei. Po-porulu mai ca pierdusse consciinti'a de sine.

Inse, germele vietiei nu erá attinsu.

Popórele presimtu instintivu cutremurul revolutiunilor mari ce le ascépta. Acestea si au precursorii lorü.

¹ Virg. *Aeneid.* I. 278—9.

Din culmea ce desparte seculul XIX de allu XVIII, vedem uivindu-se, în
tote părțile Daciei, unu număr de bătrâni, cari, atât de susflarea epocii,
striga cu unu vîrsu potintă: Desceptati-ve Români de la Resaritu, fi ai
Romei, frati ai Latinilor de la Appusu!

De atunci mai cu săma, începuta România a revenit la conștiința de sine;
ideea Romanismului de atunci reinvia în Orient.

II. Cari sunt acești bătrâni predestinați, carii, cu finea secului trecut și
începutulu secului presinte, insufflati de geniul Romei și allu Daciei, ne re-
chiamara, după o amortie de secoli, la conștiința de noi insine?

Primii apostoli ai Romanismului se arăta în centrulu Daciei lui Traianu.

Pre la mediul secului XVIII, nemoritorul Român, episcopul *Ioan Innocentiu Miculu*, începea să transmită tinerii la Roma,¹ carii veniau apoi la casa,
înspirati nu de România Papei, ci de România imperiului sempernus. Unul din
aceștia, *Gregoriu Maior*, fusese celu de săntău profesor de limbi și științe în
școalele române înființate în Blasius în anul 1754.²

Atâtă România erau însetați de învățatura, încătu, pre lângă toate pe decesele
ce li se punea, încă de pre la 1754 preste 300 de învățații erau la școalele
din Blasius, pre carii episcopul Aron îi tinea cu pâine, la sebastoare și cu fier-
tură, pre unii încă și cu haine și cu cărți. Limba lată fără bine se propunea,
pentru aceea curându-se și vestirea.³

Aceste școale române, apoi instituții de la România, de la Viena, și de Aiurea,
și mai adăugu eu, presimtiiu susflarei epocii cei nouă, produsseră o săma de
bătrâni căroru asemenia, România, cutediu a dice, de abia au pîn astăzi.

Ètă cei mai illustri din acești apostoli ai romanismului:

Samuil Klein și *Miculu*, nepotul episcopului *Innocentiu*,

Georgiu Sincai și

Petru Maior,

trei lucerferi pre firmamentulu literaturii române, carii, ei cei de săntău, au
deschis carte limbei și adeverată carte a istoriei române.

Episcopii dela Oradea-mare, *Dorobantu* și *Vulcanu*, patroni și amici ai celor
loru de susu, mecenati ai literelor române, contemporani ai mitropolitului
Iacobu din Iassu, toti trei transilvani.

Molnar, oculistulu, care tractă cu Choria și Crisianu la 1784, care pre la
1788 scrise grammatica, pre la 1799 retorica română, s. a.

Tempea, collegu al lui Sincai în directiunea școelor române, admiratoru

¹ S. Klein și *Miculu*, la *Cipariu* în *Acte și Fragmente istorice-beserecesci*, p. 96. — Cei de
săntău trimisii la România fură: Aron, apoi Gr. Maior, Calianu s. a.

² *Acte și Fragmente*, p. 217—224. — Pre la 1759 Gr. Maior se ocupă cu lucrarea noui dic-
tionarului.

³ S. Klein la *Cipariu* în *Acte și Fragmente*, p. 106.

alu lui Miculu si Molnar, si cunoscetoru profundu allu limbei si istoriei române.¹

Iorgovici, din Banatu, linguistu si filosofu adêncu, juristu si mare Român, care, convinsu ca •limb'a si natiunea cu acelasi passu passiescu• inainte de acést-a cu 70 de anni, pre la 1799, are curagiu nu numai de a curați limb'a de strainismi, dar, spre uimirea cunoscetorilor de astazi, de a o inavutî applicându principiulu etimologiei si allu analogiei, intocmai precum le applicâmu noi astazi, dicêndu ca : «de nu va placé Româniloru de atunci, se voru afflă intre urmatori, la cari va placé ce e allu natiunei nôstre.»²

Tichindealu, care, prin *Fabulele* sălle, pre la 1814, invetiá : «se simu noi •toti Români un'a: nu e aicea Grecu séu Latinu, Unitu séu Neunitu ... un'a •trebuie se fia nati'a românésca. Mintea (esclamá ellu) marita natia dacoromânésca, in Moldov'a, in Ardélu, in tiérr'a ungurésca; Mintea! cându te «vei luminá cu invetiatur'a, cu luminatele fapte bune te vei uni: mai alléssa «nati'a pre pamântu nu va fi inaintea ta.»

Mehessi, consiliariu de curte, autorulu principalu allu supplicei natiunei române din Transilvani'a dela 1791.³

Consiliariulu *Stefanu Costa*, dela care *Sincai* primi documente istorice, precumu diplom'a lui Michaiu Vitézulu, prin care acest-a intariá articolii distei din Alb'a-Iuli'a de la 1599⁴ s. a.

Insusi episcopulu *Bobu*, care se ocupă, pre lônga cărti beserecesci, si cu dictionariulu limbei.

Colossi,⁵

Körössi,⁶

Budai-Deleanu,⁷

I. Cornelius,⁸

ale căroru studie de limba storcu mirarea si gratitudinea cunoscetorilor pîn astazi.

Vaida, juristulu si professorulu.

Apoi *Lazar*, care, precumu *Negru* cu spad'a, de asemenea ellu cu cartea a

¹ Vedi *Cuvîntarea inainte a Grammaticei lui Tempea de la 1797*, in *Anness'a I*.

² Vedi *Observatii de limb'a rumânésca prin Paulu Iorgovici facute. Bud'a. 1799.* in 8°.

— Retiparite si in *Currier de ambe sexe, period II*, inse afara de dedicatiunea côtea episcopulu Ioannovici.

³ *Sincai* in *Chronica* la a. 1653.

⁴ *Sincai, Chronica* la a. 1599.

⁵ Prefatiunea *Dictionariului* de Bud'a, si *Istori'a pentru inceputulu Româniloru de P. Maior*. 2. edit. p 190.

⁶ *Cipariu, Principia de limb'a*, p. 317.

⁷ *Idem*, p. 322.

⁸ Prefatiunea *Dictionariului* de Bud'a. — *Elegia* lui *Sincai*, nota 25. — Vedi si o corresponsiatia in *Archivulu Cipariu*.

mâna, trecù muntii se spuna Româniloru de sub domnia fanariota ca erau Români.

Doctorulu *Romantiai*, cu alle carui fondatiuni se luminédia pîn astadi jumimea româna de preste Carpati.

Apoi poetulu si advocatulu *Vasilie Aron*.

Prè-invetiatulu doctor *Vasilie Popu*.

Si alti multi,¹ carii, persecutati de móre de inimicci numelui românu, murira mai toti inainte de timpu.

Atâti Români, atâti inventiati, produsse, mai cu séma directiunea nationale a inventiaturei din *Blasius*, precum si spiritulu si puterea epocei, in midi-loculu cellei mai revoltatórie apesări, sub care gemeau bietii Români de preste Carpati, cându pre copii i tîeriau cu puterea de la scôla si-i puneau la bivolii domnesci,² si pre popi i smulgeau din beséreca spre a-i tramitte la lucru iobagescu.³ Gémetulu apesărei se resimte in tóte lucrările acestoru barbati, si resunetulu vócei loru petrunde pîn astadi tóta inim'a de Românu. «Ei, prin lucrările loru, că prin unuトイagu allu lui Moise, au despiciatu (dice D. *Heliade*) «o mare de intunérecu ce tineá pre Români de cindea pamêntului fagaduintiei, «i facura se tréca din col de Egyptulu minciuniloru, si se-si cunnósca adeveratulu si maritulu loru inceputu ... Cetiti tineriloru, pe *Paulu Iorgovici*, P. • *Maior, Tichindealu, Sincai...* si veti inventiá intr'insii si limb'a vóstra, si «cea ce au fostu mosii vostri, si ceea ce veti puté fi, de veti urmá inventiaturelor loru. Acestia toti au fostu jertfa inchinarei loru intru slujb'a na-tieei, si mórtea loru pôte fi o vecinica dovada a inaltei loru solfi, si a impli-nirei ei cu desevrsire.»

III. Se vedemu acumu ce ómeni produsse acéstasi epoca in Daci'a inferiore, in România si in Moldavi'a.

La unu scriitoru romanu, anume *Fonteius*, se affla insemnatu unu vechiu oracu in carmeni, ce se trageá inca dela Romulu, si in care se diceá, ca, a-tunci Fortun'a cea buna va parassí pre Romani, cându 'si voru uitá de limb'a parintésca.⁴

In adeveru, in imperiulu romanu-orientale, in seculu VI, sub imperatulu Foca, limb'a romana fù inlocuita prin cea grecésca, si imperiulu romanu-orientale devenì grecu-bysantinu, si merse apoi cu passi répedi spre cadere.

¹ Ar fi lungu a-i numerá pre toti, precum pre *Constantinu Loga*, fostulu celu ântâiu inventiatoru allu scôlei românesci din Pest'a, apoi la cea normală din Aradu, impreuna cu doctorulu *Iosifu Iorgovici, Ioan Mihutiu* s. a. Vedi P. *Maior, Istori'a pentru inceput. Român*. 2 edit. p. 260.

² *Istori'a Rom. din Dac. Super*. I, 196.

³ Vedi in *Anness'a II*, documentulu de la 1767.

⁴ *Lyda*, l. II. 12. la *Cipariu, Principia*, p. 86.

Daci'a, inca de atunci, se desfacù de imperiu, si in legatura cu Slavii erá pre ací se-si uite originea si limb'a.

De abiá côtea finea secului XVI, mai ántâiu in Transilvani'a, apoi si din coa de Carpati, incepusse a se introduce cu incetulu limb'a nationale in besérec'a, apoi si in administratiunea româna, cându, cu inceputulu secului XVIII, domni'a Grecilor «ginte purure fatale Româniloru» cumu dice *Del Chiaro*,¹ essila limb'a româna, introduce limb'a gréca, si in cursu de unu seclu erá pre ací se témpezca de totu sentimentulu nationale.

Sub asta rusinósa domnía, scóle, séu nu erau de locu, séu erau grecesci.

«Ne fiindu scéle, erá multa prostia» dice Grigorie voda Ghica allu Moldavei pre la 1743.² Dieu! multa, daca fruntasii de atunci ai României nu se indoiau de a adressá domnului loru Constantin Mavrocordatu o dorintia si propunere cá acést-a: «ori-care fecioru de boiariu, care nu se va silí se mérga la «inveitiatura si se inverte carte ellinésca, se nu fia vrednicu a se inaltá la ste-«pen'a boiariei.»³ Domnii greci, adeca, se apucassera a intemeiá scóle grecesci in tierrele române. Aste scóle purtau nume de Academie. Erau câte doui trei dascalii de limb'a grecésca, fórte bine platiti. Unulu dintr'insii se chiamá «dascalulu cellu mare.» Erá si câte unu dascalasius românu, platitu cá in bataia de jocu, pentru carte beserecésca, moldovenésca séu românésca, pentru a scóte popi, scriitori si cântareti. Si acést-a, pre la 1748, 1793, 1803 si urmatorii.⁴

Multime de Greci din tóte pàrtile lumiei veniá in tiéra cu drói'a si se assiediá aici cá a casa. Bucurescii, cu dreptu cuvénut se priviá de urbe grecésca.⁵

Partea cea mai mare a elevilor din scólele publice erá Greci, si acestia, ér nu fiii Româniloru, se intretineáu la scóla cu spesele societatei române.⁶

Pîna si prin casele private dascalii erau calugeri greci, carii fugiau de urri-tulu monastirei séu, cercau occasiune de a scapá de acollo.⁷ Wolf, ca si Rai-

¹ I Greci, spezialmente Constantinopolitani, sono stati sempre fatali per la Valachia, ogni qual volta ne hanno avuto il commando. *Del Chiaro, Istoria delle moderne rivoluzioni della Valachia. Venezia* 1718. p. 208.

² Uricariu, I. p. 58.

³ Vedi anaforaoa boiariloru din 9 maiu 1746 in archivulu Statului. Diariulu Traianu, 1869, No. 29.

⁴ Uricariu, I, 58 si 117; II, 53.

⁵ Leukothea, Eine Sammlung von Briefen eines geborenen Griechen über Staatswesen, Literatur und Dichtkunst des neueren Griechenlands, herausgegeben von D. Karl Iken. Leipzig, 1825. I, 256.

⁶ Uricariu, I, 58, 64 si 71. — Leukothea, I, 57, 248.

⁷ Raicevich, Osservazioni intorno la Valachia e Moldavia. Napoli, 1788. p. 255. — Sulzer, Geschichte des transalpinischen Daciens. Wien, 1782. III, 8: «Von einem ausgehungerten, verdrüsslichen Mönche oder Kaluger... kann man nichts besseres erwarten.»

cevich, assigura ca acesti dascali erau totu ce se pôte mai ignorant si mai depravatu.¹

De assemenea, si in scóele publice, de si erau addussi de dascali, Grecii cei mai instruiti, progressulu erá pré-neinsemnatu, precum incredintieza toti contemporanii, straini si indigeni.

Anume *Raicevich*, pre la 1788, dice ca, se invetiá grammatic'a grecésca si logic'a lui Aristotele. Cellu mai celebru din acesti dascali grecesci avù, dice ellu, talentulu de a scrie unu volume in 4° asupr'a pàrtii a patr'a din grammatic'a lui Gasi. A collo erá vorb'a de astronomia ce nici odata nu invetiasse, si de descoperirea Americei; se maltratau deistii frauci, si se tratau de ignoranti toti scriitorii moderni, pre cari nu-i cetisse vre odata. E unu faptu, mai adauge *Raicevich*, ca acesti doctori greci erau in generalu fòrte ignorant, ei nu se occupau tóta viéti'a de câtu de minutie grammatical, fàra vre o spoíela macar, de sciuntie au de litere, si fàra de nici unu gustu.² — *Wolf* nu se pôte indigná de ajunssu de tautologiele si pleonasmi acestoru dascali grecesci. Se invétia, dice ellu, cu deosebire limba ellena. Si cu tóte acestea, nu gasesci unulu la suta, care, departe se scia commentá, se pôta macar celu cu folosu vechii scriptori ai Greciei. Pre la 1796, nici intre professorii din Iassi nu se gassiá unulu macar care se fia coprinsu geniulu limbei grecesci. Methodulu loru e pedantu, si ciarlataneri'a loru literaria se platesce fòrte scumpu.»³ — *Sulzer*, in România, e mai aspru de câtu *Wolf* in Moldavi'a. Vorbindu de grammatic'a in patru volumeni in 4° a lui Neophit, calugerulu grecu dela Slatari, originariu din More'a, ellu dice: «O grammatica in patru volumenil acum me dumerescu eu pentru ce Grecii si Români invétia la acésta limba in curgere de câte 20 anni. Dar ce se dicemu despre invetiatori si scóla, cari, cu assemene methodu, n'au sciutu produce unu singuru poetu séu oratoru, cu atâtu mai puçinu vre unu invetiatu.»⁴

Acést-a erá opiniunea strainilor despre scóele grecesci din tierrile române.

Nu altmintrea judecau Români cei cu minte.

Mitropolitulu din Iassi, *Iacobu Stamate*, contemporanu cu cei de susu, condamna in modu officiale, methodulu dascaliloru din scóele de atunci din Iassi, in cari, dice, se «invetia cu intunecare din celle nesciute la celle nesciute, cu numiri si cu canóne si cu multime de cuvinte insarcinându mintea uceniciloru, si poruncindu-le acelle numai date loru se cetésca si cá papagallii se le invetie de rostu, nimica cu totulu sciindu séu intiellegêndu din celle ce invétia, din-care pricina mai si 10 si 12 anni imbetrânescu in grammatica ucenicii... vor-

¹ *Raicevich*, l. c. *Wolf*, Beiträge zu einer statistisch-historischen Beschreibung der Moldau, Hermannstadt, 1805. I., 174.

² *Raicevich*, p. 243.

³ *Wolf*, I., 176, 177.

⁴ *Sulzer*, III, 7--11.

besce apoi despre «technologicescile loru bârfelli care tîmpescu mintea ucenilor, prefacu si strîca judecata ei.»¹

Aveau inse aceste scôle unu meritu, dar nu pentru Români. Elle erau scôle nationali grecesci. Dascalii erau cei mai inflacarati patrioti elleni. Bucurescii mai allessu, si scôlele de aici, erau vat'a agitatiunei grecesci, vatra ellenismului preste totu. Dascalii vorbiau grecesce côtera Greci. Spuneau junimeei, ca Zefs, de ar fi venit se vorbésca, numai ellenesce ar fi vorbitu; ca Natur'a de va graí vre odata, numai ellenesce are se graësca; ca isvorulu si mum'a a tôté este limb'a si invetiatur'a ellena. Le descrieau apoi pre eroii anticei Ellade, si apesarea nesufferita sub care gemeau Grecii de acumu. Atitiau patriotismulu si invitau la sacrificie. Si sacrificau Românii alăturea cu Grecii pentru Greci. Pe la 1810—11, se formă in Bucuresci o societate literaria *greco-dacica* séu *eteria filologica*, si in Vienn'a se fondă *Logios Hermes*² cu bani românesci, pîna ce apoi pre acestu allu nostru românescu pamêntu isbucnì cá a casa eteri'a grecésca.

In scól'a grecésca Românulu invetiá a admirá totu ce erá grecescu, ér pre sine se sinitiá umilitu cá Român, si in umilinti'a sea despretuiá totu ce erá românescu. Caracterulu român se alterà. Sub influenti'a domniei si scôlei grecesci, si prin amésteculu săngelui, Românulu deveni scepticu si indifferinte. Inimici naturali cá *Raicevich, Wolf, Sulzer* si altii, ne compatimescu.

Vorbindu noi astfelu de domn'a secolara a Grecilor in tierrel române, găssim cu calle a insemná ceea ce a dissu *Sincai* vorbindu de Despotu-voda. Ellu dice: «Scriindu eu asiá aspru despre Despotu, n'amu vrutu nici vréu se vatemu vre unu nému, ca némurile tôté au pretiu inaintea mea, numai se nufia de naravulu lui Despotu.»³

In assemeni impregiurari, multi Români, insemnati prin patriotismu si invetiatura, indesiertu amu cautá pre aceste timpuri in tierrele române.

Cu tôté acestea, Geniulu Daciei nu parassì de totu pre Români nici in acésta epoca de urgîa, de umilire si de desnationalizare. Gassim si pre atunci mai multe nobili suflete, mai multe inalte intelligintie, cari lucrau cu ardore si se luptau cu curagiu pentru binele natiunei: cá *Iacovu I*, mitropolitul Moldaviei, care, pre la 1752, impreuna cu totu clerulu moldovenescu, facù carte de legatura si de mare blestemu asupr'a tuturoru acelloru, pamênteni séu straini, carii in ver-ce chipu s'aru ispití de a pune vre odata, in vre o eparchia a Moldovei, cătu va traí acésta de Dumnedieu padita tierra, episcopi séu mitropoliti straini, Greci, ér nu pamênteni;⁴ cá acei venerabili betrâni boiari, despre cari

¹ *Uricariu*, III, 12--22.

² *Leukothea*, I, 247—256; cf. 126.

³ *Sincai, Chron.* a. 1563.

⁴ *Uricariu*, II, 236.

serie Raicevich, ca cu atâta religiune se purtau côtea vechile datine alle tierrei, in câtu sub tóta domni'a grecésca nu voira a vorbí macar vre odata grecesce;¹ că alti multi apostoli ai nationalității, carii, spre a puté lucrá mai in voia in sensulu dorintielorlor, imbraccara hain'a, pre atunci mai venerata, a calugeriei, si intellegéndu prin instintu, de ce insemnatate este limb'a pentru o națiune strivita in respectu politicu, lucrau cu staruintia spre a traduce cărtile besérehei in limb'a română, că nu dóra se se stracóre grecesc'a si accol de unde, in seclulu precedent, Români incepussera a lapedá cărtile slavónie. Ar fi lungu a insirá pre toti acesti prelati si preoti români, carii, in totu acellu séclu câtu au fostu occupyate tronurile române de precupetii greci, implura tiérr'a cu mii de cărti de acelle ce sunau românesce la urechi'a poporului intregu, de la nascerea pruncului, cumu dice D. Odobescu; pîn la astrucarea mosnégului: Români, că mitropolitii *Daniil* si *Grigorie*; că virtuosulu, instruitulu si mândrulu prelatu român *Filaretu*, care nu putù tiné mai multu de doui anni scaunulu mitropoliei, din mult'a urra si invidia ce purtau Domnii greci asupra-i; că *Cesarie* episcopulu de Râmnicu, demnu successoru allu lui *Damascenu*, *Innocentiu* si *Clemente*, si amicu allu lui I. Vacarescu; că *Iosifu*, ântâiulu episcopu de Argesiu, originariu din Transilvani'a: numai doui Români cunoscu, dice Sincai pre la 1804, sciindu serie românesce cumu se cade, pre *Samuil Klein* si pre episcopulu de *Argesiu*.²

In fruntea literatilor profani stau *Vacarescii*.³ In deosebi se admiràmu pre *Ianache Vacaresculu*, care, «dupa 1681 de anni dela Traianu,» la 1787 dupa Christu, in acestu intunérecu fanarioticu, presinta compatriotiloru o gramma-tica română, un'a din celle de ântâiu, si lassa urmasiloru cellu mai nobile le-gatu ce puteá lassá unu Român de geniu posteritatei selle:

Urmasiloru meu Vaccaresci,
Lassu vóue moscenire:
Crescerea limbei românesci
Si a patriei iubire.

IV. In Moldavi'a se insemnàmu pre Mitropolitulu *Jacobu Stamate* (1792—1803), Ardelianu de nascere, care, impreuna cu logofetulu seu *Gligorasiu*, se occupá cu chronologî'a Domnilor si a Mitropolitoru Moldaviei,⁴ combateá,

¹ Raicevich, p. 255.

² Sincai in *Epistola ad Lipszky*.

³ Despre miscarea literaria a Românilor din tiérr'a românescă sub Fanarioti, vedi scri-sori'a ce-mi tramise D. Al. Odobescu, in *Anness'a III*.

⁴ Wolf, I, 141, 284. Vedi si *Psaltirea* tiparita in Iassi la 1794, cu insemnarea Domnilor Moldovei. Despre *Gligorasiu*, vedi Wolf, I. c., precum și II, 19, nota m). — Sulzer, III, 506. — Hajdeu in *Analise literarie* (Raicevich).

precum vediumu, systhem'a cea témptória a Greciloru din scólele de la Iassi, si staruiá pentru invetiarea limbei latine «trebuitórie si spre indreptarea si impodobirea limbei moldovinesci.»¹

Amfilochie, episcopulu de Chotinu, scrieá, pre la 1795, despre originea romana a palmei domnesci din Moldov'a.²

Mitropolitulu Veniaminu, urmatorulu lui Iacobu, contemporanulu lui Vulcanu, mecenatu ca si acest-a allu literelor române. Multime de cărti beserecesci se tiparira sub dênsulu.

Neputêndu-i numerá pre toti, se incheiàmu cu vorniculu Beldimanu, biciutorulu Greciloru, care in *Tragedia* sea resume gémetulu innabusitu de unu secolu allu Româniloru din Moldavia.³

Barbati carii se se occupe mai cu de a dinsulu cu originile si istoria Româniloru, scól'a grecésca nu puteá produce. De ací vine ca, carte de legi de sub Matheiu-Bassarabu, erá mai cunoscuta Ardeniloru de câtu Munteniloru,⁴ si ca, pre cându Blasianii possedeau mai inainte de midi-loculu seculului trecutu, afara de Miron Costinu si alti chronicari, pina si chroniculu lui Cantemiru, lassianii pre acestu din urma de abiá 'lu cunoascura pre la 1835, cându apoi 'lu si tiparira dupa manuscriptulu din Petroburgu.⁵

¹ Uricariu, III, 19.

² Hajdeu, *Lumin'a*, III, 58. Amfilochie tradusse, la 1795, geografi'a lui Boulier, din italienește in românescă, adaugându la fine si însemnarea Domnilorul Moldaviei. Wolf, I, 6, 284. — D. Hajdeu ne mai arréta o Aritmetică de dênsulu, totu de la 1795, care inse nu e prim'a aritmetică română. Totu domnia sea spune ca Amfilochie lassasse in manuscriptu si o istoria a Moldaviei, care se pastrá odata la protocoreul Rodostatu, in tinutulu Chotinului, unde o vedlusse parintele seu.

³ Elta cumu serie *Beldimanu* despre Greci:

Toti din marginile lumei in Moldov'a adunati,
Veniti golii in straie próste, in abale imbracciati,
Dupa ce au faetu stare, si toti s'au imbogatit,
In sibul patriei nôstre ei ântâiu au pusu entită.

⁴ Sulzer III, 72.

⁵ Chroniculu Romano-Moldo-Vlachiloru, publicatu in Iassi la 1835. — Engel 'lu vediusse in manuscriptu, la 1800, in Blasiu in bibliothec'a monastirei. Samuil Klein spune ca unchiu-seu, episcopulu Innocentiu, 'lu eumerasse in Vienn'a, pre la 1730, de la unu negotiatoriu care fusesse in Petroburgu. Engel *Litteratur der Walach. und Mold. Geschichte*, p. 26.

Dintre Grecii stabiliți în tierra încă de abia afflămu vreo trei-patru insi, că fratii *Tunusli*,¹ *Philippid*,² *Photino*,³ occupându-se cu istoria tierrei.

Astfelu, istoria și statistică română ajunseseră pre mânile unor Nemți, Sassi, Unguri, că *Sulzer*, *Raicevich*, *Gebhardi*, *Engel* s. a.

Terminându despre starea intellectuale a Românilor sub Fanarioti, se nu uitămu ca pre la capetulu seculului trecutu se introduce în tierrele române studiul limbii franceze,⁴ evenimentu în adevărul providentiale și de mare importanță pentru Români, în privire atâtă literaria, câtă și politică și națională.

V. Se amintim și două-trei Meso-Români din această epocă, patrioti și erudiți distinși.

Theodoru Cavallotti, inventiatu protopopu român din Moscopoli în Macedonia, publică la 1770 în Venetia *Protopoeria*, care coprinde unu registru de 1170 cuvinte în grecesce, românesce și albaneșe.⁵ Totu pre atunci se publicara în Moscopoli mai multe cărți macedo-române.⁶

Const. Hadgi Cehani, din Moscopoli, Român cu intinse cunoșcientie, care comunică lui Thunman multe sciintie despre originea, limbă, intinderea, numărul populațiunei, și alte impregiurări ale Macedo-Românilor și Albanilor.⁷

Daniel, autorulu unui dictionariu grecu-modernu, meso-română, bulgară și albaneșă, tiparită în Viennă la 1802.⁸

¹ Cartea e tiparita grecescă la 1806 în Vienă. Fratii Tunusli sunt numai editori ai manuscrifului familiei Cantacuzinu. — Totu după manuscrifulu familiei Cantacuzinu și facu și Raicevich *Breviaro chronologico dellí principi di Valachia*. Vedi Engel *Litteratur der Wal.* etc. p. 49. — Manuscrifulu Cantacuzinu era cunoscutu Blasianilor, și anume lui Klein și Sincal, celupuțin partea istorică, precum se vede din extractele ce trimitte Klein lui Engel la 1802 (*Engel* l. c. p. 94.), și din *Anonymus Valachicus* citat de Sincal în *Chronica*. — Manuscrifulu P. Cantacuzinu publicat de Tunusli numai în traducere grecească, se află în MS. completu atâtă grecescă câtă și românescă, în Blasiu la D. Cipariu. Vedi *Archivu pentru filologia și istoria*, No. XXVII. — D. Gr. Manu din Bucuresci încă possede MS. P. Cantacuzinu. — Editiunea *Tunusli* e tradusă de D. Sion.

² Philippid era profesor în Iassi, omu cu cunoșcientie variate, dar fără de nici unu methodu în școală. Vedi *Leucothea*, II, 79. — *Istoria Rumuniei* facuta de densulu e publicata în Lipsia la 1816.

³ Publicat în Vienă la 1819; tradusă de Sion.

⁴ Raicevich pre la 1788 scrie: «la Franzese è molto in voga, e vi sono anche delle Dame che la parlano».

⁵ Thunman, p. 177.

⁶ Rosa, *Cercetări despre Români de din collo de Dunare*, în traducerea română, p. 59.

⁷ Thunman, p. 179, not. k.)

⁸ Sergiu Hagiadi, în traducerea Cercetărilor lui Rosa despre Români de din collo de Dunare, p. 59 în nota. — Vedi și Leake, *Researches*, p. 381 seq.

Dr. G. C. Rosa, publicà la 1807 o scriere intitulata: *Cercetări despre Românnii de din collo de Dunare*.¹

M. G. Boiadgi, publicà la 1813 in Vienn'a, *grammatica macedo-româna*, cu testu grecu si germanu.²

Ètta dar in acésta mare epoca Români eminenti in tóte pàrtile Daciei lui Traianu si a lui Aurelianu.

Luceru demnu de insemnatu, Românnii cei mai assupriti, cei de sub jugulu ungurescu in Transilvani'a si Banatu, si cei de sub urgissitulu despotismu allu ierarchiei grecesci in Macedoni'a, produssera literatii cei mai illustri.

VI. Acesti Români luminati au attinsu tóte ideele romanismului. Pre la 1795 se formasse in Transilvani'a pînă si planulu intemeiàrei unei *societăti filosofesci a némului românescu*. Asta societate aveá se se occupe cu tóte sciintiele, si in deosebi cu istoria Românilor; ea se pusesse in relatiune directa cu Bucurescii.³

Asiadar nici onórea ideei unei societăti literarie a toti Românnii, nu ni o lassara nòue acesti mari literati si de parte vedetori Români de pre la finea seculului trecutu. Ide'a a fostu mare, dar inimicii progressului român des-tullu de tari spre a o sugrumà indata in nascerea sea. Se fimu noi mai ferici!

A face biografi'a atâtotoru Români nemuritori, ar fi o lucrare demna de dum-nea-vôstra, dar pré-dificile pentru mine, si pré-intinsa pentru solemnitatea de astadi.

Am allessu unulu din toti, a cărui viéтия mi s'a parutu mai instructiva, si alle cărui lucrări resumu ideele, nu numai alle celoru-alti Români de pre a-tunci, dara potu dice alle Romanismului pentru totu de a un'a.

Dati-mi voia a vorbí de viéти'a, operele si ideele lui Georgiu Sincai.

¹ Inca o carte de la Rosa despre scriere si lectura românesca cu litere latine, Bud'a, 1809, cunnoscemu, îose numai din recensiunea lui Kopitar *Kleinere Schriften*, Wien 1857, I, 182. Vedi *Cipariu, Principia*, 89. — Cercetările lui Rosa sunt tradusse in românesce de Sergiu Hagiade, Craiova, 1867.

² Nòua editiune de *Maximu* in Bucurescii. — Boiadgi muri in Lucc'a. *Cipariu*, I. c. — In *Leucothea*, II, 198 si 203, vedem insemnate inca urmatòriele dòuc opere de Boiadgi: a) *Orbis pictus* de Amos Comenius, tradussu in 10 limbi: latina, francesa, italiana, daco- si macedo-româna, neo-greca, rus., serb., ungr., si germ., in 4º, anunçiatu in Vienn'a la 1819. b) *Scerta grammatica neo-greca* pentru junimea greca si pentru Germani. Vienn'a, 1821, la Dim. Davidoviki.

³ Vedi programm'a acostei societăti, in *Anness'a IV*.

II.

Viéti'a si operele lui Sincai.

I. Georgiu Sincai s'a nascutu in *Siamsiudu*, séu la 28 februarui 1754,¹ an-nulu intemeiarei scóleloru din Blasiu, séu la 1753,² chiaru cu o suta de anni inainte de publicarea Chroniciei selle.

Siamsiudu e unu satu mare in scaunulu Muresiului in Transilvania, locuitu de Români si de Secui. In acestu satu se afflau assiediati pariatii sei, *Ioan* si *Ann'a* nascuta *Gereg* (*Greculu*), avêndu in possessiune o parte de mosia nobilitaria straina.³ Tata-seu fusesse *poslujnicu* pre lângă vladică *Ioan Patachi*.⁴

De altmintrea, famili'a *Sincai*, vechi nobili, *exornat quorum cera vetusta lares*, se trageá din *Sinc'a-vechia*, in tiérr'a Oltului (tinutulu Fagarasiului). Odinióra, partea cea mai mare a satului erá mosia avitica a familiei *Sincai*. Totu pre mos'a familiei a fostu intemeiata *Sinc'a-noua*, precumu pre largu a probatru acést-a *Sincai* la diet'a tierrei din 1792.

Pre cându *Sincai* allu nostru erá inca copillu, ambele sate fura militarizate, adeca conscrisse in primulu regimentu românú de margine, impreuna cu possessiunile lui *Sincai* si alle altoru nobili de acollo.⁵

Tata-seu *Ioan* si muma-sea *Ann'a* si frate-seu *Pantelimon* sunt ingropati in *Siamsiudu*.⁶ Unu altu frate, *Ioan*, fiindu capitanu in allu douile regimentu

¹ *Lad. Nagy, Orodias, Elegia XXV*, not. 1 et 3.

² *Chronic'a* lui *Sincai* a. 1354: «La annulu acest-a mi-au venit u chrisovu allu pré-luminatei familiei comitiloru *Vass*, carele astadi in 28 februarie allu anului 1809, cându tocmai am plinitu 56 de anni de cându m'am nascutu pre lume, 'tă scriu in *Sinne'a*, satulu comitatului *Abauvar* din Ungaria; in curtea maririlor selle, că se le arretu multiamf'a carea li se cnyne nu numai dela mine carele scriu, ei si de la accia, pentru allu căror-a folosu scriu acestea.» — De altmintrea, totu *Sincai* dice la a. 1514 allu Chroniciei, ca la 1774 plinisse 19 anni ai vîrstei selle; er in nota 7 a *Elegiei* spune ca erá de 20 anni cându fù insarcinatu cu propunerea retoricei si a poesiei in Blasiu, adeca la 1773.

³ *Elegia*, not. 3. «Hic resideo pater meus non aviticam, sed pignoratiam duntaxat quandam portionem Nobilitarem possedit.»

⁴ *Sincai, Cronic'a* a. 1721, dice: «(pre) tatalu meu *Ioan Sincai* l'au fostu datu mosiulu meu Andreiu lângă (vladica *Ioan Patachi*) poslujnicu, si numai pentru aceea l'au dussu a casa, pentru ca l'au affiatu odinióra maturându palat'a vladicésca.»

⁵ *Elegia*, not. 1.

⁶ *Sincai, Chronic'a*, a. 1470.

românu de margîne, cadiù luptându-se vitejesce la *Lörch* lônga Rinu la a. 1795.

Mosiulu seu despre tata se chiamá *Andreiu*. Frate cu acest-a erá rationistulu de la Turnu-rosiu, *Stefanu Sincai*, care la 1705, navallindu Curutii asupra Turnului-rosiu, perì si dênsulu accolto. La a. 1738 allu Chronicei mentio-néza pre «*Stefanu Sincai* de Sinca, carele fusesse deregetoru de camer'a cra-éscă in Blasius.²

Mosiulu seu despre mama, *Nicolae Gereg (Greculu)*, precumu povestia ellu, pre la 1708 trecù de la Curuti la Lobonti, si fù intre acestia capitanu pîna la pacea de la Satmariu cându se lassà de óste si intorcêndu-se a casa la *Rîciu* se casatorì cu *Ruxanda Török* (Turcu) din *Sacallu*, care sate sunt in câmpí'a din comitatulu Turdei.³

Numai atâtă scimu despre famili'a lui *Sincai*. Ellu n'apucà pre semne a si pliní promissiunea ce face la a. 1711 allu Chronicei unde dice despre o scrisória a boiarilor din tiérr'a Oltului, ca o va adduce mai pre largu cându va scrie despre famili'a sea.

II. Tatalu lui *Sincai* nu erá omu invetiatu, dar iubitoru de invetiatura. Ellu se adöperà a dá fiului seu o crescere deplina. 'Lu tramise de micu la scól'a din Sabedu, totu in scaunulu Muresiului, că se invetie unguresce, fiindu acestu satu locuitu numai de Secui unitari séu ariani. Dar lui *Sincai* nu-i placù aici. Deci tata-seu 'lu addusse preste puçinu a casa la Siamsiudu, unde urmà apoi mai multu timpu la scól'a satésca sub preveghierea si ingrigirea parintescă.⁴

Pre la 1766, asiadar in etate cam de 12 anni, fù trmissu la *Osiorheiul*. Aici, la Reformati, incepù se invetie cu multu progressu primele elemente alle limbei latine si unguresci, sub directiunea pré-invetiatului professor *Al. Kovásznai*. Doui anni invetià in collegiulu Reformatiloru din Osiorheiul.⁵

Pre la a. 1768, *Sincai*, in etate de 14 anni, prin staruinti'a fratelui seu mai mare, capitanului Ioan, trecù la Clusiu, unde fù primitu de Iesuiti, că internu, in seminariulu *josefinu*. Aici invetià grammatic'a si poetic'a in cursu de patru anni de dille, cu atâta silintia si atâta successu, in cătu nici unulu din numerosii elevi ai seminariului nu-i putù disputá vre o data loculu ântâi in studie.⁶

Ér la 1772 lassà pre Iesuitii din Clusiu «pentru óre-ce nasarâmba», precumu

¹ *Elegia*, not. 5.

² *Sincai*, *Chron.*, a. 1705 si 1738.

³ Idem, a. 1708. — Din *Rîciu* se trage si tatalu mieu.

⁴ *Elegia*, not. 3.

⁵ *Elegia*, not. 4.

⁶ *Elegia*, not. 5.

spune ellu insusi, si, pentru că se invetie si limb'a nemtiesca, trecu pentru retorica la Bistrit'a sassesca, in gimnasiulu Piaristilor de acollo.¹

Terminându retoric'a, in anul urmatoriu 1773 fù primitu in monastirea de la Blasius, si insarcinatu cu predarea retoricei si a poeticei in scóele române de aici. Erá atunci Sincai in etate numai de 20 anni. Atâtù de tim-puriu 'lu judecara superiorii demnu de a-lu inaltia de pre banca in catedra.²

Dupa unu anu de proba că professor, la 1774, mitropolitulu Gregoriu Maior, dupa opiniunea unauime a tuturoru, ér mai allessu prin staruintia si autoritatea lui Ignatiu Dorobantu, pre atunci prepositu in Blasius, in urma episcopu la Oradea-mare, 'lu tramise la Rom'a impreuna cu Petru Maior.³

Cinci anni stete Sincai in Rom'a, doui pentru filosofia, trei pentru teologia, in collegiulu *de propaganda*. La 28 ianuariu 1779 primì laure'a de doctor in filosofia si in teologia. Iu Rom'a puse fundamentulu studieloru selle istorice. Ellu ajunsse a fi numitu custode allu biblioteciei collegiului *de propaganda*. Multiamita cu deosebire cardinariului *Stefanu Borgia*, secretariulu collegiului, tòte bibliotecile Romei erau deschise lui Sincai, si anume: biblioteca *vaticana*, biblioteca *sopra la Minerva*, biblioteca *benedictina*, afara de bibliotec'a collegiului, allu cărei custode erá, precum dissei, ellu insusi. Cullegeá di si nòpte cu o ardore fàra de esemplu din cărti si manuscrípte. Borgia i cästigasse de la pap'a Piu VI, voia formale de a ceti tòte cărtile, si celle oprite si damnate, si de a cercetá si consultá tòte bibliotecile. Ce e mai multu, acestu cardinari merse cu bunavointia pín accolò de-i tocni, cu banii sei proprii, unu preotu invetiatu care se-lu duca, veri-cându ar cere, prin bibliotecile publice, si se-lu pòrte si introduca in societatile eruditilor Romei. De multe ori, Borgia singuru i cautá si-i arretá differite cărti, pín ací ne-cunoscute, ce copriudeá ceva despre Români. Adesu 'lu poftia la més'a sea, incongiurata de a pururea de eruditi ai Romei si straini; din alle căroru convorbiri profitá in tòte privirile.⁴

III. Dupa terminarea studieloru selle in Rom'a, Sincai, intorcendu-se la 1779, se oprì, din poronc'a imperatessei Mariei Teresiei, in Vienn'a Austriei pre unu anu, intrându in seminariulu *S-ta Barbara* unde se afflă că prefectu allu studieloru Samuil Klein, amiculu si compatriotulu seu. Collegulu seu Petru Maior se intórse la Blasius.⁵

¹ *Sincai, Chron.* a. 1604. — *Elegia*, not. 6.

² *Sincai, Chron.* a. 1604. — *Elegia* not. 7.

³ *Sincai Chron.* a. 1604. — *Elegia*, not. 8. 18.

⁴ *Eleg.* not. 8. 9. 10. 11. — *Chron.* a. 1604. — *Elementa linguae Daco-romanae, Viennae*, 1780, in *Praefatione*. Vedi in *Anness'a V* prefatiunea acestei grammaticice.

⁵ *Chron.* a. 1448. 1599. — *Epistola ad Lipsky.* — *Elegia*, not. 12.

In cursulu acestui anu ellu invetià in Vienn'a catechetica si metodica in scòla normale de la *S-ta Anna*. De assemenea si dreptulu naturei, dreptulu publicu, allù gintiloru si dreptulu ecclesiasticu.¹

In acelasi timpu publicà in Vienn'a, *Elementa linguae Daco-romanae*, compuse de Klein, dar inavutite si intocmite de dênsulu. Erá se tiparéscă pre lônga acésta grammatica si unu dialogu despre originea Românilor, dar nu-lu ingadui censur'a curtei imperatesci de la Vienn'a.²

Noctuque diuque studiá Sincai in Vienn'a, cercetându bibliotecile si facêndu-si insemnari din cărti si manuscrípte pentru istoria dacica. In Vienn'a facù cunnoscintia cu cei mai insemnati istorici. Celeberrimulu *Daniil Cornides*, «de cătu carele mai invetiatu, dice Sincai, n'a avutu corón'a ungurésca pre timpulu seu», ellu celu de ântâiu merse se védia pre tênerulu istoricu românu, si remase uimitu de multimea documentelor ce vediu la dênsulu. *Benkő*, că si *Cornides*, 'lu incuragiá si-lu împrumutá cu cărti rare si cu manuscrípte. *Garampi*, nunciulu apostolicu, 'i deschise biblioteca' nunciaturei, cautându si arretându-i ellu insusi cărti si manuscrípte de cari puteá ave nevoia.³ In Vienn'a facù cunnoscintia si cu invetiatulu *Hadik*, presedintele cancellariei bellice.⁴ De assemenea, cu *Sulzer*, care 'i comunicà chronic'a lui Miron Costinu.⁵ De la consiliariulu de curte din Vienn'a, *Stefanu Costa*, primi, intre altele, diplom'a lui Michaiu Vitézulu de la 1599, prin care acest-a intaresce articolii dietei din Alb'a Iuli'a.⁶

Astfelu lucrá Sincai in Vienn'a, in estate de 27 anni, pre intrecute cu Klein,⁷ la grammatica, la istoria, atara de studiele normali si juridice la cari urmá.

¹ *Elegia*, not. 13.

² *Chron.* a. 824.

³ *Elegia*, not. 15. 16. 17. — *Chron.* a. 1223. 1510.

⁴ *Chron.* a. 1448. «In cătu se atinge de invetiatura comitului Andreiu Hadik, adeveratul este ca au fostu nu numai fórté invetiatu (precumă insumi am priceputu in anulu 1779, cându m'am intarnatu din Rom'a in Beciu, si am avutu vorocu de a vorbi cu dênsulu că cu unu presidentu allu cancellariei cei de ôste), ci au fostu si fórté iubitoriu de ómeni procopsiti, si de cărti, mai allessu de cărtile celle netiparite; pentru aerea ocârmuindu Ardélulu au cercatut tote scrisorile autoriloru celoru inca netipariti, si au facutu de i le-au scrisu unii si altii. Care cărti dupa mórtea comitului Andreiu au venit in mâinile fiului seu comitului Ioan Hadik sfetnicului, de la carele le-au dobândit luadatulu Martionu Georgie Kovachich din Senkwitz. Eu insumi am facutu estraturile din tote cărtile acelelea, mai naiole de a me face diortositoriu in tipografi'a craésca in anulu 1804.»

⁵ *Elementa linguae Daco-romanae in Praefatione.*

⁶ *Chron.* a. 1599.

⁷ Pre acestu timpu publicà Klein in Vien'a dôue dissertationi de mare importantia: un'a, de *Matrimonio juxta disciplinam Graecas Orientalis Ecclesiae*, 1781; alt'a, de *Ieiuniis Graeoae Orientalis Ecclesiae*, 1782.

Metodică și catechetică se vede a fi primită ordine de a le învăță, anume cu scopul de a fi apoi numită director al scărilelor române din Transilvania.

IV. Sincai trebuie să se fi întorsu în patria, și anume la Blasius, între anii 1780—2. În care anume anu se întorse și începând a funcționă că director, n'am putută astăzi. Dar de sărăcă ce elu afirma că a purtat acăsta derectoria în cursu de 12 anni,¹ eră din documentele ce de curând primirămu din Blasius, rezulta că elu făcă scossu din directoratu în anul 1794, apoi funcțiunea lui trebuie să fie începută în anul 1782.

Că director, neostenitulu Sincai publică, din ordinea imperatului Iosif II.²

La 1783, în Blasius, Grammatica latina-româna. Regulele latinescă și românescă cu litere străbune. Din astă grammatica învățăra și contemporanii domnului Cipariu pre la 1814—5. O alta ediție de acăsta grammatica are și testu germanu și ungurescu pre lóngă cellu latinu și românū.³

Totu la 1783 publică și unu catechismu, înse cu litere ciriliante⁴ care și pîna acumă a remasă în scările, după cumu arréta D. Cipariu.

De assemenea, dăouă abecedarie: unulu pentru scările primaria din Blasius, altulu pentru scările satescă din Transilvania. Cellu de dântăiu în patru limbi: latină, ungăra, germană și română; allu douile numai cu litere române.⁵

La 1785, aritmetică foarte bună.⁶

Sincai fusesse calugeru și canoniciu, «cellu mai de josu în săntire, dar allu douile în derectoria,» în cursu de 10 anni, adecă dela 1774 pîna la 1784. Elu învățăse teologilă că pucini altii; dar, omu luminatul că epoca în care trăia, și că cellu ce «scia naravurile popesci», elu nu era amicu allu calugeriei și allu calugeriilor.⁷ Dreptu-accea, la 1784 se lăsă de calugeria, împreună cu Klein, Peterlachi și P. Maior, dicându ca numai pentru a pute merge la România intrasse în monastire. Calugeri inca nu iubiau pre acestu bar-

¹ *Elegia*, not. 24.

² Altissimo jussu immortalis memoriae Augustissimi quondam Imperatoris Iosephi II Libros pro Scholis Valachicis partim verti, partim proprio marte composui. Sincai in *Epistola ad Lipszky*. p. IV.

³ *Eleg. not. 19. — Cipariu, Principia*, p. 316.

⁴ *Eleg. not. 22. — Pop, despre Tipografi*, p. 48. — *Cipariu*, l. c.

⁵ *Eleg. not. 21.*

⁶ *Eleg. not. 23. — Precum Elementele aritmetice*, publicate în Iassî la 1795, de Amflochie de la Chotinu, nu e cea dântăiu aritmetică română, de assemenea nu e cea dântăiu nici a lui Sincai, ca ci în *Dissertatiunea lui Pop*, p. 98, se adduce altă mai vechiă sub titlu: *Aritmetica românsca și nemîneșca*. In Bucium, 1777. cu litere ciriliante.

⁷ *Chron. a. 1514*; cf. a. 1739.

batu luminatu, dar puçinu tractabilu; deci fără greutate 'lu dimisera *in nomine Domini*.¹

Două-spre-diece anni lucră Sincai că directoru allu scóleloru naționali în tóta tiérr'a Ardélului. Trei sute scóle infiintià. În archivulu mitropolitanu din Blasius se pastrédia ușu esemplariu de decretu pentru docentele scólei române-naționali din *Fenesiu-sassescu*, subscrissu de Sincai la 25 decemvre 1787. Că directoru, Sincai aveá lèfa de 300 fl. pre annu. Dar cându essiá se cercetedie scólele, primiá diurna. În asemeni visitatiuni, de trei ori percurse, din ordinea imperatului Iosifu, tóta Transilvani'a, facêndu apoi relatiuni despre starea scóleloru. Cunnóscemu dóue documente despre zelulu inflacaratu si neobositu cu care lucră Sincai pentru immultirea scóleloru si inaintarea culturei române — *pro linguae et gentis honore*. Anume, Sinodulu tinutu în Blasius la 18 decemvre 1792, atesta ca nici ostenéila, nici insasi sanetatea nu si o crutiá Sincai in purtarea deregetoríei sălle.²

V. Intr'aceea, la 28 ianuariu 1790, Iosifu II e constrinsu a revocá reformele mari ce introdussesse.

La 20 februarie acell-asi annu móre marele imperatu,
qui, pol, perpetuo vivere dignus erat;
imperatulu iubitoriu de omenire «sub care au resuffletit Români, si eu atunci inflorindu multu puteam» dice Sincai³ cu adêncă durere.

Pre cându revolutiunea cea mare, la Appusu, resturná sistem'a millennaria a trecutului, si proclamá principiele libertàtii si egalitàtii omenesci, in Austri'a si mai allessu in Ungari'a si in Transilvani'a, dupa mórtea lui Iosifu, reformele celle cadiute alle acestui provocassera o reactiune încordata, aristocratica si feodale. Ungurii, natiune aristocratica care in nici unu casu nu puteá simpatizá cu o revolutiune democratica, cereau cu inviersiunare restabilirea constitutiuncii loru feodali ce era se o sferme de totu Iosifu imperatu. În tóta Ungari'a si Transilvani'a nu se iví intre Unguri unu singuru apostolu allu dreptului egale, dice Ungurulu *Kövari*. Revolutiunea francesă, constata acestu Unguru, nu gassí sympathisi decât la Români Transilvaniei.⁴ Aceastia, pe-trunsi de principiele lui Iosifu si alle revolutiunei, se presinta la a. 1791 inaintea imperatului si a ditei din Clusiu cu acellu famosu si pururea neuitatul actu allu natiunei române, prin care pretindu restabilirea Românilor, vechilor coloni ai lui Traianu, in usulu tutuloru drepturilor nationali, de o potriva cu

¹ Vedi in *Anness'a VI*, raportulu secretu allu lui *Kalnoki* din 19 iuniu 1784 côtea episcopulu Bobu, prin care se dimittu din monastire Klein, Peterlaki, Sincai si Maior.

² *Elegia*, not. 24. — Vedi in *Anness'a VII*, Decretulu de docente de la 1787.

³ *Elegia*. — *Chron.* a. 1708.

⁴ *Kövári*, *Erdély történelme*. VI, 164. 166. 167.

celle-alte natiuni alle tierrei, invocându, ei singuri în Resaritulu Europei, drepturile omului și alle cetățianului: *pura et simplicia tum hominis, tum civis jura.*¹

Ungurii și Nemtii, cu puteri unite și cu violentia respinseră aceste pretensiuni.

Eder, istoricu sassu, se insarcină să le critică și combată.

Sincai respunse prin o anticritică energică, care însă nu o putu tipari².

Se însemnău că la diet'a tierrei din 1792, Sincai încă asternu o petitiune în caușa possessiunilor familiei sălăge.³

Intr'aceea, reacțiunea ungură ce urmă după moartea lui Iosif, nu putea se nu lovescă să pre Sincai.

Inimicii scăolelor naționali și ai lui, devenira din ce în ce mai cutediatori. Mai întâi i se tramise ordine de a nu se mai propune limbă germană: *audacter dura minando mihi*. Puçinu după aceea, nascocira asupra-i lucruri grave ce puteau se-lu pierda — *qui me perdere possint*,⁴ accusându-lu de principie germanice,⁵ returnătorie, și de turburatori alu ordinei publice.

Eră pre atunci episcopu in Blasius *Ioan Bobu*. Sincai, că și Klein și Maior, barbati superiori, cu atât mai puçinu puteau se stea bine cu Bobu, ca, pre cându acest-a cercă să vîrui în beserecă română innovatiuni latine, ei apperau cu insuffletire vechiele datine alle besereci orientali. Înca de pre la 1792, déca nu de mai nainte, incepusse să se formă în clerus o opposiție serioză asupra administratiunei episcopului. Pre la 1794 opposiția eră să erupă.

¹ *Supplex Libellus Valachorum Transilvaniae, cum notis historico-criticis I. C. E. Claudiopoli 1791. pag. 46.* — Suppliea română se edită atunci și în Iassi.

² Sincai la a. 1291 alu Chronicei, după ce adduce chrisovulu regelui Andrei III, datu lui Ugrinu, dice: «Tocmai bine că Eder collega meu cândă să eu eram director preste scăole, 'mi veni aci înainte, pentru că elu este acel-a carele încă au entediatu să scrie în chrisulu instantiei Românilor din Ardélu, că această pururea au fostu numai suferită în numită tierra, era nu primită. Eu în antichrisulu meu am fostu responsu la totă bârfeltele lui, să dacă nu s'au pututu tipari pentru teléga, 'lu intrebă acumu din Carrutia: au nu e primită unu nému în tierra aceea în care siede să judeca impreuna cu craiu lui seu?»

³ *Elegia*, not. 1.

⁴ «Primum Theutonicae mandant primordia linguae
Ne doceam; audacter dura minando mihi.
Tum fictas Causas, et quā me perdere possint,
Quaerunt! — propiti sed vetuere Poli.»

cântă Sincai în *Elegia* sa. Așa se intellege să ceea ce dice elu în epistolă sa către Bobu din 10 august 1795: «Infrascriptus scio me quondam prohibitam fuisse secus quam *hungarice loqui et valachice*.»

⁵... «ceu perniciosorum quorundam effectorum *Germanicorum* principiorum falso actum...» dice Sincai în *Elegia* not. 24. — Aci însemnă că, principiele să reformele lui Iosif II, Ungurii le numiau germanice.

Pre atunci se laudasse Bobu asupra lui Maior: *Dabo operam ut destruam illum.*¹

Actiunea intentata asupra lui Sincai nu e bine cunoscuta. Dar dintr'o cercetare facuta asupra-i la 11 septembrie 1794, resulta ca ellu era arrestatu pentru ca ar fi rostitu óre-cari cuvinte cintitorie la turburarea pàcei publice.² Interrogat, ellu respunse intre altele: «Fiindu denuociatu la guvernu pentru «nescari cause, se ordinasse cercetare asupra-mi. Cu acésta occasiune, mer-«gàndu eu la monastire, calugerii 'mi disserra intre pachare: Hei Sincai, dar «bine ce o dressera asupra-ti. Eu dissei: déca astfelu se pòrta episcopulu «cu mine, apoi ego etiam ero dux et author rebellionis atque conjuratorum (a-«deca: eu inca voiu fi autorulu si capulu rebelliunei si allu conjuratiloru). «Professorulu de filosofia me observà dicàndu: mare vorba ai graitu, Sincai; «tu 'ti puni capulu in jocu. Èr eu respunsei: n'am graitu nimicu contra tier-«rei nici contra imperatului; am vorbitu contra episcopului.»³ Vorbele lui Sincai fura interpretate intr'unu sensu ce n'a pututu fi in cugetulu lui. Ellu fù arrestatu sub inculpare de tendintie de rebelliune.

La 13 septembrie 1794, asiadar sub cursulu cercetarei lui Sincai, guvernulu invita pre episcopu, se propuna altu directoru in locu-i.

La 15 octovre, episcopulu propune de directoru *interimariu* pre *Georgiu Tatú*, care terminasse studiele mai inalte la S-ta Barbara in Vienn'a.

La 18 octovre, guvernulu confirma pre Tatú in postulu de directoru *interimariu* si catechetu scólei primarie nationali din Blasius.⁴

La 10 augustu 1795 Sincai se affla in Blasius, pre picioru liberu, dar *aflictus ultra modum*, precum se subscrise insusi intr'o epistola pré-caracteristica adressata episcopului Bobu. In asta epistola ellu 'si da inca titlulu de *actualis director*. pre semne dupa modulu seu cellu ironicu, fiindu-ca *Tatú* era numai *interimariu*.⁵

E bine a insemná ca, chiaru pre cåudu Sincai era accusatu pentru principie selle si arrestatu că turburatoriul allu ordinei publice, in Vienn'a si in Pest'a se arrestau toti cei in prepusu de a simpatizá cu revolutiunea francesa. La 16 augustu 1794 se puse mân'a pre Martinovici si alti complici, si in an-nulu urmatoriu se decapitara.

Vl. Scossu cu nedreptate din postulu seu de directoru, dupa ce sufferisse si alte mai greile injurie si calamitati, numai pentru ca lucrasse atâtu si cu atâtu

¹ P. Maior, *Istori'a Besericiei Românilor*, p. 342.

² «Holmi illetlen és közöséges tsendesség fellázdasztására tzélozo szavaiért béravadt Sin-kai György ö kegyelme» se dice in actulu cercetarei.

³ Vedi actulu cercetarei in *Anness'a VIII*.

⁴ Vedi propunerea episcopului si confirmatiunea guvernului, in *Anness'a IX*.

⁵ Vedi Epistol'a lui Sincai, in *Anness'a X*.

zelu pentru binele publicu, la annulu 1796 Sincai merse la Vienn'a, pentru că se astérrna inaintea imperatíei dreptele sélle plângéri. Ellu trecù atunci pre la Oradea-mare, unde vechiulu seu patronu, episcopulu Dorobantu, 'lu ajutorà, fără se-lu róge, cu dóue-dieci galbini, bani de calletería.¹

Mérgerea la Vienn'a nimicu i folosi.

Parassitu de stéo'a sea — a *Fortuna fere derelictus* — Sincai, cellu ce adu-
usasse atâte cunoscintie spre a fi folositoriu Româniloru, se vediu de odata
constrinsu de a parassí pre ai sei si a cultivá pre straini cu mintea sea —
Colere ingenio rura aliena meo, cumu dice ellu insusi. Ellu se retrasse la co-
mitele Daniil Vass de Céga² si soçia sea Clara Szerentsi. Siesse anni de
dille petrecù Sincai in curtea acestoru magnati, crescêndu in arte si in scientie
pre fiii loru, Tom'a, Ioan si Giorgiu, si ingrigindu totu de odata de econo-
mia că inspectoru in mosiéle loru.

Cu assemeni occupatiuni, ellu se vediu nevoit u neglége puçinu studiele si
cultur'a sea literaria.³

Cu tóte acestea, Istori'a Daco-Romana ce incepusse a cullége cu atâtu zelu
si cu atâte priveghiàri, nici odata nu puteá se o dea uitarei, fia că directoru
de scóle, fia că instructoru de copii au inspectoru de bunuri. Ellu aduná nein-
cetatu si cu tóta occasiunea, din bibliotecu si archive, publice si private, cer-
cetá pîna si documentele particolariloru, nobili si tierrani.⁴ Inca pre la a. 1800,
côtra finea lui maiu, vediusse Engel in Osorhei, in bibliotec'a societatei
pentru limb'a ungurésca, unu manuscriftu de trei volumeni *in folio* coprin-
diendu date chronologice de *rebus Valachorum*, culsesse din varii autori de
Georgiu Sincai.⁵

VII. Pre la 1803, Sincai terminându crescerea filoru comitelui Vass, 'si luă
dio'a buna de la acésta familia, si plecà pre la Oradea-mare la Bud'a, spre a

¹ *Elegia*, not. 18. — Se dice ca, trecêndu Sincai prin Clusiu, intră într'unu casinu unde aveau datina de a se aduná boiarii unguri. Sincai, cu obicinuit'a sea indrasnella, s'ar fi adressat u côtea dênsii dicendu: «Etta m'ati ruinatu; ajutati-me acumu.» si boiarii aru fi facutu o collecta pentru dênsulu.

² Despre famili'a Vass serie Sincai la a. 1230 allu Chronicei: «Intre familiele celle mari din Ardélu, cea mai de frunte si mai vechia este famili'a comitiloru Vass din Sântulu Egidie, ér «acumu numita a Graflorul Vass de Cég'a. Famili'a acést-a au venit u cu ântai'a intrare a Unguriloru in Ardélu in a. 904 din Moldov'a; si pecétea o arréta ca nu numai au fostu de frunte intre Moldoveni, ci tocmai din cas'a ce obladuiá Moldov'a; ca-ci pîna in dio'a de acumu tine «çimirulu séu stem'a Moldovei in pecéteiculu seu. Dupa aceea s'au amestecat si cu famili'a lui Dracula, a obladuatorului tierrei muntenesci, prin casatoria.»

³ *Elegia*, not. 24.

⁴ Sincai, *Chronica*, a. 1643.

⁵ Engel, *Literatur der Valach. und Mold. Geschichte*. p. 67. — Pare ca de aceste trei volu-
meni e vorb'a si in not'a 25 a *Elegiei*.

se consacră de ací inainte numai studiului istoriei române. Ellu se opri în Oradea-mare, unde se afflă episcopu vechiulu seu patronu *Ignatiu Dorobantu*, și canonici, invetiatii sei amici și cunoscuti, *Vulcanu* (care se facă apoi episcopu), *I. Szilagi*, *S. Branu*, *I. Cornelii*, *Nic. Vitez*, *Georgiu Farcas*; acollo se afflă și eruditulu professor și directoru *M. Tertina*. Toti cu bucuria și cu inimă deschisă imbraçisiara pre celeberrimulu Sincai. Ellu descallecă în tusculanulu suburbanu allu episcopnui, și în tóte dillele eră la més'a acestuia.¹

Pre atunci lucră Engel la istoria principatelor române, și invetiatii Români din Blasiu, din Oradea-mare și aiurea, 'i trimitteau totu felulu de documente.² Chiaru pre cându Sincai se afflă în Oradea-mare, se traduceă sub priveghiera lui Vulcanu, chronică lui Miron Costinu pre sém'a lui Engel.³

Trei luni de dille petrecu Sincai în sinulu eruditiloru sei amici de la Oradea. Atunci scrisse si *Elegia* sea.⁴

In fine, gassindu occasiune opportuna plecă la Pest'a și Bud'a anume spre a-si indeplini istoria Daco-Romana din Grammatophilaciulu lui Kovachich și din bibliotecă lui Szechenyi. La plecare, invetiatii și generosii sei amici din Oradea, lu ajutorara cu bani de drumu.⁵

Côtra finea anului 1803, Sincai eră in Bud'a.⁶

Cumu ajunse aici, se puse in relatiune cu celebrii istorici ai Ungariei de atunci, și anume cu Kovachich, pre care 'lu ajută in lucrările sălle literarie, apoi cu Katona⁷ și altii. Pre la martiu 1804, Engel numesce pre Sincai ajutoriulu abilu și activu allu lui Kovachich.⁸ Sincai inca vorbesce despre pre-invietiatulu seu amicu Kovachich (*vir eruditissimus mihique amicissimus*), atâtă in *Elegia* sea de la 1803,⁹ câtu si in *Chronica*¹⁰ unde spune ca, in anul 1804, inainte de a se face diortositoriu in tipografi'a craésca, ellu insusi a facutu estraturi din tóte cărtile, mai allessu celle netiparite, care le dobândisse Martinu Georgie Kovachich de la comitele Hadik.

Astfelu, Sincai, in Bud'a, se occupă, indata de la inceputu, ajutându pre Kovachich, consultându bibliotecă szechenyana, precum si colectiunile altoru invetiatii, si completându neincetatu chronică sea.

¹ *Elegia*, not. 25. 24. 25.

² Engel, *Vorrede*, p. IV; *Literatur*, No LV. p. 67; LXXXIV. p. 90; C, CI, CII. p. 105, 119. — *Neuere Geschichte der Wal.* p. 84—92.

³ Sincai, *Chronica*, a. 1449.

⁴ Vedi *Elegia*, impreuna cu notele, *Anness'a XI*.

⁵ *Elegia*, not. 25.

⁶ *Chron.* a. 1449.

⁷ *Chron.* a. 905. «Katona traiă inca (dice Sincai) in a. 1808 in lun'a lui maiu, cându am vorbitu cu ellu in Bud'a, că cu unu canonico din Coloea.»

⁸ Engel, *Neuere Gesch. d. Wal.* p. 92.

⁹ *Elegia*, not. 25. 26.

¹⁰ *Chron.* a. 1448.

La 25 februariu 1804, ellu scrie lui Engel: «Mi-am propusu se scriu «annalile natiunei române intregi, prin urmare si alle Cutio-vlachiloru séu •Cinçiariloru (cumu-i numescu), ceea ce am si facutu, incepêndu de la Traianu. séu mai bine dicêndu, de la cellu de ântâiu resbellu allu lui Decebalu «incontr'a Romaniloru pîn la 1660. Continuediu acêsta lucrare din di in di, «o inavutiescu si o netediescu nici cugetu a o tiparí mai inainte de ce voiu •aduná si stringe totu ce voiu puté spre completarea si continuarea anniloru.» Ellu comunică lui Engel date, documente, manuscrpte, si a nume chronic'a *balacianésca*, care pre atunci, erá allu 20-le volume in collectiunea manuscriptelor sălă, ér Miron allu 25-lea.¹

La 20 septemvre 1804, Sincai scrie capitanului *Lipszky*, care se occupá cu facerea unei charte geografice a provincieloru corórei unguresci, o epistolă despre modulu scrierei limbei române cu litere latine.² In asta epistolă Sincai se semuédia: *actualis corrector Typi Valachici penes R. Typographiam Universitatis Pestanae*. Pre atunci ellu sperá ca preste doui anni va puté scôte la lumina Chronic'a natiunei române.³

¹ Engel, *Neuere Gesch. d. Wal.* p. 84—92. — «Meum quippe est (dice Sincai in scrisori'a côte Engel) Annales universae nationis Valachicae, proinde etiam Kuzzo-Valachorum, quos «Czenczaros vocant, conscribere, quod et feci inchoando a Traiano, vel potius primo Decebalu «contra Romanos bello, usque ad a. 1660. Opus in dies continuo, locupletu et polio, neque prius «de editione cogito, quam quidquid potero ad annos congeassero.» — Vedi si *Chron.* a. 1530.

² Epistola Georgii Sinkai de Eadem ad Ioannem de Lipszky. Budae. 1804. — Vedi si *Tesaurus de monumente istorice pentru Romania*, I, 87.—Epistolă côte Lipszky e annunciata si in *Schedius, Zeitschrift von und für Ungern*, 1804, Pest. VI, 327., cu urmatòriele cuvinte: «Diese «Schrift enthält einen sehr beyfallswertthen Vorschlag des als gründlicheu Kenners seiner Mut-«tersprache, der walachischen, bekannten Literators, Hrn. Georg Sinkai, wie man die walachi-«schen Wörter mit lateinischen Buchstaben am zweckmässigsten schreiben soll. Diesen Vorschlag «führt nun auch Hr. Rittmeister Lipszky in seiner grossen Landkarte zur Bezeichnung der wa-«lachischen Oerterbenennungen aus.» — Totu la *Schedius* I. c. pag. 385 cetim: «Ein sieben-«bürgischer Gelehrter, der sich eben mit der Ausarbeitung einer Geschichte der walachischen «Nation beschäftiget, Hr. Georg Gabriel Sinkay de Eadem hat ein Original MS. in walachischer «Sprache geschenkt (für die gräfl. Széchényische ungrisehe Reichsbibliothek), welches die grie-«chisch-unirten Bischöfe in Siebenbürgen enthält.» Despre acestu Diptichu vedi si *Chronica* a. 1660 si 1680. Nu e mirare ca Sincai a donat bibliotecei Szechenyiane acestu documentu allu Blasiului; archivulu din Blasiu se afflă pre atunci in cea mai mare neregula; documentele se luau de cine apucă si se perdeau. Vedi prefatiunea lui Maior la *Istori'a beser*. Maior credea că documentele Blasiului erau mai sigure la sine de cătu in Blasiu, ér Sincai le credea mai sigure in bibliotec'a pestana de cătu ver-unde.

³ «Quos (Annales universae nationis Valachicae) intra biennium Orbi litterato spectandos daturum me spero.» *Sincai in Epistola ad Lipszky*.

La 1805 Sincai publica o alta editiune mai indreptata a *Elementelor limbii Daco-Romane*.¹ Aveă de gându se scóta si o grammatica *illirica-româna*, adeca cu litere cirilliane.² Ellu se semnédia totu *Typi Corrector*.

Samuil Klein, persecutatu de Bobu, inca se assiediasse in Bud'a, cá reviisoriu de cărti.³

Lucrau amêndozi pre intrecute si se ajutau imprumutatu cá fratii. Collectiunile loru de documente⁴ si chiaru lucrările loru erau commune, cá intre amici si ómeni in adevérui eruditi.

Intr'aceea, la 13 maiu 1806, Klein móre in Bud'a in braçiele lui Sincai.⁵

Cu unu annu mai nainte murisse episcopulu Dorobantu, patronulu lui Sincai.

In loculu lui Dorobantu se numí episcopu, la 1806, Samuil Vulcanu, pré-invetiatulu amicu allu lui Sincai, si nemuritoru mecenate allu literelor române.

La 1807, Sincai tiparesce *Istori'a Romaniloru* la finea calendariului de Bud'a pre acestu annu.⁶

In fine, la a. 1808, incuragiati de episcopulu Vulcanu,⁷ se appuca a-si tiparí *Chronic'a*, totu cá appendice la calendariulu de Bud'a de pre acestu annu.⁸ Tiparirea chronicei se continuă si in calendariulu annului 1809,⁹ si erá se urmedie totu asiá inainte in calendariele anniloru viitori. Dar impregiurările nu-i fura favorabili. Caus'a principale se vede a fi fostu censur'a.¹⁰ Destullu ca, fără a se scí cu de a menuntulu cumu si in ce chipu, nu numai tipari-

¹ *Elementa Linguae Daco-Romanæ sive Valachicæ. Emendata, facilitata et in meliorem ordinem redacta per Georgium Sinkay de Eadem etc.* Budæ, 1804. — Vedi si *Tesauru de monumente istorice*, I, 87.

² Vedi prefatiunea Gramaticei lui Sincai de la 1805.

³ Prefatiunea Gramaticei lui Sincai.

⁴ Pre la 1804, Klein aveă de gându se publice *Dictionariu românu-latinou-ungaru-germanu*, si latinu-românu-ungaru-germanu. Cu deosebire se occupá cu *Annalile principiloru munteni si moldoveni*; inca in martiu 1802 ajunsesse cu cei d'ântâiu pîn la a. 1720, cu cei din urma pîn la 1600. Ellu scrieă lui Engel: «Vix est aliquis scriptor, qui usque ad a. 1714 floruit, et de Valachis aliquid scripsit, ex quo collectionem seu excerpta historiam concernentia non haberem.» Ellu prelucră aceste annali atât românesce câtu si latinesce. Engel, *Literatur etc.* 91. — Despre celelalte lucrări ale lui Klein, vedi *Elegia*, not. 12. — Despre Klein promisese Sincai (*Chron. a. 1714*) a covîntă mai multe la loculu seu. — Vedi si *Cipariu, Principia*, 312.

⁵ *Chron. a. 1660.*

⁶ *Chron. a. 105. cf. 103. 117. 167.*

⁷ Laurianu in *Biografi'a lui Sincai*.

⁸ Possedemu noi unu esemplarui din acestu calendariu. Ellu coprinde o particica din Chronică, adeca de la a. 86 pîn la a. 169, in 40 pagine in 8º. Vedi *Tesauru de monumente istorice*, I, 98.

⁹ Se affla unu esemplarui in possessiunea D-lui Cipariu, si copriade pag. 41—80, anni 174—264 ai Chroniciei. Vedi *Cipariu, Archivu*, a. 1868, p. 277.

¹⁰ Laurianu in *Biografi'a lui Sincai*.

rea chronicei se intrerumpe de ací inainte, dar Sincai insusi cu inceputulu annului 1809 nu se mai affla in Bud'a.¹

VIII. Pre acestu timpu Maior, prigonitu de Bobu, se assiédia in Bud'a, că revisoriu de cărti.

Er pre Sincai, in a. 1809, 'lu gassimu retrassu in *Sinne'a*, satulu comitatului *Abau* in Ungari'a, la iubitii sei elevi *Vass*, lucrându cu assiduitate la chronic'a sea. Etta cu ce iuima duiósa si plina de gratitudine spune acést-a ella insusi. «La annulu acest-a (1354 allu Chronicei) mi-au venit uunu «chrisovu allu pré-luminatei familiei comitiloru *Vass*, carele astadi in 28 fe-vruarie allu anului 1809, cându tocma am plinitu 56 anni de cându m'am «nascutu pre lume, 'lu scriu in *Sinne'a* satulu comitatului *Abauivar* in Unga-ri'a, in curtea maririloru selle, că se le arretu multiamit'a care li se cuvinte «nu numai de la mine, carele scriu, ci si de la aceia, pentru allu cărora fo-losu scriu acestea».²

Două anni de dille lucră Sincai la *Chronica* in curtea comitiloru *Vass*, unde aveá de gându se petréca pín ce-si va terminá oper'a. Ellu scrie cu multa amaretiune asupra óre caroru Români «carii mai vré-l'aru mortu de cătu se scria unele că acestea.» Ellu scurtédia adesu lucrarea sea cea românesca, grăbindu-se a o traduce pre latinía, in sperantia ca in asta din urma limba mai usioru va scapá de censura. Etta propriele sélle cuvinte. «Me ocrotescu la fe-ciorii comitului Daniil *Vass* cellu mai betrânu, că la nisce ucenici ai mei, «pina voiu sevirsi munc'a acést-a pentru folosulu Româniloru, dintre carii unii «mai vré-m'aru mortu de cătu se scriu unele că acestea.»³ Si érasi: «mai ad-ducu ací uunu chrisovu ce se tine de pré-luminat'a famili'a comitiloru *Vass* «de Cég'a, că se arretu ca, de nu mi-ar fi statu famili'a acést-a intru ajutoriu, «eu cu ajutoriulu Româniloru mei in veci n'asiu fi scrissu chronic'a acést-a, ba «dóra o-asiu fi si pârjolit de multu, atât-a m'au necajitu Români delă carii am «asceptatu ajutoriu.»⁴ Acestea le diceá in a. 1809. Intr'altu locu mai dice «alii mai multi (autori) pentru aceea nu-i pomenescu ací, pentru că se nu-mi «lungescu munc'a, ci se o ispravescu mai répede, spre descoperirea ochiloru «celloru ce..... si se o intorcu pre latinía, de unde si nume si folosu mai «mare voiu avé, nici voiu avé opu se-mi cercetedie munc'a Românilor mei — «pentru ca tiparindu-se odata munc'a acést-a pe latinía, slobodu'mi va fi a o «tiparí si pe românia, fără de censur'a acelorr-a carii nu sciu de acestea.»⁵ Asiá scrieá pre la 1810.

La 18 februarie 1811, afflămu pre Sincai lucrându la *Chronica* in curtea e-

¹ *Cronica*, a. 1354.

² *Chronica*, a. 1354.

³ *Chron.* a. 1365.

⁴ *Chron.* a. 1510.

⁵ *Chron.* a. 1595.

piscopului Vulcanu,¹ vechiu amicului seu. Totu annulu acest-a se vede a-lu fi petrecut la Vulcanu, ajungându cu lucrarea Chronicei pîna la a. 1739 unde pare a fi incetat. La acestu din urma annu allu chronicei se plângă în urmatoriu chipu: «de mine dusmanii némului nostru, carii numai pentru aceea «au vrutu se ne stapânescă că se-si....., au ascunsu tóte din care puteam «scrie pentru folosulu némului, si eu din mâni straine am capetatu si acel-«lea din care am scrisu pîn ací si voi scrie si mai inainte despre episcopía «Fagarasiului si mitropolía Belgradului.»²

IX. În annulu urmatoriu 1812, pre cându Petru Maior, care urmasse lui Sincai în revisoratu, publică istoria sea pentru inceputulu Românilor in Daci'a, in care citédia la unu locu³ pe «pré-invetiatulu, ci nenorocitul Geor-

¹ *Chron.* a. 1614. — La annulu 1679 allu Chronicei ne da urmatóri'a genealogia a familiei Vulcanu: «Ací etitoriale! insémnă, ca vorniculu Vulcanu, despre carele scrissei, au avutu frate «séa feioru, nu sciu, pe Michail Vulcanu, carele de gróz'a lui Sierbanu Cantacuzenulu, că se «nu piéra si ellu că vorniculu, au fugit in Ardélu si s'au assiediatu in satulu Vezea din comita-«tulu Belgradului cellu de josu; si Michail acest-a au avutu cinci feiori (precum arrata genea-«logia Vulcanescilor), dintre carii unul s'au numitul Petru, si acest-a au povestitul celor ce «mi-au spusu mie, ca fatalu seu Michail au venit din Valachi'a in Ardélu. Era Petru Vulcanu «au avutu trei feiori, pe Georgie, Ioan si Petru; Georgie ispravindu scólele in Clusiu, au inventiatu «grammatic'a in Blasius; din Ioan s'au nascutu Samuil archiereulu cellu românescu allu Oradiei-«mari, Georgie care loquese in Blasius si Miciol'a mum'a a doui Galbori Samuil si Alexandru, «apoi din Petru s'au nascutu Vulcanescii din Sinc'a-vechia.»

² *Chron.* a. 1739. —

Insémnă ca la a. 1808, Sincai lucră in Bud'a la a. 915 allu Chronicei. Cf. a. 1453 allu Chronicei.

La 28 februarie 1809, scrie in Sinne'a la a. 1354 allu Chronicei. In cursulu acestui annu lu-credia in Sione'a cu mare diligentia si cu multa gratitudine côtea comitii Vass, precum se vede la annii 1365, 1510, 1526 si 1541 ai Chronicei. La 13 decembrie 1809 scriea la a. 1526 allu Chronicei. Er in sé'a cea mai de pre urma a annului 1809 ajunsesse cu Chronic'a la a. 1541 unde dice despre Stefanu Mailatu: «ca ellu au fostu diaosiu Românu din semént'a cellui ce au «domnit in Valachi'a la a. 1300, precum nu tagaduesce semént'a lui cea de acum-a, care «in destul de luminata trépta infloresce in timpulu in care scriu acestea, tocmai in sé'a cea «mai de pre urma a annului 1809.»

In annulu 1810, totu in Sinne'a, ajunse la a. 1595 allu Chronicei, unde, intre altele, mai dice: «Aronescii din Bistr'a dintre carii multi barbati sdraveni au fostu si sunt acum-a in annulu 1810, «cându scriu acestea, nu fără fundamentu se dicu a fi din semént'a lui Aron voda.»

La 18 februarie 1811, scriea in curtea episcopului Vulcanu in Oradea-mare la a. 1614 allu Chronicei. — La 29 martiu 1811, lucră la a. Chron. 1653. — La 4 augustu, totu in curtea e-episcopului Vulcanu, lucră la a. 1713 allu Chronicei. — La Sânta-Maria mare din acestu annu 1811, ajunse la a. Chronicci 1721, si preste puçnă la a. 1739 unde, precum dissei, pare a se fi oprită cu lucrarea Chronicei.

³ *P. Maior, Ist. pentru inceput. Rom. edit. 2. p. 112.*

gie Sincai», nici 'lu mai pomenesce vre odata, intelnimu pre Sincai in Transilvani'a, venindu din Ungari'a, de la Vulcanu, pre josu, cu toiajulu in mâna, si cu desagii in spate-i, in cari purtă Chronic'a sea, tesaurelui neperitoriu allu gintei române.

De ací inainte incepú adeveratele fatalități alle marelui barbatu. Nici ellu nici altii nu le mai descrissera. Numai traditiunea contemporaniloru, vaga si trista, ni le mai pastră. Unulu din acesti contemporani 'lu vediu in vîr'a anului 1812 in Blasiu, unde in dôue dille in dôue rânduri vorbì cu dênsulu.

Ellu veniá, dice, de la Alb'a-Iuli'a unde 'și dussesse Chronic'a la censura, si se abatù pre la Blasiu, unde servisse atât-a timpu in fruntea scóleloru române, si unde de vro 17 anni nu mai fussesse. Fiindu poftitu la mésa la Bobu, Sincai cu obicinuit'a sea indrasnélă multe spuse episcopului placute si multe neplacute. Sér'a pe la cina merse in refectoriulu seminariului. Ací, (spune mai incollu marturulu nostru, pre atunci clericu si dênsulu), unu canonicu care cunoscéa pre Sincai de mai nainte, in fintă de fația a mai multoru canonici carii de assémenea toti 'lu cunnoșceau, cându intră Sincai in salonu cu nisce passi maretii, 'lu intîmpină cu acésta intrebare: *Unde habemus fortunam?* (De unde avemu norocire?) Èr ellu, socotindu pre semne ca acestia se faciariau a nu-lu cunnósce, zimbindu 'i respunse scurtu dar apesatu: *De terra* (De pre pămîntu); si cu acést-a, indrasnetiu cumu erá, incepù a intrá in vorba eu fiasicare. Clericii erau assiediati cu totii in giurulu méselor la cina, dar uitându ca mâncarea zaceá inainte-le, privirile loru alle tuturor erau açintate asupra bărbatului — acumu strainu intre ai sei! — care de si se osebiá prin serací'a imbracamintei de cei impodobiti cu brâne rossie, cu atâtu straluciá mai multu prin discursurile sălle pline de scientia; attentiunea tutulor erá attrassa asupra-i, si toti se implura de respectu cótra dênsulu. La téte ânghiurile, intre preoti si clerici, n'audiai de cătu: *Acest-a e Sincai! Oh ce barbatu!* Toti doriau a-lu vedé si audí mai de aprópe. Ellu 'i preveni pre toti. Intorcêndu-se cătra clerici, disse: *Cu betrâni vorbii, acumu se vorbescu cu odraslele Romaniloru.* I luà in siru pre toti, si unulu nu remase cu care se nu fi graitu. In fine 'i lassà cu aceste cuvinte: *Pui de Romani, purtati-ve bine, si nu uitati si pre Sincai.* In alta di mergêndu clericii dupa datina, la plimbare, intîmpinara pre Sincai afara de orasiulu Blasiului, inaintea ospetariei episcopesci de lóngă Tîrnava, siedîndu afara la umbra, cá se-si imputerésca corpulu pentru calatoría. Aici clericii 'lu incongiurara cá oile pre pecurariu. Aici, dice marturulu nostru, vedui la picioarele lui nisce desagi plini de chârthii: erá avereala némului românescu, Chronic'a lui, inghesuita in acei desagi de lâna, cam invechiti, la unu locu cu téta serací'a autorelui românul cellui mai avutu in scientia. Cu aceea occasiune multe ne spuse Sincai. Eu 'lu intrebai: «Pentru ce porti atâta scrisori, atâta sarcina in spate?» — «Acest-a e fetulu meu (respunse)

in care voiu fi glorificat dupa mórte; déca nu mi-a fostu russine a-lu face, pentru ce se-mi fia russine a-lu purtă?»¹

Scopulu pentru care venisse Sincai in Transilvani'a nu si-lu ajunse. Se dice ca, suppuindu censurei compunerea latina a Chronicelui censorulu ungru 'si dete parérea cu urmatóriile cuvinte: «Cartea e demna de focu, autorulu de furci.» (*Opus igne, author patibulo dignus*).²

Plinu de machnire plecà Sincai din Transilvani'a, dupa datin'a sea, pre josu, cu toiagulu in mâna, cu desagii in spate, la Oradea-mare, la episcopulu Vulcanu. Dupa cumu spune insusi Vulcanu intr'o scrisória a sea côtea unu Românu, cându intrà Sincai in curte la dênsulu, 'i disse: «Samuile! (erau cunoscuti din copillaria) se me primesci ér in curte-ti, nu pre nimicu. Dár voiu se-ti facu o copia din Chronica, pentru ca me vei tiné.» Vulcanu 'lu primi cù bucuria, si mai petrecù Sincai câtu-va timpu la dênsulu, decopiându-i o mare parte a Chronicelui. Dár ér se departà apoi si de aici.³

Betrânulu protopopu din Bistritia, Ioan Maior, spuneá ca l'ar fi vediu o data pre la a. 1814, in lun'a lui maiu, venindu cu protopopulu de la Desioen'a, Iosifu Sandor, la Blasius; atunci vorbiá *contra fata*.⁴

De ací inainte Sincai se face nevediutu. Contimporanii 'i perdu urm'a de totu.

Pina sunt acumu de abia trei anni nu se sciá nici loculu nici timpulu mórtei marelui Românu.

In fine, la 1866 se descoperì ca Sincai, parassitu de ai sei, se retrassesse côtea appusului vietiei selle la generosii si iubitii sei elevi, comitii Vass, in satulu Sinne'a din comitatulu Abauivar lônga Cassovi'a, unde, apesatu de atâte sufferintie, espirà in 2 nouemvre 1816, in etate aprópe de 62 séu 63 de ani.⁵

X. Étta cumu descriu pre Sincai toti câti 'lu vediura. Unulu din acestia dice ca, la ântâia' vedére si vorbire cu dênsulu, la 1812, in Blasius, astfelu 'i attrasse tóta attentiunea si mirarea, in câtu chipulu lui i-a remasu intiparit u in oglind'a mintei, că si cumu ar stâ. si acumu inaintea ochiloru sei, ca-ci cine vedéa odata pre Sincai, nu puteá se-lu mai pérdia din minte.

Erá Sincai omu de statu de midi-locu, plinu la trupu, dar mai multu os-

¹ Quare portat vestra Spectabilitas volumen illud, tantam sarcinam in dorso? — Hic fetus meus est, in quo post fata glorificabor; si non pudet fecisse, nec portasse pudebit. Vedi corespondentiele lui Gavra publicate in fruntea editiunei Chronicelui Sincaiane, de la 1844, in Bud'a.

² Laurianu, Biografi'a lui Sincai.

³ A. Papiu Ilarianu, Ist. Dac. Super. tom. I, edit. 2, p. 140.

⁴ Laurianu. I. c. — D. Cipariu in Fóia pentru minte, înima si literatura de la 1841, No. 42, dice ca: «pre la 1814 s'a mal intorsu érasi la Blasius, că se-lu primésca a dôu'a óra la monastire.» D. Laurianu dice: «Episcopulu Ioan Bobu, de si vedeá pe Sincai cellu plinu de merite, ca a ajunsu la estrem'a miseria, totusi nu se putu impacâ cu dênsulu. Sincai plecà pe josu din Blasius plinu de machnire.»

⁵ Concordia No. 51—514 din 1866 publicà matricul'a mórtei lui Sincai. Vedi Cipariu in Archivu, a. 1868, p. 297.

sosu, cu umerii largi, cu pieptulu latu si essitu in afara, purtă mâna cu bastonulu inainte, passișdu cu mare gravitate si puçinu leganându-se, capulu mare, accoperit cu Peru raru si caruntu, fruntea larga, proeminente si desnudata de lături, sprençéne tufóse negre mai imbinante, ochi mari si plini de focu, coperiti cu nisce gene cu peri rari incepionate, faç'a cam lungarétia, fusca, rumena, puçinu cam ciupita de versatu, nasu romanu prelungu, mustaçie incaruntite, pre cari le netediá cu fórfeci, gur'a, buzele, proportionate, barb'a rasa, rotunda. Cautatur'a-i erá indrasnétia si iusufflatória de respectu, dar in trassurele feçiei puteai cunnósce adêncimea gânduriloru si necazuriloru cu cari tóta viéti'a avusse a se ostí. Aveá vóce sonora, barbatésca, vorbiá a-pesatu, bine articulatu, liberu si cu indrasnélla, că barbatulu care are de unde si scie ce se vorbésca, siguru fiindu in mintea si abilitatea sea. Din vorbele lui vedea in data, ca omulu multu simte in sine, si multu indrasnesce. Gesticulá cându vorbiá; erá véselu, glumetiu, sarcasticu chiaru, dar fórté placutu in societate, făr a perde câtusi de puçinu, prin glumele si sarcasmii sei, din gravitatea purtării si din respectulu ce inspirá. Se dice ca cumu vedeá omulu, 'i faceá versuri. Mersulu, starea si tóta pertarea sea erá marétia; simtiai in data spiritulu inaltu ce locuiá intr'insulu, nu mai puçinu omulu plinu de in-crédere si siguru in lucrafea sea. Passi aveá indrasneti si sprinteni pre lóngatóta etatea cea inaintata. Cându intrá in vre o adunare, cautarea tutuloru o trageá asupra-si, si nu puteá remâne necunnoscutu. In tóta pertarea sea aveá o mândría latina si o indrasnélla care nu-i siedea reu.

Imbraccamintea in care vediura pre Sincai in Blasius pre la 1812, erá seraca, dar nu drentiosa. Unu caputu de pànura, colórea tabacului, care prin portu perdisse multu din colórea sea primitiva; unu peptariu de alta pànura, care 'i accoperia totu peptulu si pântecele pîn din josu de cingetória, cu nasturi galbini si gatiri simple la gaurele nasturiloru; cioreci unguresci de pànura véneta inchisa; pelería inalta, lata in margini, cam vechia, si nisce cisme ordinarie in picioare, erá tóta imbraccamintea barbatului demnu de o mai buna sórte. Er imbraccamintea lui officiale erá, nadragi vineti sinorati, spentiellu séu scurteica si dulama pre umeru, midi-loculu incinsu cu sabia, fiindu nobilu de Sinca.

Étta cumu erá Sincai!

Assemeni calitati, atâta superioritate si consciintia de sine, apoi curagiulu si inflessibilitatea principieloru sălle, intr'o epoca si intr'unu cercu inferiore si crescerei si sciintiei si ideeloru sălle, nu puteau se nu-i creédie o multime de inimici potinti, carii 'lu gonira tóta viéti'a.

Dupa ce cunnoscemu pre Sincai in tóte vicissitudinile vietiei sălle, se cer-cetâmu acumu, si afflându-le se admirâmu si se ne insusimu ideele lui, religiose, sociali, politice, nationali, literarie, si in fine, se studiâmu pre Sincai că istoricu.

III.

Ideeile lui Sincai.

a) Idee religiose-beserecesci.

I. Sincai se tineá de besércc'a româna unita cu besérec'a Romei.

Ellu incepusse a invetiá, precum vediuramu, la Unitari (Ariani) si la parinti, de ací la Reformatii din Osiorhcii, apoi la Iesuitii din Clusiu, si la Piaristii din Bistrift'a-sassésca. In urma, spre a puté fi tramissu la Rom'a, intră in monastirea din Blasiu. In Rom'a, invetiá theologi'a cá puçini altii, dar 'lu interessa mai multu column'a lui Traianu si alte monumente alle strabunilor nostri. De acollo se intórse, nu spre a propagá unirea cu Rom'a Papei, ci spre a reinviiá ide'a Daciei lui Traianu. Omu luminatu allu epocei lui Iosifu II, la 1784 renuncià calugeriei. Popa nu se facù nici odata, cá celu ce «cunoscéa naravurile popesci.»¹

Intemeiatu pre dissele lui Tertullianu si Origene, autori din seclulu II, Sincai «nu fără temeu gândesce ca intre stramosii nostri cei de Traianu purtati in Daci'a, atunci inca au fostu multi crestini.» Inceputulu crestinărei Românilorul 'lu probédia la anii 174, 319 si urmatori ai Chronicei, sustiindu ca «nu Români au luat credinti'a lui Christosu de la Goti sau de la Sloveni, ci Gotii «si Slovenii s'au luminatru prin Români.»²

Cându vine a narrá certele si luptele beserecesci intre Appuseni si Resariteni, étta cumu Sincai, cellu ce invetiasse in Rom'a, scie a le judecă, cu deosebire din punctu de vedére românescu. «Foca (dice) dupa ce au appucatu imperat'ua «cá se si-o intarésca, pre multi au ommoritu, si temêndu-se cá nu cumu-va «se-lu afurisésca patriarchulu Ciarigradului pentru ucciderea imperatului Ma-urichie, au scrissu la patriarchulu Romei, in care epistola da patriarchului Ro- mei titlulu de Ecumenicu, adeca preste toti patriarchii si archiereii; care «titlu dupa aceea l'au si tinutu toti patriarchii Romei pîna in dio'a in care «scriu acestea. Batar de nu l'aru fi tinutu! pentru ca titlulu acest-a au stricatu «dragostea intre Resariteni si Appuseni.»³

Despre Cirillu si Methodie de la carii primira Bulgarii crestinataea, si cari lassându apoi pre Bulgari, dupa cari se bateá Fotie, trecura se invetie pre

¹ *Chron.* a. 1514

² *Chron.* a. 174. 319. 325. 370. 404.

³ *Chron.* a. 692.

Moravi, Sincai dice: «Nici e de a te mirá ca săntii Cirillu si Methodie nu s'au suppusu patriarchului Fotie: pentru ca acest-a erá Grecu, éra ei diaosi «Români, dintre colonii lui Traianu, carii, fiindu uniti cu Bulgarii, pre Greci «mai ântâiu nu-i puteá sufferí stapâni. Pentru acést-a au inceputu si Bogore, «acum-a Michail, a tramatte soli, acusi in Germania, acusi la Rom'a vechia, pen- «tru invetiatori.»¹

Despre Fotie dice: «In allu optule soboru ecumenicu in Ciarigradu Fotie s'au afurisit, pentru ca rapisse scaunulu patriarchicescu pîna cându traiá «sântulu Ignatie, éra nu pentru alta ceva; ca-ci Fotie altmintrelea erá bunu «crestinu si mare pravoslavnucu, numai cătu erá si pré-invetiatu, si pricepea «tôte mai multu si mai bine de cătu toti carii au traitu pe vremea lui: dreptu- «aceea s'au si pornit a apperá credinti'a Resariteniloru improtiv'a Appuseni- «loru carii tóta ocârmuirea biséricei lui Christosu o trageá la sine, carea nu «au pututu dobândí vre odata, precum tóta theolog'i'a cea curata, inca si cea «din Rom'a vechia, unde am invetiatu acestea, arrata.»²

Vorbindu despre unirea ce facusse cu besérec'a Romei Ionitia, domnulu si imperatulu Româniloru si allu Bulgariloru, pre la 1202, Sincai se grabesce a insemná ca prin acésta unire «Români si Bulgarii nu si-au lassatu legea si «obicíurile celle mai din nainte, ci numai asiá s'au suppusu biséricei Romei, «că se tiie pre Pap'a cellu mai ântâiu intre patriarchi si se nu hulésca pre «Latini si obicíurile loru, cumu au facutu si Români din Ardélu cându s'au «unitu.» Adaoge apoi: «Era Russii din Poloni'a si Ungari'a nu bine au lu- «cratu cându au adaogatu in simvolulu creditintei cuvintele: «si din Fiiulu,» «ca-ci legea si obicíulu cellu vechiu au trebuitu tinutu. Asiá ar fi fostu u- «nirea adeverata, că Appusenii se tina obicíurile sale, si Resaritenii érasi «alle sale, si unii pre altii se nu se hulésca.»³

Acésta unire a Româniloru de preste Dunare, Sincai ar fi dorit u se fi tinutu, dreptu scutu allu nationalitatii române contra slavonismului, si mai cu séma a grecismului. Pentru aceea ellu si esprime parérea de reu ca prin actele conciliului allu optule ecumenicu din Constantinopole, Bulgaria, in contr'a voin- tiei Bulgariloru si a Româniloru de acollo, se luă de sub patriarchi'a Romei, si se dete patriarchiei de Constantinopole. «Barem de nu s'ar fi intemplatu «acést-a (dice Sincai) ca Români mai fericiti aru fi fostu, de s'aru fi sup- «pusu patriarchiei din Rom'a.»⁴

Se ascultàmu acumu pre Sincai cându vine a vorbi, in seculul XIII si ur- matòriele, despre incercările violente alle scaunului Romei de a suppune pre Români din tôte provinciele Daciei. Éitta cumu graesce la a. 1236 allu Chro-

¹ Chron. a 861. cf. 845. 866. 867.

² Chron. a. 869.

³ Chron. a. 1202.

⁴ Chron. a. 869. — Vedi si A. Papu Ilarianu, Istori'a Dac. Sup. I, edit. 2. p. 2 nota 2.

nicei: «Crestinii in timpurile de acumu se mâncă unulu pre altulu, si acést-a «o faceá din indemnulu archiereilor celloru mai mari, carii numai intru a- «ceea se sérghiuá, că se-si latiésca domniele, éra nu adeverulu, nici credint'a «si dragostea crestinésca. De ací au urmatu de Latinii versá săngele Greciloru, «si Grecii allu Latiniloru; Români cei de a stâng'a si de a drépt'a Dunarei «dimpreuna cu Bulgarii aveá grije de la carii voru puté mai multu rapí, de «la Greci sau de la Latinii; éra Ungurii, indemnati de Grigorie allu IX pap'a «de la Rom'a, numai de aceea se grijiá, cumu aru puté suppune siesi pre «Români si pre Bulgari; dreptu-accea Bela IV inca din a. 1233 si-au «datu sie titlulu acest-a: Bela din mil'a lui Dumne-dieu ântâiulu naşcutu allu «craiului Ungariei, Dalmatiei, Croatiei, Ramei, Serviei, Gallitiei, Lodomeriei, «Bulgariei si Comaniei, ne gândindu despre aceea ce i s'au intémplatu dupa «aceea mai de multe ori prin Tatari, despre carii dicu annalii bisericiei Bra- «siovului: a. 1236, Tatarii de nou au pradatu Ungaria, si in Ardélu au zebo- «viu siepte anni.»¹

Tantum religio potuit suadere malorum! «Asiá ne urgisescu Appusenii pre «Resariteni!» dupa profund'a si admirabil'a traducere a lui Sincai.²

Aceste peccatóse incercări alle Romei le are Sincai in vedére cându venindu la introducerea protestantismului in Transilvani'a, dice: «Dumnedieu cellu de «susu prin Isavel'a si prin fiulu ei au inceputu a bate pre Români din Ar- «délu, pre carii i' mân casse Pap'a de la Rom'a mai naínte, ca-ci nu s'au ple- «catu lui se-i fia dobitóce, nu oi suffletesci. Care lucru l'am arretatu la annii «trecuti, si tocma s'au adeveritu in timpulu in carele scriu acestea, ca fiesce- «care episcopu numai atât-a putere are, câta i-au datu Domnulu nostru Is. «Chr., nu câta i-au datu imperatulu Foca, Carolu cellu Mare, Mahometu II, «sau Bonaparte de acumu. Acést-a este credint'a cea adeverata. Care are dreptu «dintre imperatii aci numiti, judece altii, ca eu credu ca biseric'a lui Chr. va «remâne piva la sfirsitulu vécului si a dôu'a venire a lui.» Asiá scrieá Sincai pre la 1810 in Sinne'a la comitii Vass.³

Intr'altu locu⁴ érasi: «Ér dupa ce s'au milostivitu a totu puterniculu Dum- «nedieu a certá mândria Sântei Bisericiei Romei prin medullările ei, adeca prin «Protestanti... (acést-a dicu nu ca dóra ca insumi m'aslu abate de la acellea «care le-au descoperit u Dumnedieu. le-au invetiatu Domnulu nostru Is. Chr., «le-au propoveduitu SS. lui Apostoli si Ucenici, si Sânta Biseric'a lui mi 'e «da se le credu, ca-ci acestea tóte le marturisescu, si cu ajutoriulu lui Dum- «nedieu sunt gat'a a le apperá si cu punerea vietiei melle; ci pentru ca sciu

¹ Chron. a. 1236.

² Chron. a. 1599.

³ Chron. a. 1571.

⁴ Chron. a. 1514.

„naravurile popesci, că urulu carele am fostu intre dênsii, și in cinulu loru
•cellu mai de josu in săntire, dar allu douile in deregetoría, că unu canoniku
•in diece anni, de la annulu 1774 cându plinissem ai vîrstei melle, 19 anni,
•pîna la annulu 1784), némulu nostru cellu românescu intregu, adeca nu nu-
•mai prostii, ci si nobilii din Ardélu si pàrtile tierrei unguresci, pentru ca
•n'amu primitu ratecirile Protestantiloru, precumu nu primitsemu obicîurile
•bisericiei Romei mai nainte, la atât-a au ajunsu, cătu numai sufferiti s'au ti-
•nutu in Ardélu si pàrtile tierrei unguresci» scl.

Bine cunoscîndu *naravurile popesci*, ellu chiama cu vîoce inalta¹ luarea a
minte a némului românescu asupr'a «viclesiugului némurilor straine, care cu
frumóse pretesturi, mai allessu alle legei crestinesci, in care eu vreau se morju
«(dice Sincai) insiélla pre bietii Români de-i stapânescu si in dio'a de acumu...
«Ce vréu Archiereii acestia? (intréba ellu) se te invetie se-ti prindă partea
•pre lumea acést-a, au se te duca la ceriuri? Nu crede, o Române! pentru
«ca numai pung'a ta o voiescu, ca se-si imple pungile loru, si tu se remâni
•robu acellor-a pre carii mai marii tei i-au stapânitu óre-cându. Descépta-te
•dreptu-aceea, o iubite némulu meu, si ai minte!»²

La a. 1584 Sincai spune cumu «Grigorie XIII, pap'a de la Rom'a (nu vreau
«se scriu, pentru ce) pe vremea acést-a au innoitu calindariulu, si vreá că toti
•crestinii se primésca innoirea aceea. Era Georgie Mogila, mitropolitul Mol-
•dovei, i-au scrisu, precum arrata Okolski, se dea pace Românilor, se re-
•mâna pe lôngă calindariulu cellu vechiu, si l'au ascultatu pap'a in annulu de
«acumu.»³

Multu 'lu supera pre Sincai ammesteculu papiloru in trebile Moldaviei si alle
Românei. Asíá la annulu 1595 allu Chronicei, vorbindu despre Resvanu voda,
dice: «Cine vre se scia mai multe, citésca pre Istvanfi... si archivulu din Va-
•ticanu. Dara eu me miru si me ciudescu, ce au avutu Climentu VIII, pap'a
«de la Rom'a, de a se ammestecă si in lucrurile Moldovei, cându n'au avutu
•gându se ajute pre bietii Moldoveni, fără numai se-i suppuna sie.»⁴ La a.
1603 din Chronica inca insémna cu o fina ironia, ca «Sântulu parinte de la
«Rom'a, Climentu VIII, că unu bunu pastoriu suffletescu, nu si-au uitatu de

¹ Chron. a. 1563.

² Anditi pre Sincai, voi Iesuiti români de la Oradea-mare, de la Gher'l'a si de...si de aiurea,
voi carii in aceste dille alle luminei si alle libertății, cutediati a indemnă pre Români se
mérge la sinodulu Catoliciloru unguresci de la Pest'a; voi carii mergeti cu cutedianti'a pîna a
dâ Românilor *Uniti* numele strainu si urritu de *Catolici*, că si cumu a fi nuntu in patru puncte
cu Catolicii, ar insemnă a fi Catolic adeca Unguru, papistu adeca Iesuitu; voi carii prin acé-
sta si alte assemenei criminali appucaturi cercatî a rumpe de totu o parte insemnata a Româ-
nilor din corpulu cellu mare allu națiunei, — auditî pe profetulu Sincai, și pîn mai e timpu
convertiti-ve!

³ Chron. a. 1584.

⁴ Chron. a. 1595.

•deregetor' a pastorésca, ci au scrissu imperatului Rudolfu II, ca Ieremia Mo-
•gila domnulu Moldovei are porunca de la Pórt'a turcésca» scl.¹

Despre Iesuiti scrie in urmatoriulu modu:² «Pentru că cei ce se voru nasce
•si voru traí intru avenir se scia cine au fostu Iesuitii, étta télculu: Acestia
•au fostu unu cinu calugerescu urditu de Sântulu Ignatie Loyola Spaniolulu,
•cu puçinu dupa ce au incetatu Martinu Luther in anulu 1517 a si semená
•eresulu, in care cinu nu se priimiá altii, fără numai aceia carii erá fórte de
•mare vitia si bogati de nému, au pré-formosi; cu care trei lucruri aveá in-
•tre sine pre cei mai sdraveni ómeni, pentru ca cei cu mintea mare straba-
•teá tóte, cei de nému mare pliniá tóte prin rudeniele sallé, cei formosi erá
•vediuti la toti si mai allessu la femei, prin care apoi lucrá cumu vreá. Nièi
•e minciuna acést-a, ca-ci o-am cetitu acést-a in regulele loru celle ascunse
•si numai cu mâna scrisse, care eu insumi le-am datu din porunc'a cardina-
•lului Stefanu Borgia, se le lege in cordovanu rossiu intr'auritu, cându eram
•bibliotecariu in collegiulu *de propaganda fide* din Roma.»

Intr'altu locu³ arréta reu obiceiulu Iesuitiloru de a furá acte publice, di-
cêndu: «Scrissóri'a acést-a» (e vorb'a de o scrissória a mai multoru boiari
din Fagarasiu) «carea trebuiá se remâna in originalu in archivulu vladicescu
•din Blasiu, dupa reu obiceiulu loru o-au furatu Iesuitii si o-au trimissu pro-
•vincialul loru lui Hevenessi, carele o-au legatu intre scrisorile celle multe
•care totu cu rapirea si cu furtusiagulu le-au adunatu, spre mare pagub'a
•multor-a, dar mai vîertosu a Ardeleniloru, de la carii donatii inca au rapitul
•Iesuitii, si pre multi au stricatu cu totulu, mai allessu dintre Românii nos-
•tri, carii erá mai zaluzi intre ceialalti Ardeleni.»

Sincai bate pre façia credint'a desiérta. Ellu taxédia, in trécatu, intr'o
parentese scurta dar coprindictória, de minciuna, credint'a ca la Sfetagor'a nu
pôte traí vre o parte muerésca, inca nici dintre passeri.⁴

La anulu 1701 allu Chronicei⁵ spune: «Dositheiu patriarchulu Ierusalim-
•mului venisse in Ardélu la Brasiovu, câtu se céra mila de la crestini, câtu
•se-si vînda indulgiintile sau ertările de peccate, de care si tatalu meu Ioan
•Sincai si cumperasse una cu 40 de lei, că se i se puna pe peptu cându se
•va astrucá, dara eu n'am lassatu se i se puna, bine sciindu ca darulu lui
•Dumnedieu nu se pôte vinde pe bani.»

Vorbindu despre Pachomie, care pre la a. 1512 venisse in Români'a si in
Moldavi'a, si strinsesse mare summa de bani de la boiari si de la poporu,

¹ *Chron.* a. 1603.

² *Chron.* a. 1604.

³ *Chron.* a. 1711.

⁴ *Chron.* a. 1691.

⁵ *Chron.* a. 1701.

Sincai observa: «din care poti invetiá, cumu trebuie tunse oile celle cuven-tatòrie.»¹

II Se vedemu acumu pre Sincai, Unitulu, care studiasse in collegiulu *de propaganda*, cumu judecá ellu Unirea Românilorù cu besérec'a Romei.

Omù luminatu ce erá, bine sciindu ca celle patrù punte, «necumu neinve-tiatii, dar nici carturarri le intiellegu, ci *numai pléve vorbescu*,»² ellu judecá Unirea din punctul de vedére allu folosului nationalu. Nimen nu sciá mai bine, si nimen mai multu de câtu dênsulu n'avù curagiulu de a arretá fraud'a, tradarea si violentia prin care se facusse acésta unire. Ellu, cá si Klein,³ arréta ca scopulu erá de a immultí prin Uniti, in folosulu Uoguriloru, numerul scadiutu allu Catoliciloru, si a desbiná, a slabí, si a arruncá pre Români, sub pretestu de religiune, in noua servitute ungurésca. Ellu arréta,⁴ dupa Bethlen, cumu la sinodulu din 1701, in care se subscrisse acea fatale unire, «multimea cea mare a preotiloru românesci cá nisce berbeci negri unii mergeá «inainte, altii pre de laturi, altii din dereptu; multi mergeá plângêndu, si unii «dintre dênsii diceá: Acumu sécera ordiulu, dar dupa ordiu voru secerá si «grâulu;» cumu imperatulu de o parte publicá patente, ca liberu este Româ-niloru a trece la ver-care religiune, ér de alt'a, scriéa in secretu, se nu gân-désca cu patent'a, ci din tóta puterea se se nevoiesca a latí Unirea; cumu se trimiteau catane nemtiesci asupr'a celloru ce remâneau credinciosi besérecei strabune;⁵ cumu la inceputu, preotii români, dupa promisiunile ce li se dedesse, se insiellassera a crede ca ei, prin Unire, fără de scirea loru, toti s'au boieritu; ci dupa ce vediura cu timpulu, ca totu intru acelasi statu remasera, incepura ómenii a se lapedá de Unire si a pofti preoti neuniti cari se le servésca, «pentru care apoi multe baiuri si nevoi au avutu, pentru ca acellor-a nici prunci li se botezá, nici mortii li se ingropă.»⁶ Arréta, in fine, gónele, intemni-tiàrile si tóte sufferintiele credinciosiloru,⁷ carii nici episcopu aveau.

Se intréba Sincai nu o data, ce folosu au avutu Români din acésta unire, la care étta cumu respunde:⁸ «Latinii pré-mulți s'au ajutatu prin Uniti, pen-tru ca proporția loru (a Catoliciloru unguri), numerându si pre Uniti, cu «mulți mai mare erá. numai de le-aru fi multiamitu Unitiloru, sau de le-aru «multiamí si in timpulu de acumu. Ci noi Români, de vomu luá afara clerulu

¹ *Chron.* a. 1512.

² *Chron.* a. 1514.

³ *Chron.* a. 1696.

⁴ *Chron.* a. 1701.

⁵ *Chron.* a. 1700.

⁶ *Chron.* a. 1698.

⁷ *Chron.* a. 1702. 1703 etc.

⁸ *Chron.* a. 1699.

«cellu unitu, carele inca mai numai atât-a se socotesce câtu a cincea rôta la carru, ce folosu amu avutu sau avemu din tóte acestea. De vrei a intielége si mai apriatu lucrurile acestea, citesc pre *Cserei*.» Care Cserei étta apoi cumu vorbesce la Sincai¹ despre vladică Atanasie care facusse Unirea, ca «mergêndu ellu la Vienn'a, de cardinalulu Colonich cu fôrte mare cinste s'au primitu si i-au arruncat uunu lançiu de auru in grumazi: acést-a i-au fostu tóta mergerea inainte, ca tocma precumu lucra draculu, de cauta voi'a omului, pîna ce-lu adduce la peccatu, apoi 'lu pôrta pre unde vre, assá au facutu si cu vladiculu, pîna cându l'au appucatu in cursa: pentru ca papistasii cu tóta sfîell'a 'lu ciustiá pîn atunci, ér dupa aceea i-au luat uuna tóta ocârmuirea din mâna, si este unu Iesuitu lônga dênsulu pururea, fără de a cárui scire si voia nici o carte nu pôte scrie cuiva. Bucurosu s'ar lassá de unire cá acést-a, dara nu-lu lassa. De au mâucatu saratu, bée, ca adeveratu i-oru implé pacharulu.» La care Sincai adauge: «Ce scrie ací *Cserei*, numai despre Iesuiti trebue intiellessu, macaru ca si acuma se affla nebuni cá aceia, carii gândescu ca Greco-Catolicii pentru ca se numescu Uniti, trebue se fia suppusi Romano-Catolicilor; ci intelleptiunea arrata, ca a fi unitu cuiva atât-a insempédia, câtu a fi lui assémenea, si nu suppusu. Baremu de s'ar arretá si cu fapt'a, ce arréta intelleptiunea.»²

La annulu 1721 din Chronica, Sincai arréta cumu Românii unindu-se cu Rom'a, pierdura dreptulu de mitropolía ce aveau mai inainte. Ellu spune ca episcopulu Patachi «care si latinu se facusse, 'si bagasse in capu inca de têneru, ca nu pôte fi vre o episcopía adeverata pre lume, de nu va fi intarita de patriarchulu Romei;» ca acestu Patachi ceru canonizarea episcopiei Fagarasiului de la pap'a de la Rom'a. Inse. «biseric'a Româniloru din Ardélu (dice Sincai), allu căreia archiepiscopu S. Teofilu au siediutu in soborulu cellu de ântâi a tóta lumea si de ântâi de la Nice'a, unulu fiindu din cei 300 SS. parinti, ce lipsa au avutu de intarirea patriarchului Romei? Au nu pentru aceea s'au facutu episcopía Fagarasiului, cá se se ingrópe mitropolía Belgradului? Dara pentru ce se se ingrópe mitropolía? Au nu pentru aceea cá Românii se fia suppusi némuriloru acellor-a pe care ei le-au intorsu la crestinatate?» Venindu apoi a vorbí despre bull'a papii Clemente XI, prin care se intaresce episcopía Fagarasiului sub chiamarea séu chramulu S. Nicolae, bulla in care se vorbesce de Greci, Ruteni, Români, Rasciani si altii, Sincai constata inainte de tóte ca Românii tinêndu chramulu cellu vechiu allu archiepisciei selle, chramulu Pré-Sântei Treime, n'au priimitu bull'a patriarchului Clemente; dice apoi despre acésta bulla: «multe bulle patriarchicesci am cetitul in vieti'a mea, dar bulla incâlcita si fără de intiellessu cá acést-a n'am cestitul; dôra Dumnedieu au turburatu mintea cellui ce o-au scrissu, pentru ca

¹ Chron. a. 1701.

«n'au fostu spre binele si folosulu, ci spre realu si stricarea Româniloru din «Ardélu.» Er dupa ce da extractulu ei, dice: «despre bull'a acést-a eu ade-
veratú mai multe asiu puté graí, ca-ci ce Greci, ce Ruteni, ce Rasciani sau
«Serbi au fostu pe vremea acést-a in Ardélu, carii se se fia unitu? au nu si-au
arretatu curtea Romei prin numirea némarilor ce nici au locuitu in Ardélu,
«necumu se se fia unitu cu miile, tóta nesciinti'a si necunnoscinti'a némarilor
«pe care vreá se le pasca? Dissei ca asiu puté mai multe cuvénțá, dara me
temu de limbele celle clevetítorie si de crierii cei golli, carii lesne aru
puté stérni despre mine ce nici gândescu cându scriu acestea. O intrebare
totusi indrasnescu a face, care este acést-a: Dintre doui archierei românesci
din Ardélu, adeca Ioan Bobu si Vasilie Moga, carii si astadi in dio'a de Sânta-
Mari'a mare din anulu 1811 traescu, care s'ar puté dice cellu adeveratu ur-
matoriu allu Sântului Teofilu?» Sincai gassesce de prisosu a respunde ca
Moga.¹

Vorbindu despre acestu Teofilu, Sincai dice: «findu-ca Teofilu se iscalesce
pre sine, numai allu mitropoliei Gotiei, mare intrebare este, a căreia cetăti
mitropolitu au fostu? mie mi se vede ca ar fi fostu allu Belgradului din
«Ardélu, pentru ca inceputulu mitropoliei cei românesci din Belgradu aiurilea
nu-lu afflu; târdiú sffrsitulu ei s'a facutu in annulu 1721, cându s'a mi-
lostivitu Innocentie pap'a de la Rom'a (mai ântâiu Climentu) a ne daruí cu e-
piscopía Fagarasiului in loculu mitropoliei Belgradului, pentru aceea pentru
ca ne-amu unitu cu biseric'a Romei.»² Ce satira amara!

Se mai cetimu urmatóriile cuvinte alle lui Sincai despre Unire:³ «Unirea
n'au statu nici sta din alta, fără numai se nu clevetim pre cei ce tinu de
«biserica Romei, pentru obiceiurile loru, éra noi Români se tinemu obicei-
rile bisericei Resaritului, si Latinii inca se nu ne clevetésca pre noi, ca-ci
celle patru puncturi, care sunt intre Uniti si Neuniti (cu ertare se fia dissu
de mine) necumu se le scia Români cei prosti si neinventati, dara dintre
carturarii românesci inca multi nu le intiellegu, ci numai pleve vorbescu,
neintiellegéndu unulu pre altulu. Unirea acést-a mai pre urma numai popi-
loru au folositu, ca acestia au dobândit u pucina scutintia cam anevoia, dara
nobiliu au remasu si remânu cu buzele drêmboiate pîna astadi, ca-ci Latinii-
loru destullu le este ca, insiellându pre Români in partea loru, au pututu
invinge cu numerulu pre Calvini, carii in sine eră cei mai tari in timpulu
acell-a.»

¹ Chron. a. 1721. cf. a. 1697 unde dice: «Dintru acestea poti college cătu s'a nevoit dus-
manii spre stricarea némului românescu. Iesuitii inca asiă lucră pentru folosulu Româniloru,
că ei apoi se obladuésca preste Români. Dreptu-aceea n'au si numit u Pater Barani pre
Teofilu mitropolitu, cumu eră, ci numai episcopu.»

² Chron. a. 325.

³ Chron. a. 1514.

Câte eră se ne mai spuna Sincai despre Unire, daca mergeă ellu cu Chronică mai nainte de anul 1739, chiaru de unde istoria Unirei deveniā mai interesante!

Din cari tōte se vede ca ellu, Sincai, că si Klein episcopulu, Klein calugерulu, Petru Maior, si toti Blasianii luminati din seclul XVIII, cunoscă totu reulu fatalu produssu prin Unire, nici vedeā altu lēcu, de o cam data, spre a micsioră séu alliná reulu, de cătu strict'a marginire in celle patru punte, de nimen intellésse.

Se trécemu la ideele politice-sociali alle lui Sincai.

b) Idee politice-sociali.

I. Sincai eră nobilu, vechiu nobilu. Ellu tineā la acést-a si o spuneā adesea.¹ Ellu aveā cuvēntu: pentru ca Iosif II. iubitorulu de omenire imperatu, murisse, si principiele revolutiunei cei mari, in Ungaria si in Transilvania nu aveau sensu. Români, numai că nobili puteau aspira la drepturi. Eră pre atunci de interesu nationalu român, că nobilii români se nu-si renege originea, se-si pretindă drepturile că Români, totu-odata se se arrete numerulu loru cellu mare.

De ací, Sincai da pre facia, biciuindu-i, pre toti desromântii si renegatii, începându de la *Corvini*, pîn la *Chemenesci*, stranepotii *Miculei*,² *Bellenesci*, stranepotii *Geubului*,³ *Mailatesci*,⁴ apoi *Iosicesci*, stranepotii lui Stefanu Iosica «fratuiul din Caransebesiu»,⁵ *Barciaesci*,⁶ *Telechesci* «semînt'a cea românescă» de pre la Oradea-mare,⁷ *Nalatiesci*, «Români betrâni si ploati»,⁸ s. a. s. a. Multu 'lu supera acești renegati, carii, că Chemenescii si altii «lapedându-se de némulu, legea si credint'a Românilor din carii erau prasiti», si facîndu-se Calvin si Catolici, ei se aleşsera apoi cei mai mari asupritori ai Românilor, «numai că se-si pôta tagadui némulu, si se se arrête a fi de némulu un-gurescu. Multi domni de acestia ti-asiu puté numeră ací, ci-i lassu pentru censur'a prin care va merge chronică acést-a mai nainte de a se tiparí, de

¹ *Epistol'a contra Bobu. — Elegia. — Chron. a. 1222 etc.*

² *Chron. a. 1276.*

³ *Cron. a. 1311.*

⁴ *Chron. a. 1541.*

⁵ *Chron. a. 1598*, despre Stefanu Iosica dice: «Vedi fratuiul din Caransebesiu nascutu, si in curtea lui Christofu Bathori crescutu, la cătu au ajunsu.»

⁶ *Chron. a. 1660* la fine: «Barciai inca eră vitia de Român, precum mi-au marturisit si arretatu pré-luminatulu Paulu Barciai in anul 1791, cându se intorcea de la scimbulu cellu din Clusiu, in care s'au ceditu instant'a Românilor din Ardélu.»

⁷ *Chron. a. 1677.*

⁸ *Chron. a. 1674.*

•se va tipari sub sănta corón'a Ungariei, precum și mi-ar fi voi'a. Tie cetitoriule
•bune! fia-ti destullu ca ti-am arretatu carii domni sunt de vitia si poroditia
•diaosi Români, macaru-ca si-au stramutatu legea, si prin aceea si némulu.¹
•Ci asiá este firea Românilor acelora-a carii din nemica appuca la ceva» dice
Sincai² despre Corvinu si alti renegati. «Pentru ca Români (me erte némulu
•meu ca-ci scriu adeverulu) dupa ce appuca la ceva, mai toti si uita de sine,
•si uita de săngele din care sunt prasiti..... Pilde vii ti-asiu puté adduce aici,
•dara acellea se voru tipari dupa reposarea mea, că nucumva se me gonésca
•érasí taurii cei grassi din cucuruzu, si se me strapunga érasí ciapii cu cárnele
•salle celle ascutite.³

Sincai arréta ca nobilimea ungurésca mai tóta e de origine straina. «In tiérr'a
•ungurésca (dice ellu)⁴ puçini Unguri diaosi se affla, in Ardélu de abiá dóue
•sau trei familii (dicu de cei mai luminati si mai putérnici), ci stapânescu a-
«cuma in Ungari'a mai cu séma Chorvattii, Totii si Nemtii; in Ardélu, Româ-
•nii cei corciti si Secuui, carii asiá s'au latitu câtu in multe comitaturi, mai
•allessu in Ardélu, nu se affla boiari Unguri de vitia, fără numai Români si
•Secui, prasiti intr'insele prin casatoriele loru cu Românele si Unguróicele.
•Anume ti-asiu puté ací spune tóte familiele si celle din Ungari'a si celle din
•Ardélu, care nu sunt, ci numai se numesc pre sine Unguri, dara incungiuru
•perirea, care mi s'ar puté intémplá din spunerea adeverului.»

Cu tóta acésta perdere nationale, Sincai⁵ constata «ca in Ardélu mai multi
•nemesi sau boiari de Români sunt, de câtu de Unguri, cumu s'au vediutu la
•insurrecti'a din a. 1809.»

Étta cumu Sincai erá nobilu, in interessulu nationalității române.

II Dar de si nobilu, ellu scrie cu inim'a săngerânda de câte ori vine la
sórtea tierraniloru români, fiindu-ca e omulu epocei lui Iosifu II, ellu vediusse
cu ochii rescolla lui Choria, urmarisse totu cursulu revolutiunei cei mari, con-
lucrasse la petitiunea cea nationale de la 1791, si mai pre susu de tóte, Sin-
crai erá Românu crescutu in ideele românesci alle Blasiului: in ideele lui In-
nocentiu Miculu care, pre la 1743, in midi-loculu dietei boiariloru unguresci
suspicâ si planse pentru dreptate, dicêndu ca, de câte ori e vorb'a de Români,
nimen nu-si ridică vócea pentru usiurarea si toti pentru apesarea loru, de
erá pre ací se-lu arrunce pre feréstra magnatii turbati,⁶ si care in fine, se puse
in pericolu pentru caus'a tierraniloru;⁷ in ideele lui Gregoriu Maior episcopulu,

¹ Chron. a. 1514. cf. 1224. 1653.

² Chron. a. 1458.

³ Chron. a. 1490.

⁴ Chron. a. 1440.

⁵ Chron. a. 1653.

⁶ Tesauru de monumente istorice. III, 302.

⁷ P. Maior. Istori. Beser. p. 350.

care, vediéndu pe credinciosi fără locu de beséreca, ridică mânele la ceriuri si esclamă: «Dómne Dumnedieule, asiá 'ti trebue tie, daca ai datu totu loculu domniloru, de n'ai acumu nici atâtu că se-ti ridice ómenii casa.»¹

Etta in ce idee crescusse Sincai, si étta dar cumu vorbesce ellu despre tieranii:² «prostii (tierrauii) la atât-a ajunsesse pe vremea mea, de se vindeá că «dobitócele fără de locu, nu cu loculu pre carele locuiá impreuna; afara de «slujbele care le faceá domniloru paméntesci, incepêndu de luni pîna sâmbata «sér'a in tóta septemâ'a preste totu annulu, duminec'a fiindu-ca alta nu se «puteá lucrá, domnii cei paméntesci pre iobagii sei i trimitteá cu cărti pre la «alti domni. Preotii românesci trebuiá se dea dajde domniloru pre annu si se «le crésca câni; pre feciorii loru i rapiá de la investiaturi si facêndu-i cur-«teni i siliá se-si mute legea si creduti'a, si altele mai multe faceá domnii «cei paméntesci cu bietii Români, mai vîrtozu domnii aceia carii se lapedasse «de némulu, legea si credinti'a Românilor din carii eră prasiti.....Români «cei prosti au gemutu sub tirannia pîna la a. 1785, cându s'au milostivitu au-«gustulu imperatulu Iosifu II a stricá iobagí'a..... Barem de ar fi traitu im-«peratulu Iosifu, pîna cându ar fi usiuratu si jugulu bietiloru prosti, carii nu «multu s'au usiuratu prin stricarea iobagiei.» Asuprirea cea mare «a bietiloru «Românilor din Ardélu, cari si acuma (13 decemvre 1809) gemu sub jugulu «cellu greu allu domniloru paméntesci (macaru ca s'au stricatu iobagí'a), ca-ci «nu au vre o ruptória de slujba, cumu au prostii din Ungaria,» — Sincai o datéza mai cu séma de la epoc'a despartirei Ardélului de Ungari'a.³

Peccatu ca Sincai nu ajunde si la anulu 1784 allu Chronicelui sălle.

c) Idee politice-nationali.

I. Sincai, in Chronic'a sea, e departe de a fi numai Ardelianu, ellu e Român din tóte părțile ambelor Dacie. Chronic'a sea e pentru toti Români. La Miron Costinu, cu retragerea legiunilor si invasiunea barbariloru; la Cantemiru, cu a dôu'a descallecare, din Fagarasiu si din Maramuresiu, de o data cu fatal'a despartire, se intrerumpe firulu ideei unității române. Sincai, mai fe-

¹ *Tesaurus de monumente istorice*, III, 302. — Însemnămu aci ca Gr. Maior fiindu nevoitul a se lăsă de vladicia în a. 1782, se retrăsese în monastirea din Alb'a-Iuli'a. Côte appusulu vietiei sălle, multe i fu datu a vedé in acésta cetate. Ellu traiá încă pre cându Choria si Closca fura princi (27 decemvre 1784) si apoi addussi în ferra la cetatea Albei. La 29 decemvre betrânlulu episcopu si facusse testamentulu, si muri apoi pre la incepêñulu lunei februarie 1785, cu vre o doue-trei septemâni mai înainte de neomenis'a essecutare (28 februarie) a martiriloru poporului român. Vedi despre Gr. Maior, *P. Maior Ist. beser.* p. 210 seq. Cipariu, *Acte si Fragmente*, p. 28—29, 39—55 lit. b), cf. 144 lit. s). etc.

² *Chron.* a. 1514.

³ *Chron.* n. 1526.

rictu, incepêndu de la Traianu, nu scapa din mâni acestu firu allu legaturei commune, pîn in dillele selle.

Ide'a fondamentale ce domina in tota opera, ce scapera pre fia-care pagina a Chronicei, e, ca suntemu Latini, Romani, fi ai lui Traianu, si ca Daci'a e a Romanilor.

Ide'a cea mai mare, demna de Michaiu Vitezulu, o gassim la a. 1453 allu Chronicei, unde astfel vorbesce despre luarea Constantinopolei: «Dlugos scrie: «Marti inainte de serbatori'a S. Margarete, intrându craiul (Poloniei) in Cra-covia — — slaba veste s'au addussu prin cartile si solii lui Alexandru voevodului Moldovei, ca Ciarigradulu, metropolea Greciloru, s'au luatu prin imperatulu Turciloru. Si eu inca dicu (adauge Sincai) slaba veste! pentru ca prin luarea Ciarigradului de Turci, s'au stinsu cu totulu imperati'a stramlosiloru nostri, carea ei cu multa versare de sânge, dara cu mai multa dreptate o cästigasse pre sem'a nostra a Romaniloru, că pre sem'a unoru nepoti, nu pre sem'a Greciloru, carii fära vre-o cadintia si numai cu viclesiugu au rapscit imperati'a, ba inca si numele de la noi: ca-ci Grecii nu sunt Romani de vitia, precum sunt Romanii, pre carii acumu inca i-ar batjocorî Grecii, numai de iaru puté, dupa cumu am vediu cu ochii si am auditu cu urechile» scl.¹

Oh! cäti Români nu sunt si astadi, carii, de parte de a se puté urcă, nu potu se privésca macaru, fära a ametî, la inaltimea acestei idei!

In totu cursulu chronicei imperiului bisantinu, face attentu pre lectorulu romanu, ca reu si fära calle Grecii 'si detera numele de Romani. «Etu insemnu aci (dice Sincai)² ca, dupa ce au cuprinsu Romanii Daciele si Mesi'a de josu, pre imperati'i din Ciarigradu multi autori nu i-au mai numitui ai Romaniloru. ci ai Romaikiloru, precum se numescu pre sine Grecii de acumu, ca-ci Grecii fära ajutorulu Romaniloru n'au pututu moscenî glori'a stramosiloru nostri.» — Grecii pre sine pîna astadi se numescu Romani, pentru ca imperati'a Resaristului au fostu a Romaniloru, era nu a Greciloru.³ — Prin Romani (la scriitorii bisantini) tu intiellége pretutindene Greci, pentru ca acestia si-au appropriat sie fära de vre o cadintia numele cellu pré-maritul allu stramosiloru Romaniloru de acumu.⁴ — Citându din Niceta Choniate care pre Greci i numescu Romani. «Grecii trebui se scria (observa Sincai in parentese)⁵ de iaru fi

¹ «Mie totusi reu 'mi pare (continua Sincai) ca bombardariulu care au facutu armele pre sem'a Turciloru cându an luatu Ciarigradulu, de nemu era Dacu, adeca Romanu, Urbavu unmitu, si mai inainte slugisse la Greci, apoi peintru seracia lui lassându pre Greci trecusse la Pôrta turcesca. Acest-a bine platindu-se de Mahometu II. facea arme si unclte de stricatu ziduri.» Chron. a. 1453.

² Chron. a. 708.

³ Chron. a. 916. 917.

⁴ Chron. a. 1187.

⁵ Chron. a. 1205.

«lassatu mândri'a pe Greci se-si tina numele si se nu-si schimbe némulu.» — «Grecii carii n'au sciutu alte, sau n'au vrutu se scia, fără se poreclésca né-murile, celle de a stâng'a Dunarei Scyte, éra celle de côte Appusu Latini, •că se-si faca propriu numele Romaniloru, ai caror-a numai suppusi au fostu «Grecii, éra nu din sâangele loru prasiti, precum sunt prasiti Românii si Italianii, de la carii imperat'ia inca numai cu viclesiugu o-au fostu luat.»¹ — La annulu 1206 allu Chronicei, arretându cumu imperatulu Ionitia, după ce strică din fundamentu si jafui cefătile grecesci cu locuitorii impreuna, cătu se nu mai pótá reinsuffletí Romeii, se numiá pre sine *Romeokton*; «tocma bine (înséma Sincai)² ca-ci *Romanokton* nu se puteá numí, ne fiindu Grecii Romani.»

Vorbesce de Valachi'a din Tessali'a.³

Cu deosebita predilectiune cullége monumentele istoriei române-bulgare, desceptându neincetatu simtiulu naționalității române asupr'a cotropitoriului grecismu, si demonstrându ca adeveratu legitimii eredi ai Constantinopolei si ai imperiului orientale, sunt Românii, ér nu Grecii.

II. Ideele marétie alle viitorului, nu impédeca pre Sincai de a vedé si a invetiá essimintiele momentului pentru fia-care provincia româna.

Româniloru din Principate le arréta periculu ce vine de la Domnii straini din Fanaru, pre allu căroru timpu scrieá. Cu invederatu necazu face istoria'unoru Domni că Despotu «Greculu», că Ianculu «Sasulu», Resvanu «Çiganulu», Gasparu Némtiulu, si alti straini. Anume, vorbindu de Despotu, dice:⁴ «cu minciun'a pe multi au insiellatu, de i-au crediutu, precum se insiélla «si astadi multi din némulu românescu, de mai multu credu celloru ce nici le •fuge nici le muge de dênsii, decâtua celloru ce sunt de némulu loru, si mai se •sfarma pentru binele loru. Ca-ci sâangele nu se face apa, precum este di-call'a.» Dupa ce-i face istoria si arréta cumu muri apoi «că unu blastematu», adauge: «Ací numai atât-a mai dicu, ca eu asiá aspru scriindu despre Despotu, n'am vrutu nici vreau se vatemu vre unu nému, ca némurile tóte au •pretiu inaintea mea... numai se nu fia de naravulu lui Despotu.»

Probédia si constata la totu passulu continuitatea si maiestatea domnielor române. Combate, cu invederata machinitiune, absurdile si neputintiôsele pretensiuni alle Unguriloru si alle Poloniloru asupr'a tierriloru române. Arréta de unde Român'a se numi Ungro-Vlachia.⁵ Spune cumu Bela, regele Ungariei, in locu se se gândesca cumu se-si appere regatulu asupr'a Tatariloru, si insusì fără vre o cadintia titlulu de rege allu Comaniei si allu celloru-alte

¹ *Chron.* a. 1206.

² *Chron.* a. 1206.

³ *Chron.* a. 1231. 1343.

⁴ *Chron.* a. 1563.

⁵ *Chron.* a. 1343.

tierri vecine.¹ Lu supera multu «fal'a gólla a Poloniloru si nebunésc'a si desíert'a mândria a Unguriloru.»² Arréta de unde nascura pretensiunile Poloniei si Ungariei asupr'a tierriloru române, si ueeltirile, mai allessu alle Ungariei, cumu se surpe pre Români, si cumu totusi nu isbutira.³ Indignându-se de fal'a Poloniloru, «se mira ce aveá ei cu atâte juraminte ce cereá de la Domnii «Moldovei, cându bine sciá ca nu se tinu?»⁴ •Vedi (dice) mândria, se nu dicu «nebun'a amêndurorou némuriloru acestor-a (a Poloniloru si a Unguriloru) care «credeá ca cu multe stórceri de juraménturi si cu aperàrile unor-a asupr'a al-«tor-a voru suppune si pre toti Români!» Intr'aceea, Stefanu voda, de es-emplu, apropiându-se, dice Sincai, cându de Polonu cându de Uoguru, «nici «ascultá de unulu nici de altulu, cá unu Domnu si singuru obladuitoriu, căruia «nu-i erá frica de ei, precum cu faptele au arretatu.»⁵ Se mira de papii de la Rom'a «se ciudesce» si-i satirisédia ca se ammesfecá si ei in trebile tierri-loru nóstre.⁶

Dar se ascultâmu pre insusi Sincai, cumu judeca ellu raporturile Româniloru cu Ungurii, Polonii si Turcii; cumu probédia, conformu principieloru mo-derne alle dreptului gițiloru, maiestatea, cumu dice dênsulu, a principateloru române, si acést'a, pre cându *Pray*, *Gebhardi*, *Engel* si altii, vîriá istoriá tierriloru nóstre, cá alle unoru pàrti integrante alle corónei Sântului Stefanu, in istoriá generale a Ungariei; se-lu audimu in fine, cumu proclama ellu, cu inceputulu seclului, necessitatea unirei principatelor române.

•Pretensi'a Poloniloru la Moldov'a (dice Sincai⁷) si a Unguriloru si la Mol-•dov'a si la Valachi'a, dintru aceea s'a stêrnitu, ca Români din amêndoue •tierrile acestea a dese ori nu s'a naravitu intre sine in punerea Domniloru: •dreptu-aceea partea cea mai slabă totu de a un'a au nezuitu sau la Poloni •sau la Unguri, si au fagaduitu tóta suppunerea si ascultarea numai se se a-•jute improativ'a pàrtii cei mai tari; de unde au urmatu, de partea cea mai •tare inca tóte le-au fagaduitu numai se nu se ajute partea cea mai slabă. •Asiá au lucratu dupa aceea Moldovenii si Muntenii si la Turci, pîna cându au •cadiutu suptu jugulu loru. Era Polonii, Ungurii si Turcii s'a bucuratu de •sfedile Româniloru, si pururea au cautatu prilegia de a puté surpá pre bietii •Români, cumu poti cullége din epistol'a craiului Mathiasiu, cea côtea fisculu •sau voevodulu din Ardélu in a. 1467 trimissa, carea suna: Intre celle-lalte

¹ Chron. a. 1286.

² Chron. a. 1487.

³ Chron. a. 1467.

⁴ Chron. a. 1470.

⁵ Chron. a. 1475.

⁶ Chron. a. 1595. 1603.

⁷ Chron. a. 1467.

•care cu intelleptiune si folosu s'aui innoitu si orânduitu in adunarea trecuta
•a prelatiloru, baroniloru si nobililoru nostri, aceea inca s'aui orânduitu că de
•ací incollo intru aveniré nici noi, nici craii carii ne voru urmá, se putemu
•sau se pótá ori-cumu instrainá tinuturile Fagarasiului, Omlasiului si Roduei
•cu pertinentiile, ci numitele tinuturi pururea se fia gata in mânilor crailoru,
•că de cumu-va va fi opu, se se pótá dă ori-carui voevodu, muntenescu sau
•moldovenescu, de locasiu, spre ingrozirra si câstigarea pàrtiloru acellor-a...
•Vedi (dice Sincai) cu ce mestesiuguri se siliá némurile de prin pregiuru se
•surpe pre Români! adeca tineá dominiuri si bunuri intregi spre sam'a acel-
•lor-a carii se nevoiá se-si mânce némulu. Asiá au lucratu si Polonii; ci
•prin mestesiugurile acestea ce au dobândit u si Ungurii si Polonii? de nu
•scii tu, 'ti voi spune eu, asculta-me: Polonii pentru fal'a loru au inrossit u si
•ingrassiatiu paméntulu Moldovei cu săngele, si pre Moldoveni i-au imboga-
•titu cu pràdile din tinutulu loru; Ungurii au datu Ardélulu de jafu si Mol-
•dojeniloru si Munteniloru, pîna cându au cadiutu acestia suptu jugulu Tur-
•ciloru..

Vorbindu despre tratatele addusse de Dogiel, Sincai¹ dice: «Alliantia nu e
•suppunere, asiadara se dovedesce ca Polonii numai din fala desiérta ammés-
•teca allianti'a cu suppanerea; precum dintru aceeasi fala ammésteca si ti-
•tulii Domniloru românesci cu Palatinii loru; pentru ca de voi intrebá eu,
•avut'au vre unu palatinu lesiescu atâta putére, câta au avutu macaru care
•voda din Moldov'a sau din Valachi'a, ce-mi voru respunde?»

Venindu la legatur'a cea famósa ce incheiassera intre sine Vladislavu II re-
•gele Ungariei, cu frate-seu Sigismundu regele Poloniei, asupr'a tierriloru ro-
•mâne, Siucai² observa: «Cine ar inchide din legatur'a acést-a, ca Moldov'a si
•Valachi'a n'au avutu maiestatea sa, adeca ca n'au fostu obladuitórie numai
•de sine, acell-a multu ar gressí, pentru ca Vladislavu II craiulu Ungariei,
•numai câtu au rîvinitu se aiba Moldavi'a si Valachi'a suptu sine, dara nu le-
•au avutu vre o data, de au si datu bunuri in Ardélul voevodiloru sau Dom-
•niloru amênduroru tierriloru. De se va improativí cineva dissei melle, ar-
•réte-mi pre cine au pusu Vladislavu II sau altu craiu ungurescu voda, macaru
•in Moldov'a, macaru in Valachi'a, fără de voi'a tierriloru acestor-a; ca-ci ca
•au ajutatu unii crai unguresci, ba si Polonii, pe vre o câti-va, pre carii i-au
•voit u tierrile acestea, de nu intregi, inca o parte dintr'insele, de au appucat u
•la domnia, insumi nu tagaduescu; dara de ací nu urmáza, ca tierrile acestea
•au fostu suppuse loru; pentru ca atunci aru fi fostu suppuse crailoru ungu-
•resci, sau celloru lesiesci, cându aru fi pututu acestia asiá pune Domnii in

¹ Chron. a. 1387; cf. a. 1432 unde arréta lui Engel ca a plati pagubele facute si a se impacá, nu va se dica a se suppone. Vedi si a. 1487.

² Chron. a. 1507.

«Moldov'a si in tiérr'a muntenésca, precum au pusu craii lesiesci pre palatinii loru, si craii unguresci pre voevodii Ardélului, care puuere cându s'au în-témplatu?»

Adducêndu inainte unu chrisovu allu lui Vladu voda, in care acest-a dice ca vre pururea se servésca sănsei coróne si regelui Vladislavu cu tóta credinti'a, Sincai¹ observa contr'a lui Engel: «Din cuvintele acestea eu nu sciu ce sup-punere a lui Vladu voda asiu puté cullége, ca-ci nu dice, ca este Domnu din mil'a craiului Vladislavu II, cumu erá voevodu Ardélului Ioan Zapolia, ci din mil'a lui Dumnedieu.»

Se incheiânu aceste învietiaturi istorice, politice si náionale, cu urmatóriile românesci cuvinte alle lui Sincai:² «Pre némulu românescu mai multu l'au stricatu ântâiu neintiellégerea intre dênsii si pism'a din launtru, carea si pre stramosii nostri Romanii cei vechi singuru i-au mâncatu, apoi pism'a si fal'a crestiniloru din vecini, si mai vîrtosu a Lesiloru, de cătu némurile celle pagâne, Tatarii si Turcii; ca-ci de acestia lesne si pré-usioru s'aru fi apperatu Românnii, mai allessu de nu s'aru fi despartitu Moldovenii si Muntenii in dôue domnii, ci aru fi fostu toti subtu unu capu tinêndu la o lalta. Dara despartindu-se Românnii intre sine, pre Moldoveni i asupriá Lesii sau Polonii, pre Munteni Ungurii, si cându si cându pre Moldoveni, si Polonii si Ungurii.»

Écca justificatiunea testamentului lui Stefanu celu Mare!

III. Se vedemu acumu învietiaturele lui Sincai pentru Transilvanía.

Românnii de aici, calcati de o potriva in cele besericesci, politice si sociale, dupa cadérea Transilvaniei sub cas'a habsburgica fura amagiti, prin promisiune de drepturi egali cu Ungurii, a se uni cu beseresc'a Romei.

De ací inainte incepú Românnii a pretinde drepturi egale. Episcopulu Innocentiu luasse in seriosu promissiunile facute Româniloru. Ellu cerù recunnóscerea nationalitătii române, independintia de Catolici, si usiurarea sórtei tieraniloru. Persecutatu, ellu inuri in essiliu. Dar asta politica românescă trai in successorii sei, in Gregoriu Maior si in toti Românnii cei mari ai epocei lui Iosifu II. Murindu Iosifu, cu ellu impreuna amorti si dreptulu Firei in Ungari'a si in Transilvan'a; principiele revolutiunei francesee de abia Românnii le intellegeau; dreptulu pumnului reinviia mai potinte de cătu alta data: reactiune naturale dupa reformele ce incercasse Iosifu la Unguri.

Românnii se vediura nevoiti a se apperá pre terrenulu dreptului istoricu.

La 1791 ei asternura imperaticei, precum mai attinsemu, acea neperítória petitiune náionale, in care, cu istori'a a mâua, probédia ca, Românnii, colonia romana addussa de Traianu in Daci'a, sunt cei mai vechi locuitori ai tierrei,

¹ Chron. a. 1511.

² Chron. a. 1412.

sunt adeveratii eredi ai Transilvaniei; ca in secolii trecuti ei se bucurau de drepturi politice si nationali alătarea cu Ungurii si celle-alte natiuni alle tierrei; ca numai uria nationale si religionaria, si injuri'a timpurilor i desbraccà de drepturi. Ceru deci a fi restabiliți in tōte aceste drepturi, in deplina egalitate cu celle-alte natiuni alle tierrei. Nimicu nu lipsesce acestui mare actu nationalu: nici sciintia si consciintia dreptului; nici conceptiunea profunda a politicei nationale, nici curagiulu civicu.

Acēsta petitiune nationale e pîn astadi evangeliulu politicu, cartea credinției politice a Românilor de prete Carpati: egalitate perfecta de drepturi nationali.

Autorulu principale e Iosif Mehessi consiliariulu,¹ dar conlucrara la acestu actu toti barbatii mai de frunte ai Românilor de pre atunci, si negressită barbatii cā Klein, Sincai s. a.

Cându se ceti in dieta petitiunea româna, Ungurii se turburara preste tōta mesur'a.² Celle trei natiuni se unira si mai strinsu in fața pericolului ce le amenintă recunoscerea nationalitatii române.

Sincai care se appucasse chiaru atunci indata, precum arretaramu mai susu, a apperă supplic'a româna asupr'a criticei dusmanoșe a lui Eder Sassulu, in Chronic'a sea apoi arréta la tōta occasiunea, ca Români Transilvaniei sunt Romani, cei mai vechi locuitori ai tierrei, si ca ei trebuie se se lupte pentru recunoșcerea nationalitatii loru. Prin drepturi nationali ellu intiellége cu deosebire autonomia administrativa, politica si beserecésca, pre picioru egale cu Ungurii si Sassi, adeca, Români se se administre prin Români, precum Ungurii si Sassi se administra prin Unguri si Sassi. Deregetori si archierei români vre Sincai pentru «Români cei ticălosi, carii pînă astadi nu-si cunoscu binele si folosulu seu, cā se fia povetiuiti de barbati nascuti din sângele loru, pre carii i dore de némulu nostru, nu cā pe némurile celle straine, cari

¹ Chron. a. 1653.

² In manuscrisele ce ne daruisse scrieritulu mitropolitu A. St. Sulutiu, cetim: «In propositione de dato 2 Iulii 1791 sub No. 822. 1791 substrata de transposito per Commissarium regium Rescripto regio intuito supplicis libelli Valachorum exarata sequentia leguntur: In der Sitzung von 21 Iuni wäre solches (Rescript) verlesen worden, und habe auf die praeoccupirten Gemüther der Stände bei ihrem schon augewohnten Misstrauen einen widrigen Eindruck gemacht. Bei der in der Bittschrift gedachter Nation vorkommenden Behauptung: dass Mathias Corvinus aus der Walachischen Nation entsprossen wäre, sei ein böhnisches Lachen zu vernehmen gewesen; die weiter vorkommende Behauptung aber, dass die Familien Iosika, Kendeff, Nalatzi und Huszar walachischen Ursprungs seien, hätte diese Familien zum Zorn gereizt, und den in der Sitzung gegenwärtig gewesenen griechisch-katholischen Bischof Bab hätte man heftig angegriffen und gefragt: ob er von dieser Schrift der Walachen keine Kenntniss habe? Worauf er ohne Gemüthsbewegung, jedoch mit einer männlichen Standhaftigkeit erwider habe: dass er selbst nicht der Verfasser dieser Schrift sei, dieselbe jedoch mit seinem Vorwissen wäre aufgesetzt worden.» etc.

•numai pentru aceea cătescu asupr'a povetiitoriloru celoru din némulu ro-
•stru, cá se pótă suge săngele Româniloru; ca altmintrea nu aru puté traí, sau
•de aru si traí, aru fi mai ticalosi de cătu Românii! Vai némului românescu,
•de nu-i va dá Damnedieu intelleptiune!»¹ — «Vai némului românescu si é-
•rasí vai! carele uitându-si viti'a si seménti'a geme sub jugulu altoru némurí
— — nu vreu eu se numescu némurile acestea, ci numai atât-a dicu: Ce
•pastoriu ai, alle căruia cuvinte nu le intiellegi? Vedi, socotesce si judeca ce
•vreu... acestia?» etc.²

Români dar prin Români se se guverne in Transilvania, ér nu prin straini,
in celle politice cá si in celle beserecesci.

Inse, assémeni drepturi se puteau óre sustiné cu istori'a a mâna?

Sincai urmaresce drepturile nationali istorice alle Româniloru façia cu Unguri, incepêndu de la Tuhutum, invingetorulu lui Gelu.³ Ellu publica interesantulu actu allu regelui Andreiu III, de la 1291, din care resulta cumca Români pre atunci «siedeá si judecá dimpreuna cu craiulu» despre trebile tierrei.⁴ Arréta, precum vediuramu si aiurea, cumu nobilii români cei mai de frunte facêndu-se Calvini si Catolici se prefacura in Unguri, persecutându apoi ei mai vîrtosu pre Români;⁵ constata numerulu cellu mare allu nobililoru români «carii s'au boeritu si se boerescu pîn astadi, ce dupa legile tierrei nu
•s'ar fi pututu, nici s'ar puté face, de aru fi Români numai sufferiti in Ar-
•délu»;⁶ demonstra in fine, ca nuimai urr'a papistasiloru si a calviniloru a facutu de némulu nostru intregu, nu numai tierranii, dar si nobilii se considerara de sufferiti in tierra;⁷ in adeveru, «I. Chemeni, desromânitulu, fiulu Miculei, carcle au scornitul acést-a, numai cá se-si ascunda némulu, nu arréta vre o lege a tierrei, prin care se se fi otarîtu, cá Români sc fia numai suf-
feriti in Ardélu, ci acést-a o-au adaogatu numai ei iscoditorii Approbatelor.»⁸ Români asiá dar, nu sunt sufferiti de dreptu, «ci ei sunt vat'r'a Ardélului.»⁹

¹ Chron. a. 1698.

² Chron. a. 1563.

³ Chron. a. 904. «Din cuvintele Anonimului Belii (dice Sincai) poti cullege: ca pe Români «din Ardéla nu i-au suppusu Ungurii cu armele sălle, ci ei din buna voint'a loru s'au suppnsu si uniu cu Ungurii, cá se fia assémenii loru, precum si fostu, pîna cîndu s'au ijdanitu «Approbat'a Ardélului, ca-ci unirea carea o-au facuta nobili (boierii) cu Sassii si cu Secuii «in annulu 1437, nu e improtiv'a a totu némului românesca, precum nu este nici improtiv'a némului ungurescu, care asisiderea nu se numesce in unirea aceea, ci numai improtiv'a pro-
•stiloru este.»

⁴ Chron. a. 1291.

⁵ Chron. a. 1514. 1490. etc.

⁶ Chron. a. 1653.

⁷ Chron. a. 1514.

⁸ Chron. a. 1653. cf. a. 1224. 1437. 1490. 1514.

⁹ Chron. a. 1224.

Se intórce apoi Sincai côtea Unguri si le spune ca slabitiunea si nenorocirea loru de atunci datédia de cându s'au despartit de Români, adeca de cându nu voru a-i mai recunnósce că Români si Resariteni, ci numai că Unguri si Calvini séu Catolici. «Ungurii cei vestiti mai nainte in tóta lumea, de atunci au inceputu a merge inapoi că racii, de cându s'au despartit de Români, si s'au insoçit cu alte némuri; ca-ci nu mai sunt Corvini, nu Draghi.»¹ Acést-a o repeete adesea Sincai Ungurilor.²

De cându scriea Sincai acestea, pîn astadi, nici pretensiunile nici politic'a Româniloru din Transilvania nu s'au schimbatu. Inca totu Sincai e profetulu nostru, si carteau sea evangeliulu nostru.

IV. In câtu pentru Români din Banatu si din Ungaria, Sincai cellu de ântâiu si mai bine de câtu toti puse in vedére drepturile loru de autonomia na-tionale si beserecésca, si anume, independiú'a Banatului de Unguri in celle politice, si independiú'a de Serbi in celle beserecesci

Ellu publica³ vechiulu privilegiu de autonomia nationale a Banatianiloru, de multu datu uitărei, si apoi se întréba: «Frumosu privilegiu este acest-a, dara tine se au ba, spuna Români cei din Banatu. Eu sciu ca domniele din Banatu care mai nainte au fostu numai alle Româniloru, pe vremea mea le-au cumperatu cu bani gata Ungurii, carii au si avutu cadintia, Nemtii, Taliennii, Armenii, Grecii si alte némuri straine, carii apoi n'au domnitu, ci au tiran-nitu preste misiei Români.»

Publicându privilegiele pre cari 'si intemeiau Serbii supremati'a asupr'a besereci române din Banatu si Ungaria, Sincai se grăbesce a observá:⁴ «Tu cetitoriule! aci bine insémna, ca archiepiscopului si episcopiloru serbesci in diplomatulu acest-a, nici o putere se da preste némulu românescu.» — Publicându inca unu chrisovu in care e vorb'a de episcopulu Efremu Veniaminu, Sincai dice:⁵ «Eu lassu ca Efremu Veniaminu au fostu episcopu in Oradea-mare, in Agri'a, dara numai preste Serbii cei din si de lônga cetate, nu si preste Români, pentru ca preste Români din comitatulu Biharei atunci potronciá Teofilu Mitropolitulu Belgradului din Ardélu. Afara de acestea, in totu diplomatulu acest-a numai despre Serbii cei veniti se vorbesce: nu potu dreptu-aceea episcopii cei serbesci pofti vre o cadintia preste Români cei

¹ Chron. a. 1440.

² Chron. a. 1467. 1526.

³ Chron. a. 1457. — Acestu privilegiu e intarit de principale Transilvaniei Gabr. Bathori la a. 1609; éra Racoti II, la 1655, scutesce pre tierrani de iobagia, pentru că se pôta mai bine purtă armele asupr'a Turciloru. Vedi A. Papu Ilarianu, Istori'a Dac. super. I, 141,164.

⁴ Chron. a. 1690. 1691.

⁵ Chron. a. 1695 cf. 1696.

«din Banatu si din tiérr'a ungurésca, cari cu multu mai nainte au moscenit
•locurile acestea de cătu Serbii.»

Pre acesti archierei serbesci inca, si cu deosebire pre ei 'i are Sincai in vedere in cuvintele sălle mai susu citate, cari nu strica a le repeti si ací: «Ce vreau arhicerii acestia? se te invetie se-ti prinda partea pre lumea acést-a,
•au se te duca la ceriuri? Nu crede, o Române! pentru ca numai pung'a ta o voescu, că se-si imple pungele loru, si tu se remâni robu acelora pre
•carii mai marii tei i-au stapânitu óre-cându.»¹

Idea cea mare a lui Sincai, de a se desparti beseresc'a româna de cea serba, de abia se realiză acumu numai de currêndu.

Venindu Banatulu sub domn'a casei austriace, écca ce scrie Sincai despre coloniele svabesci.² La annulu acest-a (1725) atât-a am de a scrie, ca cumu «au inceputu imperatulu Carolu VI a adduce Svabi cu drói'a in tiérr'a ungu-
resca, si mai allessu in Banatulu Timisiórei, unde nu multi locitorii rema-
sesse, dupa ce s'au isgonitu Turcii din Timisióra in annulu 1716, ca Români,
•val'r'a locitoriloru din Banatu, pîna cându au stapânitu Turcii Timisióra,
•s'au trassu mai in laturi, si cumu si-au perduto dupa aceea cadintiele, se va
•arêtá la loculu seu.» Sincai, durere, nu scimu se fia ajunsu a scrie despre
acést-a.

Atâtu si din invetiaturile lui Sincai, ce attingu pre Banatiani.

d) Idee literarie.

Indata ce Sincai se intórse de la Rom'a, se appucă a indeplini si a pune in ordine *Elementa linguae Daco-Romanæ* compuse de Klein, si la 1780 le si publică in Vien'a in limb'a latina. Acést-a e prim'a grammatica a limbei române, si inca cu ortografia latina.

In prefatiune Sincai arréta originea Româniloru din colonii addussi de Traianu in Daci'a, precum si intinderea loru in Români'a, Moldavi'a, Transilvani'a, Maramuresiu, Uogari'a pîna in Tisa, Silvani'a, Banatu, Cutio-Valachi'a, Bassarabi'a si pîna in insasi Crime'a; arréta ca limb'a Daco-Romana e fic'a limbei latine, sor'a limbei italo-Romane.³ Siucai eră se adauge unu dialogu la acesta

¹ Chron. a. 1563. — Vedi si a. 1723, ca Români din tinuturile Berechenului, Bistrítiei si Luncei nu aru fi datori se dea dijma episcopului cellui latinescu din Oradea-mare.

² Chron. a. 1725.

³ Vacarescu in grammatic'a sea de la 1787, editiunea de Vien'a, pag. 50 dice: «limb'a rumană... urmăedia limbii talienesci, si ceilora-lalte, ce sunt assémenea acestia, carele au inceputulu din limb'a latină, si isvorulu din limb'a grecească.» — pag. 53: «limbile talienesci si latinesci din care se trage limb'a nostra.» — pag. 97: «limbile... italienă, franciozescă, latinescă, si num'a tuturor: cea grecească.» — pag. 166: «Italianii, Franțezii, Ispaniolii si altii ce li se trage limb'a din limb'a latină, că nisec pîrac, precum si acesta a nostra rumană...»

grammatica, despre inceputulu Româniloru, dar nu-lu értà censur'a curtei imperatesci de la Vienn'a.¹ Neputêndu publicá dialogulu, écca ce essemple aduce in grammatica: *Se au dus la Roma. Purcede lá Itália. Am fost in Roma. Siede in Bucuresci. Am venit den Iásí. Quáte milluri sent de aici pana in Bucuresci. Treidieci si siepte. Nu s'ar putere gassi un carausi se ne duca pana la Argisi? Un várvar se dica aceastaa unui Roman.*² etc.

In prefatiune Sincai crede lui Cantemir, cumca limb'a si literele slavo-illirice s'aru fi introdussu la Români mai ântâiu sub Alexandru Domnulu Moldaviei, pre timpulu conciliului florentinu, si ca mai inainte de acést-a Românii scrieau cu litere latine.³

Indata la inceputulu grammaticei⁴ dice: «Vechile litere alle Daco-Romanilor sunt literale Latinilorl seu Romanilor celloru vechi, de la carii si tragu originea.»

Cunoscetoriu allu originei si naturei limbei sălle, Sincai nu intiellége cumu colonia latina din Daci'a lui Traianu pôte se scria cu alte litere decât cu celle latine.

In scierile sălle la tóta occasiunea 'si esprime parérea de reu ca Români au parassitu literale strabune. Asíá la a. 325 allu Chronicei, dupa ce arréta ca, inca pre timpulu lui Gallienu fiindu preoti crestini in Daci'a, nu Romanii au luatu credinti'a lui Christu de la Goti au de la Sloveni, ci Gotii si Slovenii s'au luminat prin Români, apoi adauge: «Bataru si-aru fi tinutu si literale! peotru ca atunci cu slovele cirilesci nu s'au pututu folosi, fiindu ca «nici erá pe lume.» Ér la annulu 1652 din Chronica, arreându cumu Ungurii calvini cercau a viri eresurile loru intre Români prin traducerea cărilor bese-

¹ *Chron.* a. 824. — Sincai mentionédia de acestu Dialogu si in prefatiunea grammaticei sălle de la 1805.

² *Elementa linguae Daco-Romanae.* 1780. p. 61, 68, 95 etc.

³ La anoul 1439 allu Chronicei inca admîttele celor ce spoue Ignatiu de Luca, dar nu tocmai asiá săra de nici o resvera că Petru Maior spunerea lui Cantemir, pentru ea Sincai obseava ca Ignatiu de Luca «nu inséma de unde are acestea.» Dice apoi: «en am arretatul la annii trecuti, cumca Români mai nainte s'au facutu crestini de căta Bulgarii si ceia-lalli Slavini, si ca episcopii Româniloru in soborele celor diptâni numai latinesce s'au iscalitul: asiá d'ara adeveratul scrie Ignatie de Luca.» — Éra Tempea, in prefatiunea Grammaticei sălle, dice: «Dupa Constantiun Copronimu la 803 de anni creștinându-se la Ciarigradu imperatorul Michail filulu imperatorului Tbeostiu, s'au talmacitul si cărtile bisericesci depre limb'a grecésca in limb'a slovenescă; si avându noi in limb'a nostra lipsa de cărti bisericesci; amu cantatul a primi celor slovenesci: de unde lamuritul se vede ca din pricin'a acést-a ne-au cantatul a primi si slovele slovenesci. Si asiá limb'a nostra stricându-se, ba mai de totu intelenindu-se am pierdutu si maestri'a grairei, care neavându parintii nostri grija de a o isensi, tóta nescrivinti'a si varvari'a au cuprinsu pre nemul nostru, si au cadiutu in mare prostia.»

⁴ Veteres Daco-Romanorum Litterae eadem sunt, quae et Latinorum, seu antiquorum Romanorum, a quibus originem ducunt suam. *Elementa linguae Daco-Romanae.* p. 1.

recesci in limb'a româna, Sincai dice : «ci prin acéea numai atât-a au facutu de Românii au lapedatu limb'a cea slovenésca din midi-loculu loru, si érasi s'au intorsu la limb'a cea parintésca ; baremu de s'aru fi intorsu sau de s'aru intórce si la literele celle parintesci.»

Ortografi'a din Grammatic'a de la 1780, prim'a ortografia româna cu litere latine, e etimologica fôrte inaintata ; ea pastrédia nu numai pre *e* si *o*, dar pînă si pre *l* radicale. In fondu, de atunci pîn astazi de abia s'a facutu vre unu progressu.

Din cărtile scolastice ce tipari Sincai, grammatic'a latina-româna si abecedarulu sunt cu litere latine.

La 1804, in Epistol'a côtea Lipszky, ellu simplifica ortografi'a de la 1780. Iu asta epistola dice intre altele: «Déca aceste litere cirilliane ar fi se se pas-tredie cu cerbicía si mai de parte, apoi, Dieu, nici cu ajutoriulu lui insusi «Apolline, nu va fi cineva in stare de a scrie grammatica româna, ca-ci câte «cuvinte, atâta litere i-aru fi necessarie. Ce usioru scapi de acésta necuvi-intia, primindu érasi literele latine !».¹

La 1805 Sincai scóte in Bud'a o alta editiune a grammaticei de la 1780, cu ortografi'a de la 1804. Ellu promitte in prefatiune, si o grammatica illirico-româna, precum in prefatiunea grammaticei de la 1780 diceá ca aveá de cugetu a cullége unu dictionariu daco-romanu.

Astfelu ghiaçia se rupse.

Acum erá mai usioru se éssa lucrările de limba,

a lui Vacarescu la 1787,²

a lui Molnar la 1788,

a lui Tempea la 1797,

a lui Iorgovici la 1799,

a lui Körössi la 1805,

a lui Budai-Deleanu la 1805,³

alle lui P. Maior, apoi

alle lui Loga si altor.-a.

Urmă apoi *Lessiconulu* de Bud'a de la 1825, la care lucrara *S. Klein*; dupa mórtea acestuia, protopopulu *Vasilie Colossi*; murindu si acest-a, continuă lucrarea, din ordinea si cu spesele episcopului *Vulcanu*, canoniculu *I. Corneli*

¹ Si hi Characteres (cyrilliani) difutius et mordicitus refinendi sunt, Me Hercle, si Apollo concurat, Grammaticam Valachicam nemo scribet, deberet quippe ferme tot regulas figere, quot voces reperiuntur. Quod, si Latinas reduxerimus literas, quam facile evitatu est!

² Dóue editioni in acell-asi anu: u'a in Râmnicu, cu o frumósa precuvêntare séu dedicatiune côtea episcopulu de atunci allu Râmnicelui, Filaretu; ér alt'a in Vienn'a. Vedi *Poetii Va-caresti* de *A. Odobescu* in *Revista Româna* 1861.

³ *Cipariu, Principia*, p. 322. — Despre lucrările lui Budai-Deleanu am se vorboseu cu alta occasiune mai multe.

apoi protopopulu *P. Maior*; ér dupa ce murì si acest-a, terminara lucrarea pop'a din Pest'a *Ioan Teodorovici* si doctorulu *Alexandru Teodorovici*.¹

Acest-a fù resultatulu potintei impulsioni date de Klein si Sincai la anul 1780.

De atunci pîna astadi totu principiele lui Klein si Sincai au remasu in ortografia; altu dictionariu inca n'a mai essitù pîn astadi, cá si cumu gréllele lucrari alle celloru de ântâiu mari si neosteniti barbati, aru fi ostenitù pre mai toti cei ce le-au urmatu pîn acumu.

Cu cîte difficultàti si prejudecëie aveau ei a se luptá, se vede din celle ce dice Sincai còtra Lipszky: «Cine nu vede ca in celle beserecesci cauta a pastrá literele cirilliane!»² Petru Maior inca dice:³ «Nice eu nu dicu se se «schimbe slovele din cărtile besericesci, ci... afara de beserica se scriemu cu «slove latinesci, cá se ne curatimu odata limb'a de varvaria. Toti eriticii din «Europ'a intrebuintidă slovele Romaniloru, apoi fiii imperatisei, Românii, din «buna voi'a loru se remâna lipsiti de vistriariulu loru cellu stramosiescu.»

Norocirea erá ca la Sabiu se afflau barbati cá Molnar si Tempea. Tempea in grammatic'a sea dice: «Slovele Romaniloru de demultu au fost celle latinesci.»⁴ «Mum'a limbei nóstre latinesc'a.»⁵ Adduce si ellu essemple cá acestea: *Ardelénu, Munténu, Moldovanu, Romanu*.⁶ *Unu varvaru se dica acestea unui Românu*.⁷ Câtu erá ellu lipsitu de prejudecëie, se vede din laudele ce face, in prefatiunea grammaticei selle, lui Klein, Unitulu, precum si din essemple cá acest-a: *Klein cu Molnar se straduescu pentru binele de obsce*.⁸

Preste puçinu se introdusse ortografi'a latina in dieces'a Blasiului. Se intinse apoi cu incetulu in dillele nóstre in tóte tierrele române. Dar nici astadi nu e stabilita.

Sincai faceá si versuri, latine si române. Se dice ca sciá si improvisá.⁹

Dintre toti scriitorii timpului, Sincai e, fàra indoélla, cellu mai curatù si mai correctu in limba, mai precisu si mai néedu in stilu. Limb'a si stilulu,

¹ Vedi prefatiunea Lessiconului. — Insemnaramu la inceputu, ca inca pre la 1759 se insarcinasse Gr. Maior cu lucrarea unui dictionariu. *Cipariu, Acte si Fragmente*, p. 224.

² Nam in Ecclesiasticis retinendas esse Cyrillianas, quis non videt? *Sinkai Epistola ad Lipszky*, p. V. — Cf. *Grammatica*, 1805, p. 1.

³ *Istori'a pentru inceputulu Româniloru*, p. 237.

⁴ *Tempea, Grammatica*, p. 2.

⁵ Idem, p. 7.

⁶ Idem, p. 18.

⁷ Idem, p. 173.

⁸ Idem, p. 178.

⁹ Cunoscemelu *Elegia* sea de la 1803. — Vedi si una versu latinu la adress'a Anonimului din Alb'a-Iuli'a, care prin epitafiu seu insulta pre Michaiu V., si caruia Sincai nu-i remâne datoriu, la a. 1601 aliu Chronicei. Ér la a. 1603 din Chronica cetimur unu distichu românu destullu de pallidu.

variatu si reu, a atâtoru documente si chronice, latine si grece, germane, polone si ungare, francese, italiane etc. vechi si noue, cu cari se occupasse tota vieti'a, nu attinsera catusi de puçinu puritatea, limpeditatea si chiaru eleganti'a limbei sellé. Ellu cunnosce limb'a romana din tote partile, si scie intrebuintia de minune proverbiele poporului. Sarcasmulu appare in tote scrierile sellé, pentru ca necazurile si sufferintiele ce indură, indignatiunea si adesea desesperarea ce-lu coprindeá, i ascutiá totu mai multu spiritulu sarcasticu, in scriere că si in vorbire.

Intrebuintiedia cuvinte latine, dar cu multa moderatiune. In Grammatica stabilisse forte binc legile formarei cuvintelor, dar nu gassesce cu calle de a le urmá totu de a un'a cu rigóre. Ellu dice: *votu, suffragiu, tributu, capitoiu, apedussu, securu, securitate, magisteriu, pretestu, tutela, statua, terme, flagellu, predecessoru, subsistentia* etc.; dar de alta parta, *donatie, visitatie, informatie, confederatie, directie, conditie* etc., o singura data, *incoronaciune*; dice adesea, a patră: *reutătile care le-au patratu*. — Are câte-va cuvinte italiane, precum: *shoccatura, guerra, tregua, scaramuccie, dogana, avenir*: precum voiu arretá intru avenir si mai pre largu. — Formédia câte-va cuvinte noue, precum: a érasiuí (repeti); *vedorosulu, vederitulu* (spectabile, illustru) si *maritulu voevodu*; *nechiamacioso indereptu* (irrevocabile); *parteni* (partidiani); a *impururi*, adeca a assiediá pre cineva de veci intr'o mosia. — Reinviidia cuvinte vechi romane, precum: *sclavu, sierbu, sierbire, stremuru, stremurare* (stimulare). — Cunoscendu limb'a din tote tierile romane, are pina si cuvinte straine din Principe, precum: *siugubina, haraciu, belea* etc. Dice: *nu voiu avé opu* (trebuintia, nevoia). Are vorbe si frasi ardelenesci: a se ostoiá; a se suruclui; a se vijí; a cipá, in locu de a arruncá, a dá asara: a *intiri* (goní); a umblá *razn'a* (vagabondu); a *izidi* (risipi); o *çira*; a dá *binetie*; *Radulu au tunatu in tiérr'a Bérsei*; *tramândându-se nunt'a* etc. — Frasile latine la Sincai sunt românite, adesea cu multa elegantia, precum: *cuvintele lui Eusebie, apoi alle Augustului Julianu, de cátu carii mai bine a sci lucrurile Marei lui Constantinu au pututu nimene*.¹ Atât-a frica au cuprinsu pre nemici, cátu nici puteá fugi, nici a se apperá, ci cadiuli la paméntu nici a se mislcá puteá.² Pre vremile melle care nému au fostu mai inventiatu de cátu Frâncii si Anglii, totusi nici pre acestia pe apa, nici pre aceia pe paméntu, i-au biruitu cineva inca pina acum-a.³ Adverbialu bine, 'lu intrebuintiedia că Italianii si Francezii, adesea pre-elegant, precum: *nu pociu crede ca Michaiu Voda ar fi vrutu se ommóre pre toti nobilii, ci bine pre accia despre carii avcá prepusu*.⁴ — In Grammatica regu-

¹ Chron. a. 331.

² Chron. a. 846.

³ Chron. a. 269.

⁴ Chron. a. 1599.

latu, in *Chronica numai de vro dōue ori pune infinitivulu intregu, precum: n'am alta de a scriere.*¹ — Are diceri că acést-a: *si-au pitulatu mâni'a*. Are multe proverbie si idiotisme popularie: *s'au inturnatu cu budele drêmboiate.*² *Strainii căror-a nici le fuge nici le muge de Români*. *Ómenii se léga cu cuvénțulu, dobitócele cu funea.*³ *Bonfinie carele sub bou inca cérca vitellu, numai că se pótá inaultá pe patronulu seu.*⁴ Apoi: *totu de o vitia si poroditia sunt, adeca Romani de sânge.*⁵ — Ironicu, sarcasticu de a pururca, câte odata se indignédia, si nu crutia nici in cuvinte pre inimiciei si detractorii natiunei sélle. Se scie ca Ungurii nu voru cu nici unu pretiu că Ianculu Huniade se fia Român; Sincai vorbindu de mintiun'a iscodata de Heltai, se supera si dice: *russinea le mânce obrazulu acellor-a carii pre vitézulu cellu mai marc 'lu rapescu de la Buthi cellu legiuittu allu lui parinte etc.*⁶ Pre Anonimulu din Alb'a-Iuli'a inca 'lu platesce cu moneta egale pentru insult'a addussa lui Michaiu Vitézulu.⁷

Klein scrie curatul, dar nu asiá concisu că Sincai. Limb'a si stilulu lui Petru Maior e mai cercatul, dar chiaru pentru aceea mai puçinu naturalu; Maior, că si Cantemiru, cérca a români, si adesea cu successu, periódèle admirabili alle lui Cicerone.⁸

e) Idee istorice.

La 1774 intră Sincai in cetatea eterna. Vediù column'a lui Traianu⁹ si se inspiră de Goniulu Daciei si allu Romei. Ellu fusesse tramissu in Rom'a Papiloru, si se intórse rapitu de Rom'a lui Romulu si a lui Traianu.

Inca de atunci, june abiá de 20 anni, Sincai 'si propuse a face unu drumu immensu, care pîn la dêusulu nici unu Român nu lu facusse, nici de atunci pîn astadi nu s'a mai incumetatu cineva a lu face.

Ellu 'si propuse a plecă de la unu punctu fixu si certu, de la colonizarea Daciei prin Traianu, si a urmarí apoi coloni'a romana, passu in passu, din annu in annu, prin tóta intunércimea timpuriloru, prin totu labirintulu barbariloru, prin tóte adversitătile secleloru, pîn in dîlele séllu.

¹ *Chron. a. 1246.*

² *Chron. a. 1323.*

³ *Chron. a. 1332.*

⁴ *Chron. a. 1475.*

⁵ *Chron. a. 274.*

⁶ *Chron. a. 1392.*

⁷ *Chron. a. 1601.*

⁸ Sincai era apperotoriu nu numai allu invetiaturiloru, ci si allu tuturor maestrelor intre Români. «Acést-a de se va face, crede-me, (dice ellu) Români voru fi dintre cei mai fericiți.» *Chron. a. 110.*

⁹ *Chron. a. 101—102, 111, 113.*

Nimen nu calcasse acestu drumu nimen nu resbatusse in acestu labirintu.
Cin erá se-i fia conducedorii? unde erá se gasséscă firulu Ariadnei?

Mai ver cine si ori unde, afara de Români, carii de multu 'lu scapassera din mâni.

Din Tis'a pîna in Marea-Negra, din Carpati pîn in Balcani si in Pindu, risipiti, deslipiti, sfermati, subjugati, Românii 'si uitassera de multu, si de unde erau veniti, si ce fusséssera odinióra, si chiaru ce erau acumu, si cumu de ajunsera in starea in care se afflau. Furtunile timpuriloru risipissera tóte monumentele originei si vietiei loru, pre tóta faç'a pamêntului, de la Rom'a pîn la Moscovi'a, de la Constantinopole pîn in Asi'a de o parte, pîn la Varsovi'a si pîn din col de nordulu estremu allu Allemanici de alt'a; Unguri si Poloni, Nemti si Russi, Bisantini si Turci, toti si pe intrecute rupséssera câte o bucata din corpulu istoriei române, ascundiéndu-o, accoperindu-o, alterându-o, descolorându-o, adesea destrugéndu-o chiaru

Si cu tóte acestea, la assémeni marturi, la assémeni conducedori, erá nevoitua a recurge.

Chiaru pre acesti-a trebuiá a-i gassí, a-i descoperí, a-i recunnósce, a-i alaturá apoi si impacá; ér dintre tóte, câta sciintia, câta abilitate si câtu curagiul nu se cereá, cá acesti conducedori perfidi, adesea inimici intre sine si pururea dusmani de mórté ai Româniloru, se nu adduca in ratecire si pre cellu mai invetiatu si mai abilu cercetatoriu pre una drumu atâtu de greu si ne mai âmplatu.

Sincai 'i descopere pre toti' si pléca la drumu, dar bine intrarmatu. Ellu 'si cunoscéa conducedorii, le invetiasse limbele si le studiasse tóte passiunile, tóte maestriele, tóte tendințiele si tóta perfidi'a.

Incongiuratu de assémeni conducedori, ellu urmaresce vicissitudinile coloniei lui Traianu din ambe Daciele, in totu cursulu secoliloru, din anu in anu. Intréba neincetatu pre martori; 'i lassa a vorbí pre toti in tóta libertatea, pre Poloni, Unguri, Turci, Russi si altii, indeplinesce pre unulu prin altulu, si-i face si fàra voi'a loru, a innapoia adeverul ascunsu si risipitu allu istoriei române. De multe ori marturii, conducedorii, se contradicu, adesea vorbescu orbiti de passiune, de interesu au nesciintia; atunci calterioriulu nostru cercetatoru confunda séu impaca contradictionile, passiunea face se amutiésca si nesciintia se céda, prin câte o observatiune scurta, clara, judicioá, grava.

Ia immensulu si intunecosulu labirintu allu evului mediu, de câte ori nu pare a fi in periclu de a-i scapá firulu, de a perde urm'a coloniei ce cauta. Barbarii pradatori nu lassassera nici ruine in urm'a loru. Ér conducedorii, ignorantii séu perfidi, assigura cu taría ca coloñ'a, ca gîntea ce cauta, peri de multu, vallurile invasiuniloru barbare o inghitira, si tóta cautarea e inde-

¹ Vedi list'a autoriloru citati in Chronic'a lui Sincai, Anness'a XII.

sierut. Atunci, neobositulu nostru cercetatoriu, ingrijatu, dar plinu de credintia, privesce cu attentiune in drépt'a si in stâng'a, si la vederea unui martiru la Dunare in seculul III si IV;¹ la privirea unci epistole din Mesi'a scrisse latinesce in seculul V si VI;² la resunetulu unui graiu român prin padurile si văllile Traciei in seculul VI;³ cu façii'a radiosa esclama că unu altu Columbu: Ecce uscatulu, ecce coloni'a lui Traianu! De câte ori, aprópe perduta, nu o reaffla ascunsa sub alte si alte straine si barbare numiri: cându sub nume de Daci, de Goti⁴ si alti barbari, cându sub nume de Abotriti,⁵ apoi de Bulgari si de Scite,⁶ pîna si numele Pacinatiloru si allu Comaniloru⁷ inca se dete coloniloru lui Traianu, precum mai tardiu Ungurii si Nemtii se mândriau cu faptele Româniloru, allu căroru nume 'lu ascundeau. Cându 'i reaffla, si privesce amarele sufferintie alle «némuluii cellui obidatu allu Româniloru», «alle bietiloru nostri stramosi» sub barbari, ellu suffere impreuna cu dênsii si plânge impreuna.⁸

Conducetorii, in totu lungulu drumu, nu incetédia de a fi dusmani, nedrepti, insultatori chiaru. Sincai 'i observa mereu, cându glumindu si luându-i in risu, cându indreptându si chiamându-i la ordine. Acést-a o face adese cu Bisantinii, mai adese cu Polonii si mai allesu cu Ungurii si Nemtii. Er cându neadeverulu si nedreptatea trece tóta mesur'a, Sincai se indignéza si ellu, si perdiéndu câte odata rabdarea, de si singuru in midi-loculu atâtoru inimici, nu se indoesce a adressá acestoru martori incorrigibili câte o apostrofa homeriana: *Russinea ve mânce obrazulu.* Ellu arréta pentru ce Walther se lingusiesce Poloniloru.⁹ Multu are de lucru cu •pré-vestitulu• Engel, contemporanulu si cunnoscutulu seu: indrépta tóte errorile lui, commisse cu voia si fără de voia; spune cumu se lingusiesce Unguriloru, lucru care nu se cuvine istoriciloru;¹⁰ se mira ca spune si ellu câte odata adeverulu,¹¹ si causele reticentielor lui inca nu le lassa in tacére.¹²

¹ Chron. a. 370—1—2.

² Chron. a. 458, 518.

³ Chron. a. 637, cf. a. 1015. Vedi si P. Maior, *Ist. pentru inceput. Român.* edit. 2. p. 187. despre Serbli lui Const. Porfrogenitulu.

⁴ Chron. a. 319.

⁵ Chron. a. 824.

⁶ Chron. a. 1152, 1186, 1206.

⁷ Chron. a. 834, 915, 1085, 1122, 1172, 1186, 1232, 1233, 1236, 1239, 1284 etc.

⁸ Chron. a. 249, 319, 351, 373, 476, 559, 564, 574, 602, 619, 679, 1683 etc.

⁹ Chron. 1596.

¹⁰ Chron. a. 1503, 1529 etc.

¹¹ Chron. a. 1404.

¹² Chron. a. 1683.

De téma nu cumu-va se se pérda firulu vietiei nationale, au se se rumpa in midi-loculu atâtoru tempeste, Sincai nu-si uita a-lu legá din cându in cându.¹

Sincai 'si propusésse a fi unu simplu chronicariu; dar ellu e unu adeveratu istoricu, pragmaticu si criticu.

Quinet² care de dóue ori assémena pre Sincai cu Muratori, nu póté admirá de ajunsu intr'insulu, maturitatea criticei, spiritulu de regula, de metódu, c'e investigatiune patiinte, discernementulu admirabile in lucrurile mari cá si in celle mici, artea de a pune ordine, de a adduce lumina in chaosulu cellu mai incâlcitú ce a fostu vre odata; cumu, fàra a cautá effectu, ellu nu simte decâtu trebuinti'a escessiva de a vedé adeverulu demonstratu; si tóte acestea, intr'unou limbagiu ingenuu, originalu, bruscu, viu, popularu, plinu de verdóre si de o simplicitate quasi rustica. Metodulu lui Sincai de a produce documente, diplome, tractate, de a lassá pre inamici se vorbésca, de a aduná din tóte pàrtile tóte elementele de certitudine si a lassá apoi pre lectoru se ju-dece; acestu metodu (dice Quinet) assiédia pre autoru in rangulu creatorilor marei scóle istorice din seculu XIX. Ellu a isbutitu a face pentru România ceea ce au facutu Muratori pentru Itali'a, Benedictinii pentru Franci'a, ceea ce lipsesce astadi inca mai multoru natiuni orgolióse de trecutulu si viitorulu loru. Si daca vomu considerá ca ellu a fostu condussu la acestu metodu invetiatu intre annii 1790—1808, adeca intr'unu timpu pre cându operele criticei contemporane nu apparussera inca, si pre cându iu istoria domniá unu spiritu cu totulu differinte, uimirea ne va coprinde si mirarea, si ni se va paré póté ca assémeni lucrari nu s'au pututu indeplini fàra unu planu órcare allu provedintiei in privirea poporului pentru care s'au intreprinsu.

¹ *Chron.* a. 1215, 1390, 1420, etc.

² Vedi *Les Roumains*, Anness'a XIII.

Domnii mei!

Cunnoscem⁹ epoc⁹ in care appar⁹ Sincai, marimea intreprinderei junelui, lucrările ce essecută barbatulu, ideele ce propagă, persecutiunile ce încercă, si amarele sufferintie alle betrânului Sincai, pururea lovitu, dar nici odata înfrântu.

Pin la dênsulu lumea se intrebă cu mirare din cându in cându, ce si de unde e acésta ginte trunchiata si totusi mândra, desfacuta, dar de aceeasi limba, de acellesi datine, assiediata că o sentinella la marginile Europei, de la Tisa pîn la Nistru si pîn la Dunare, pre unu teritoriu intinsu că acellu allu Italiei? Si nimen, nici chiaru Românnii nu sciau dă respunsu.

In midi-loculu iutunérecului in care ne afflamu cu totii, écca vine acestu omu estraordinariu, tramissu, nu mai incape indoélla, de insusi Geniulu Romæi, si arréta Româniloru si lumei, ca aici e DACI'A cea vechia, care o cu-cerisse TRAIANU imperatu si o colonizasse cu o nemarginita multime de ROMANI.

Se scie acumu, ca din cîte colonie assiediassera vre odata Romanii, nici un'a nu se pôte assemenea cu marea colonia addussa de Traianu in Daci'a, pentru ca Traianu a voit⁹ a fondá aici, la estremitatea lumei romane, o adeverata noua Italia in faç'a lumei barbare, cu scopu de a formá unu muru potente contra invasiunilor de la Nordu, cu scopu de a apperá civilizatiunea latina contra barbariei amenintiatórie. Écca marea missiune a Daciei lui Traianu!

Nimen mai multu de câtu Sincai nu eră incredintiatu ca missiunea poporului daco-romanu, in cursu de atâti secoli nu se schimbasse pîn astadi. Convinsu ca astadi, că si odinióra, totu noi suntemu poporulu cellu mai insemnat in Orientele Europei, mai insemnat prin originea, prin numerulu, prin cultur'a, prin positiunea nôstra, ca noi represintâm si astadi in aceste margini alle Europei civilizate, cultur'a occidentale, cultur'a latina, ellu nu se indoiá unu singuru minutu, ca nu va trece multu, si Europ'a latina se va petrunde si dêns'a de necesitatea urginte in care se affla de a reinviiá si a sustiné cu taría, in interesulu cellu mare allu latinismului si allu civilizatiunei, coloni'a lui Traianu din Daci'a.

Coprinsu si impinsu de assémeni idee, ellu nu se occupă tóta viéti'a de câtu a desgropá si a aduná din tóte pàrtile lumei elementele Istoriei Daco-Romane.

In fine, dupa mai bine de 34 anni de ostenélla, post tot discrimina rerum, la anul 1808 Sincai putù se esclame: *Tantæ molis erat Romanam condere Gentem!* Ellu se appucă se facu cunoscutu Româniloru si lumei resultatulu laboriosu allu lungeloru selle veghiâri: CHRONICA ROMÂNILORU.

Dar dusmanii neimpaccati ai numelui romanu se oppunu, si publicatiunea se intrerumpe.

La 1812 cărca din nou, și er nu ișbutesc; barbarii îi respundu: *Opus igne, author patibulo dignus.*

Ellu avea presimtiulu ca n'avea se-si vedia Chronic'a tiparita «sub Sânta Corón'a Ungariei»¹ nici latinesce, necum românesce.

Dar tôte persecutiunile lumei nu-lu abbatu de la cugetarea vietiei sălle, de a ridică acestu monumentu neperitoriu Gintei Daco-Române.

Neputêndu-lu scôte la lumina, ellu ascunde în desagi, și parassitu de lume și sôrte pôrta în spate-i, nedeslipit de sine, tesaurulu seu și allu natiunei, polindu-lu *inter dolores et aerumnas* și indeplinindu-lu neincetatu, pîna în momentulu ce parassì acésta vietia ingrata.

Insasi mórtea, nemultiamita a-lu rapí, ascunse, pîn mai a de unadi, morîntulu barbatului care desmormîntasse unu popolu intregu.

Mórtea insasi nu imblândi furi'a sôrtei și a inimicilor lui si ai gîntei române: ellu fù prigonitu in Chronic'a sea și dupa essirea-i din vietia.

Murindu Vulcanu, căruia lassasse Sincai unu esemplariu din Chronic'a sea, scaunulu episcopescu de la Oradea-mare remase veduvitu pîn astadi de successori cu inima și simtiu de Români, și tesaurulu lui Sincai și allu natiunei se tinu si se tine ingropat pîn astadi in Oradea-mare.

O copia a Chronicei, scossa pre la a. 1821—2 de pre originalulu remasu la Vulcanu, cadiu în mâinile unor liberari de la Vienn'a, de la carii o cumperă într'o licitatîune archimandritulu Germanu Vida din Maramuresiu, pre la 1833; er la 1843 cărca se o publice in tipografi'a mitropoliei din Iassi, dar nu essi de câtu pîna la a. 1000 allu Chroniciei.²

¹ Chron. a. 1514.

² In titulu acestei editiuni se dice: *Chronic'a Românilorū si a mai multoru némuri.....de Georgie Sincai din Sinc'a.....in dillele prea-inaltiutului Domnu allu Moldaviei Michail Grigoriu Sturdia voevodu. In tipografi'a S. Mitropoliei a Iussiului la anul 1843.* de unde se vede cumu eră se éssa acésta editiune. — Copia ce possedea Vida, eră facuta de Petru Marcutiu, in satulu Roctu allu comitatului Bibarei, pre la 1821—2, precum arreata D. Laurianu in Biografi'a lui Sincai; dar anevoia credu se se fi facutu pentru P. Maior, pentru ca acest-a morisse la 15 februarie 1821, precum se vede din *Elenchus Librorum Valachicorum die 15 Februarii 1821 Budae demortui.* Acestu Elenchu, facutu si serissu atunci, 'lu possedu en, avêndu-lu primita in daru de la Ioan Maior din Capusiu, nepotulu lui Petru Maior. Mai insemnâmu aci ea in seris-soria din 15 februarie 1821 a lui Matthia Mrcovici, directorului de atunci allu tipografiei din Bud'a, publicata in *Archivulu pentru filologia și istoria*, 1869, XXVI, se dice: *Petro Maior... die 14 febr. a. c. summo mane opinione citius e vivis eretto.* — Petru Marcutiu, afara de copia ce possedea Vida, mai facusse inca un'a pre la 1824. Tomulu I din acésta a dou'a copia ajungîndu in mâinile lui Loga, acest-a 'lu vîndu in Bucuresci pre séma biblioteceei, éra celle-lalte două tomuri le incredintă iaususi Marcutiu lui Alexandru Gavra pre la 1842. La acestu anu, Petru Marcutiu, omu demn de totu respectulu, se afflă într'o deregetoria in satulu Bicaciu aprópu de Oradea-mare, precum se vede din urât'a certă cè avu Gavra cu Loga pre la 1842. Vedi *Foia pentru minte, inima si literatura*, 1842, No. 40.

La annulu 1844, Alexandru Gavra de la Aradu, possedêndu o alta copia, incepù se dea la lumina operele Sincaio-Kleiniane, in tipografia universitatii unguresci din Bud'a; dar cu tóte strigàrile pressei româue, cu totu spriginulu iubitorilor de istoria, ellu inca nu tipari Chronic'a de câtu pîna la annulu 1383.

In fine, la 1852, principale Gregoriu Ghica allu Moldaviei cumperà manuscriptulu ce possedea Vida, si la 1853, annulu seculariu allu lui Sincai, essì la lumina, sub priveghierea domului Laurianu, unulu din membrii commissiunei insarcinate cu publicarea,¹ cartea care «acést-a erá ântâiu de a se face pentru Români,» si despre care cu dreptu cuvîntu se disse ca «in câtu timpu nu va fi publicata, Românii nu voru avé istoria.»

Chronic'a lui Sincai, asiá precum e publicata in Iassi, nu merge de câtu pîna la annulu 1739, si acést-a inca nu e de câtu o prescurtare din *Collegerea sea cea mare*, din *Annalii Româniloru*,² din *Scrisorile sélle celle mari*,³ assiediate dupa anni; o prescurtare românescă, precum spune insusi cându dice ca «nu-si lungesce munc'a, că se o ispravésca mai répede, si se o intórca pre latinía, că se n'aiba opu se i-o cercetedie Românilor sei carii nu sciu de acestea,»⁴ «dintre carii unii mai vré-l'aru mortu de câtu se scria de acestea,»⁵ si »carii atât-a l'au necajit de erá se-si pârjolésca lucrarea.»⁶ Apoi de câte ori nu scurtédia de fric'a censurei;⁷ alta data tace «că se incongiure peirea ce i'sar puté intêmplá din spunerea adeverului;»⁸ si érasi alta data, de fric'a «tauri-loru celloru grassi din cucuruzu si de cörnele cele ascutite alle çiapiloru.»⁹ Apoi cându vorbesce de popi, de papi, de unire, de câte ori nu e nevoitu, de fric'a «crieriloru golli si a limbeloru clevetítorie» a tacé óre-cari lucruri, si a assigurá totu de a un'a, ca e bunu crestinu si ca vre se móra in legea sea.¹⁰

Asiá dar nu Chronic'a cea tiparita e lucrarea grandiosa la care a ostenu

¹ Comissiunea numita de Domnu pentru publicarea Chroniciei lui Sincai, se compunea din Donici, Cogâlniceanu si Panu. Venindu apoi in Moldavi'a D. Laurianu, se numi si domn'a sea membru allu Commissiunei. Raportulu côtea Domnu dice: «resultatul grabnicei publicări este »a se daori in deosebi D-salle A. Trub. Laurianu, carele a priveghiatu correctur'a editiei si a »odreptatu gressiellile manuscrizitului.» In fruntea acestei editiuni se affia *Biografi'a lui Georgie Sincai* de D. Laurianu.

² Chron. a. 1467. 1711.

³ Chron. a. 1599. 1600. etc.

⁴ Chron. a. 1595.

⁵ Chron. a. 1363.

⁶ Chron. a. 1510.

⁷ Chron. a. 1514. 1529.

⁸ Chron. a. 1440.

⁹ Chron. a. 1490.

¹⁰ Chron. a. 1514. 1563. 1721.

Sincai, di si nòpte, mai bine de 40 de anni, o jumetate de seclu allu vietiei selle.

Unde e accésta cullégere mare de mai multe dieci de volumeni, aceste *scrissori mari*, cumu le numesce densulu, acesti adeverati annali ai Românilor?

Nimen nu scie unde potu se zaca ascunsi.

Ciuie a cercetatu, fia macaru bibliotec'a lui Vulcanu? cine, bibliotec'a si arhivele familiei Vass?

Apoi continuarea Chronicei de la 1739 inainte; apoi manuscriptul latinu care 'lu vediisse Engel in Osiorheiu pre la 1800;

Apoi chronic'a latina la care lucrá Sincai pre la 1810; — unde sunt tóte acestea?

Unde e dialogulu care censur'a de la Vienn'a la 1780 nu-i dete voia a-lu tiparí?¹

Unde istori'a familiei selle?²

Unde alte multe despre cari dice ca numai dupa repausarea sea voru vedé lumin'a?³

Unde? — ca-ci nu e de crediutu că Sincai se fi pârjolit, precum, necajitu de ai sei, 'i veniá se faca cu resultatulu atâtoru ostenelli.⁴

Atâtu materialu nu mai adunasse nimene; astadi chiaru, necumu se aiba bibliotecile Statului, dar si particolarii sunt fórte departe de a avé macaru o bona parte din câtu adunasse Sincai.

Oh geniu nemuritoriu allu lui Sincai! Tu care inca inainte de inceputulu acestui secolu ai strigatu cu o voce potinte ce resuna inca si va resuná in eternu in Carpati si la Dunare, in Balcani si in Pindu: Fii ai lui Traianu! acést-a e Daci'a; din naufragiulu secoliloru ea pentru voi a scapatu; lumin'a, puterea Resaritului voi sunteti; écca documentele originei, titolii nobilità(ii) vostre; écca temeiulu dreptului si allu viitorului vostru! — Multiamita sempera tie: Tu ne-ai redatu consciint'a de noi insine; sementi'a neperítóriaia a latinitàtii in noi tu o-ai reinviiatu; tu ai facutu a se recunñosce fratii din

¹ Despre acestu Dialogu memorédia Sincai atâtu in prefatiunea Grammaticei selle de la 1805 vorbindu de differitele numiri alle Românilor, câtu si in Chronica la a. 824 vorbindu de Abotiti; de unde so vede ca ide'a unui Dialogu despre originea Românilor este a lui Sincai; inse Dialogulu din Ortografa lui P. Maior este allu asestua, ér nu allu lui Sincai.

² Chron. a. 1711.

³ Chron. a. 1490.

⁴ Chron. a. 1510.

departare ce de multu 'si uitassera unii de altii; pentru ca cartea limbei tu
cellu de ântâiu o-ai deschis; istoria Dacielor tu o-ai smultu din ascundie-
tóriele inimiciloru sempiterni ai numelui romanu.

Spiritulu teu fia in midi-loculu nostru!

Nici odata nu vomu uitá ca acésta carte ce tu ai inceputu, acést a erá si
este mai ântâiu de a se face pentru Români. Cându Românii se voru cunnósce,
cându fratii de unu sânge ne voru recunnósce, planulu cellu mare allu Divului
Traianu se va realizá in Oriente, si atunci..... atunci «Ginte mai alléssa nu
va fi pre paméntu inaintea nóstra.»

VORBELE ROSTITE DE D. I. HELIADE R.

Dupa D. Papiu luându cuvântulu D. I. Heliade Radulescu, presedintele societatei academice, disse:

«Domniloru!

«Astăzi e diu'a cea mare, în care se eterniza memori'a lui GEORGIU SINCAI, unul dintre cei mai mari Roânni, martiru al romanismului.

«Se traiésca România !

B.

RESPUNSULU DOMNULUI GEORGIU BARITIU.

Domnule,

In istoria poporeloru vine adesea cete unu periodu de timpu, din carele cunoscendu cine-va pe deplinu vieti a unui, seu unoru barbat, cari au condussu affacerile si destinele unui tierri seu natiuni, cunoscet totu de o data aproape si istoria acesteia.

Acellu barbatu romanu, carele va fi in stare de a compune biografiele cunoscutilor triumviri: Samuil Miculu, Georgiu Sincai si Petru Maior, pe unu periodu rotundu de anni cinci-dieci, incependu adeca de la anului 1770—1820, acel-l-a ne va da chiaru in aceste biografie istoria poporului romanu din patria in care s-au nascutu si in sinulu carcia au lucratu ei in acell-asi periodu de anni 50.

Déca press'a pe timpulu acelloru triumviri ar fi fostu sufferita a se misicá cellu puçinu in cerculu in care 'i era ertatu a se misicá cu 20 de anni mai tardiu in acelle tierri, atunci deslegarea susu attinsei probleme ar fi usiurata in mare mersu, pentru ca in acestu casu ne-amu afflá in possessiunea unui numaru considerable de documente, cari, dupa ce nu se pastrara prin pressa, au si disparutu cu totulu din scrinele privatilor, era altele tocmai si din archivele publice.

Acesta impregiurare luata in de aproape consideratiunc, 'mi da mie critierulu, dupa care am se apretiediu coprinsulu meduvosului si elocentelui discursu, pe care 'lu audiramu din graiulu D-telle, D-le Papiu!

De unde acea abundantia de date istorice culesse cu atat-a grija si critica? De unde acea petrundere agera in natura evenimentelor din secolulu espiratu, petrecute in acelle tierri, in cari istoria din acellu secolu si din acestu allu nostru inca nu este scrisa, ci abiá adumbrata in cete-va lipiamente destullu de usioare? Responsulu ce-mi potu da la intrebari de natura acestor-a este, ca unu barbatu incaldit si condussu de acell-asi spiritu sacru, de care fusse con-

dussu si cellu preconisatu de dênsulu, nu affla repausu, pina nu strabate in fundulu adeverului. Acésta vointia de ferru te-a condussu si pe D-tea, pentru că, incepêndu din annii junieî si pîoa in timpulu de față, se sacrifici dille si nopti, bani si sanetate, spre a strabate prin locurile, pe unde credeai ca pôte se stea ascunsu adeverulu istoricu pentru națiunea nôstra. Dupa ce adeca in anul 1852 fiindu in Vienn'a, prin lucrările istorice publicate atunci, si datu prim'a proba, ca esci determinat a calcâ pe urmele barbatului, a carui paraginica o-ai facutu astazi, currêndu dupa aceea ai trecutu in Itali'a, adeca in acea tierra, pe allu carei pamântu luasse si Georgiu Sincai aspiratiunile si — de nu me insiellu, — chiaru primele informatiuni *autentice*, atâtul despre originea națiunei, câtu si despre sorgintile celle mai copiose, din cari s'ar puté scrie cându-va istoria Românilor si a pamântului locuitu de acestu poporu. Cu atâtul inca nu te-ai indestullat, ci precum Georgiu Sincai in cursu de anni 34 cercetâsse mai multe bibliotece si archive din imperiu, precum elu implusse dieci de tomuri cu documente istorice cullesse din tôte unghiurile, intocmai D-tea, convinsu ca o viétia de omu nu pôte fi de ajunsu, necum a compune acea istoria, déra nici macaru a cullege materialulu necessariu la ridicarea unui monumentu nationale atâtul de maretii, ai mersu totu pe urmele lui Georgiu Sincai si alle contemporanilor sei, pentru că se aduni la unu locu totu ce voru fi scapatu ei din vedere, si celle pe cari loru nu le-a fostu datu a le cunnoșce. *Tesaurulu de monumente* in 3 tomuri si alte publicatiuni istorice, essite pîoa acumu din condeiulu D-telle, au datu occasiune publicului nostru că si cellui strainu, pentru că se prevéda ceea ce mai are se ascepte de la D-tea, éra membrii acestei societati academice au fostu convinsi indata de la inceputulu activitatii sălle, cumu ca D-tea trebue se occupi locu in midi-loculu nostru. Totu din aceste cause erâ lucru firescu, că si compunercea biografiei lui Georgiu Sincai se o asceptâmu de la D-tea. Ai correspunsu si acestei missiuni intr'unu modu, in câtu avemu dinaintea ochiloru nostri spirituali imaginea autentica a istoricului, literatorului si totu de o data martirului Georgiu Sincai. O singura indoélla s'ar mai puté desceptâ in spiritele nôstre, o indoélla, in faci'a careia trebue se se oprésca fie-care omu insetatu de adeveru; éra aceea este, că nu cumu-va biografulu, ori istoriografulu, preocupatul si el'u intr'unu modu séu altulu, se fi fostu pré partitoru pentru persón'a singuratica si pré severu côtea societatea, in midiloculu careia vietuisse acea persóna. Cu acésta reflexiune a mea voescu a-ti rechemâ in memoria unele opiniuni, cari s'au sustinutu intr'unu timpu despre barbatulu glorificat de D-tea, ca adeca acel-l-a ar fi fostu unu Românul pré infocatu; ca pré ar fi voit u se intórcă lumea cu degetulu; ca se incercâ se delature mai multe institutiuni asupritórie si forte funeste elu singuru cu umerii că de unu Titanu, si asiá mai departe.

Fiindu-ca inculpări de natur'a acestor-a se audira si mai tardiu arruncându-se

nu numai asupr'a istoricului Georgiu Sincai, ci si asupr'a unoru successori si, déca voiti, adepti de ai lui; fiindu-ca de alta parte, in dillele nóstre a inceputu a se formá o scóla asiá numita a cosmopolitiloru, cari 'si batu jocu de ide'a nationalității, pe care nici ca o pricepu de locu: eu credu, domnulu meu, ca este bine a constatá, cumu ca, pre cătu Georgiu Sincai că Românu a sciutu a se inaltjá in tóta viét'a sea mai pre susu de ori-ce provincialismu ângusiu, marginitu, miopicu, egoistu, pre cătu cliu si-a propusu a probá, ca natiunea româna este *un'a*, ca *un'a* i' e limb'a, *unulu* si allu ei destinu, tocmai pre atâtu ellu se adoperasse a demustrá dupa istoria, cumu ca coloniiloru lui Traianu nu le-ar fi fostu ertatu nici o data, nu le ar fi ertatu nici in viitoru a fi cosmo-politi mai 'nainte de a fi si a remâné Români intru tóta puterea cuvîntului.

D-tea, domnulu meu, ai premisu indata in essordiulu discursului D-téle, ca pre cându côtea finea seculului espirata in unu'u din Staturile de ras'a latina de la Appusu se prochiemara drepturile omului si alle poporului, pre atunci coloniele lui Traianu erau ingenuchiate, calcate si umilite; éra eu mai adaogu, ca acea stare a lucruriloru s'a pastratu, de si nu tocmai in cumplit'a sea intensitate de mai nainte, pfn la a dôu'a prochiemare a dreptelor omenesci.

Inse care erá óre caus'a principale a acellei condițiuni deplorabile?

Dupa Georgiu Sincai cea mai mare parte a sufferintelor seculare, la cari a fostu suppusu si sub cari a gemutu poporulu românescu in decursulu atâtotoru secolii, se puteá deduce si esplicá mai vîrtosu din numele de *Romanu*, *Românu*, ce purtá acestu poporu numitu de straini *Blach*, *Vlach*, *Walach*, *Wâlsch*. Acesta opiniune, séu déca mai voimu, convictiune, se intinde că si unu firu rossiu in unele camiluri de corabie, prin tóte scriptele lui Georgiu Sincai si alle contemporaniloru sei. Dupa acel scriptori ai nostri, Români au fostu persecutati si une ori condamnati la esterminatiune totale, nu că locuitori ai cutârei tierri, nu că ómeni de vre una séu alta casta ori classe, ci de a dreptulu că *Romani*, că *Valachi*. De aici a urmatu firesce, ca strabunii nostri, loviti că Români, totu că Români erau constrinsi a se si apperá; éra cându ei au scăpetatu depre acestu terrenu, a si fostu vai de dillele loru. Incetându interes-sulu nationale, solidaritatea dintre dênsii inca a disparutu; adormindu simtiulu si ambitiunea de origine, braçelele s'a desarmat, umilirea si cu ea sierbitutea i-au incallecatu.

Intr'accea Georgiu Sincai, care propagá o doctrina că acést-a, credcă totu odata in reinviare, in redescptare, ellu si toti contemporanii sei enumerati de D-tea. Asiá este, ei credeá, laborá, semerá, plantá, nu pentru folosulu propriu, ci numai pentru allu posterității, si asiá se impliní intr'insii sentint'a unuia dintre sapientii Romei antice: *Arbores serit agricola, quarum fructus ipse aspiciet nunquam*

Trassurile mai de frunte din decursul vietii lui Georgiu Sincai, asiá precumul ni le-ai impartesitu D-tea cu destulla precisiune, esplica si mai limpede, pen-

tru ce istoriculu si literatorulu Georgiu Sincai din ide'a nationalității române facusse óre-si-cumu unu simbolu allu creditiei sălle cá omu, si apoi pretindeá cá in acestu punctu se fia toti de o creditia cu ellu. Óre inse puteá ellu se aiba alta creditia in respectulu nationalității? A petrece in vigórea junetii cinci anni printre ruinele Romei lui Romulus, a Scipioniloru, a lui Caesar si Pompeius; a descoperí accolă la sorginte incepêndu cu columnă lui Traianu tóta originea inalta si gloriósa a limbei si a numelui; apoi a se reintórcе in patria si a trage paralela intre odinióra si intre timpulu seu: mai erá óre cu putintia, cá ellu si soçii sei se nu se inspire si se nu remâna dominati de unic'a idea sublime si salvatória, a cărei concepiune fusesse ajutata cu atâtu successu de celle-alte idei alle timpului seu, propagate din Franci'a la tóte popórele?

Domn'ia tea nu-ti pregetasi a ne comunicá unu numeru considerabile de date istorice, din cari se cunnósce invederatu, in câte moduri se intentasse in trecutu desmembrarea, paralisarea si desfintiarea totale a natiunei românesci. Da-mi voia se reflectu si eu la loculu acest-a inca numai la cunoscutele acte publice, cari 'si au dat'a loru din timpulu imperatului Sigismundu si cari tinu: *delendam esse e stirpe totam Valachorum progeniem.*

Dupa ce Sincai dete peste câte-va sute de assémeni documente; dupa ce ellu intr'aceea se vediù spoliatu prin mórtē de cellu mai putinte allu seu patronu, adeca de acellu monarchu, sub alle carui auspicie puteá face multe pentru regenerarea natiunei, precum ellu insusi ne spune in elegia sea; dupa ce in fine dênsulu se vediù paralisatu in tóte actiunile sălle, atâtu cá cultivatoru allu literaturei si allu sciintieloru, cătu si mai allessu cá organisatoru si directoru allu scôleloru, atunci erá pré naturale cá spiritulu seu cellu forte se voiésca a tiné cu ambele braçie ceea ce appucasse odata, si prin urmare se-si appere in totu timpulu si in totu loculu ide'a sea de predilectiune: *nationalitatea.* Unu Sincai nu mai erá in stare si nici ca-i erá lui ertatu a cochetá, cá se dicu asiá, cu reactiunea feudalismului si a obscurantismului, cari ambele de la annula 1795 inainte érasi appucassera in capulu mesei. Déca assémenea stare a lucrurilor 'lu addusse in conflicte diverse, acést-a nu se mai pôte imputá unui amicu allu natiunei sălle si allu libertății, ci cu totulu altor-a. Superioritatea spiritului si consciintia de sine, convictiunile, curagiul si inflexibilitatea principieloru, pre cari domn'ia tea le-ai relevat cu multa justetia cá totu atâtea virtuti, nici de cumu nu puteá se aiba altu resultat, de cătu sacrificarea fără nici o crutiare a omului inzestrat cu assémeni virtuti si calităti. Nici Sincai, nici consoçii sei in sufferintie n'au facutu unu singuru passu pe callea unui Colla Rienzi si nici macar pe a unui Savonarola, nici au lovitu in vr'o religiune positiva, pentru cá se ajunga in urm'a lui Huss, pe rugul de focu; nimicu din tóte acestea, si totusi Georgiu Sincai a trebuitu se iea pe faç'a sea insult'a cunoscuta, citata si de domn'ia tea: *Liber igne, auctor pa-*

tibulo dignus; éra acést-a i se intémplà lui in secolulu allu XIX, nu in allu XV!

De aceea déra, eu sunt convinsu, domnulu meu, ca ori cine va voi a meditá seriosu asupr'a vietii lui Georgiu Sincai, asiá precum o audiramu de la domn'ia tea, va ajunge usioru la convictiunea ca, atâtu ellu, câtu si contimporanii sei au trebuitu se purcédă pe callea emancipării nationali numai asiá precum o purcessu dênsii; séu, déca erá se se abbata de la aceea, atunci in a-cellu timpu de reactiune intunecósa, nu le remâneá alta allégere, de câtu a parassí caus'a pentru totu restulu vietiei loru; sub acésta condițiune ei aru fi fostu lassati in linisce si pace, care inse pentru natiune erá se fia pacea si tacerea mortii! Ferice de natiunea nostra, ca a remasu apperata de unu pericolu atâtu de infriosiatu; de trei ori ferice de noi, ca avuramu câti-va antecessori in tóte tierurile locuite de Români, cari armati cu anticele virtuti ceta-tiane, luminati de sublim'a si dumnedieesc'a morală evangelica, nu numai au sciu tu resiste negreloru tentatiuni, ci totu odata lassându posteritatii cá ereditate credinti'a neclatita in immortalitatea natiunei românesci, prin acésta ne impusera si noue strins'a indatorire, cá se ne cultivâmu *limb'a nationale si sci-intiele*, pentru ca in sciintia este *puterea*, éra fără limba nationalitatea nici ca se pôte cugetă.

In câtu pentru ideele religiose alle lui Georgiu Sincai, asiá precum le-ai dedussu domn'ia tea din scriptele lui, apoi se intellege de sine, ca acellea erau se displaca fôrte multu la toti aceia, cari tinu mortisiu la cunoscut'a maxima: *divide et impera*. Elle mai displacu inca si la toti acei nefericiti, cari nu sunt in stare de a se emancipá de rugin'a vechiului scolasticismu, carele face, cá confusiunea ideelor confessionali cu celle nationali, politice si sociali, se nu mai incete nici odata.

«Iosifu iubitorulu de omenire imperatu murisse, si principiele revolutiunei cel-lei mari in Ungari'a si in Transilvani'a nu aveau sensu.»

Nu sciu déca am intielessu eu bine acésta sentintia a domniei telle, respicata in partea discursului, in care desfâsiuri ideile politice-sociali alle lui Sincai. Eu adeca credu asiá, ca acelle idei appucassera a fi cunoscute in straturile superiore alle locuitorilor si presimtite cá prin instinct de massele poporului, ceea ce se pôte probá de o parte cu totu ce s'a scrissu si publicatu in acésta materia in cei diece anni ai domniei lui Iosifu II, pre câtu press'a se bucurá de libertate aprópe absoluta, éra de alt'a, luptele din annulu 1784 ce au fostu elle? déca nu cellu mai solemnu protestu pusu in favórea drepturilor omenesci si alle poporului, unu protestu carele a precedeu cu 5 anni prochiamarea drepturilor omenesci in Franci'a. Noi inse scimu bine ce a costatui chiaru si pe Franci'a realisarea acelloru drepturi, precum si ca, cu tóta solidaritatea poporului francescu si in mâñ'a gigantceloru sacrificie addusse pe altariul patriei, ea cadiu mai ântâiu sub despotismulu unui soldatu, éra dupa aceea sufferit inca si umilirea invasiunii straine. In Resaritulu Europei a lipsit ori-ce solidari-

tate, prin urmare, dreptulu istoricu feudal infruntat, pre unu timpu relative fórte scurtu, prin mă'a tare si braçulu iualtu allu lui Iosifu, s'a pututu recullege si consolidá din nou, ceea ce in adeveru s'a si intémplatu. Dupa aceea, intiellegu si eu, ca Sincai ne mai vediéndu alta calle de scapare, se aruncă si ellu cu ai sei pe terrenulu dreptului istoricu, unde adversarii sei se credeau mai tari si de unde ellu voindu a-i scóte, cautá unu punctu că allu lui Archimedes prin labirintele istoriei, pre atunci inca puçinu cunoscute.

Eram pregatit, domnulu meu, că se te vediu tractându cu predilectiune ideele nationali, istorice si literarie alle lui Georgiu Sincai si alle consoñiloru sei, intocmai precum ai si urmatu in ultimele trei pàrti alle discursului domnei télle. Erá in adeveru timpulu, in care generatiuni:cru presenti se li se dea occasiune de a compará gradulu culturei scientifice, pe care se afflau barbatii de scientia in susu attinsulu periodu de anni 50, cu acell-a, pe care se affla in dillele nòstre allessii natiunei românesci. Intr'aceea, se cuvinte că noi la assémeni occasiuni se nu perdemu din vedere neauditele difficultati, cu cari aveau a se luptá parintii nostri intru cästigarea de scientie si cunoscintie, in comparatiune cu abondantele midi-lóce, cari stau in dillele nòstre la dispositiunea junimei. Cumu se pùteá óre, că ónjeni, cari aveau câte o platisiora anuale de 300 fr. séu 60 galbeni, se-si cästige bilioteca copiosa, se adune multe considerabile de documente fórte pretiose, in fine se intreprinda dese calletořii scientifice, pe unu timp, cându in totu coprinsulu patriei loru lipsiá ori-ce drumu asternutu si ori-ce messageria de posta. Acei barbati inse iubiau cu devotamentu absolutu natiune, limba, patria, scientia; apoi sănt'a scriptura dice cu mare dreptu, ca caritatea implinesce tóte si invinge tóte. De aici si numai de aici, se si esplica estraordinariulu devotamentu allu acellorui barbati.

Cu adeverata duiosia amu ascultatu apotheos'a ce faci domn'a tea lui Georgiu Sincai, si cu care 'ti inchei discursulu de asta-di. Domn'a tea voiesci, că spiritulu seu se fia in midi-loculu nostru. Cându vomu observá, cumu ca Români cauta si cultiva istoria patriei si a natiunei cu acel-asi zelu, carele se vede la celle-alte popore de ras'a latina, atunci se va simti si la noi, ca spiritulu tutuloru barbatiloru, pe cari i-ai rechiamatu asta-di in memor'a nostra arretându-i de modelu posteritatii, se affla in midi-loculu nostru.

Un'a din problemele societății academice, de allu cărei membru allesu te salutàmu noi asta-di pe domnia tea, este a recommendá natiunei studiulu istoriei, éra mai allessu a confaptui din tóte puterile selle pentru cultivarea istoriei nationale. Acest-a este si studiulu domniei télle de predilectiune. Acestu câmpu, pre cătu de frumosu si attragitoru, tocmai pre atâtu e si intinsu, séu mai bine, vastu, intrecurmatus de munti si râuri mari, că si in lumea fisica. Intr'aceea, noi vomu pune umeru la umeru si vomu laborá, de si nu cu atâtea suc-

cesse, câte se voru fi asceptându de la noi, de siguru înse cu devotamentulu remasu noue de clironomia de la venerabilii nostri antecessori.

Se fii, domnule Papiu, bine venit u în sinulu acestei societăți academice. Se ai parte de anii lui Nestor și de successele lui Livius pe cîmpulu istoriei nôstre !

ANNESSE

LA

DISCURSULU DOMNULUI A. PAPIU ILARIANU.

I.

Reproducem u aci *Curntarea inainte a Grammaticei lui Tempea*, citata la pag. 3. — Titlulu Grammaticei este acest-a: *Grammatica Românescă alcuita de RADU TEMPEA Directorulu Sc elor Neunite Nationalicesci prin Marele Prin ipatu allu Ard elului. Cu slobodieni'a celor mai Mari. Sibiu in Tipografi a lui Petru Bart. 1797.* eu litere ciriliane, in 8°, pagine 218, afara de 8 foi nepaginate, cuprindiendo titlu, cuvntarea inainte si cuprinderea, si una foia la capetu, in dreptarea gressi telor, unde chiaru la fine se citește: *Cu cheltu ll'a Cinst: Radu Verdiea Parochu satului Lungu din Sacelle.* — Ne imprumut  ac sta carte D. Grig. Manu din Bucuresci.

CUVENTARE INAINTE,

Vr ndu cineva o Maestr a a inveti , are mai  nt iu trebuintia a se chiver si de un ltile acellea prin carc se p ta adduce lucrulu seu la buna sev rsire. T te sciintiele asi  sunt unele cu altele legate, c tu un  f ra de alt , bun  si temeinici s a sev rsire nici intr unu chipu nu p te d . Sciint a Astronomic s a f ra de cea Mathematic s a, nici intr unu chipu nu se p te inveti  cu adeveru intemeiatu; at tu si cea Mathematic s a f ra de cea Arithmet c s a. Sciint a Doftor ii f ra de Fisica, si Fisic a f ra de invetiatur  fir sca. erasi nu p te lu  dr pt  ei sev rsire. Invetiatur  Filosofic s a f ra de Retorica, si Retoric a f ra de Maestr a Grammatic s a a se inveti  nu se p te. De unde vedi iubite c stitoriule! precum Maestr a grammatic s a este inc perea si povetiuirea spre t te celle lat  Maestr i si sciintie inalte. Ac st a direptu-aceea este Chei a care dintru intun recolu Necunoscintii ne deschide us i a prin carea venimu la lumin a intie! leptiu i spre care de multu amu fi avutu trebuintia de a ven . Inse machnire intru adeveru! ca-ci lipsindu-ne ac sla mai  nt iu trebuincio sa Maestr a, ce au pututu alta a nasce f ra de c tu desradecinarea mai  nt iu a Limbii n stre rom nesci (care au fostu cea vechia r m nen s a) dupa aceea lips a c rtilor  de Maestr ile si Sciintiele celle inalte, apoi inbesnirea

mintii, innecarea de totu ia prostia, si nesciintia; si étta acumu suntemu ce ne vedenu cu ochii; si ne simtimu pre noi insine!

Princin'a inse a scaderii nóstre au fostu si nestatorinic'sa stapânirii. Pîna cându au statu Daci'a (cu legiônele râmlenesci care imperatorulu Troianu le-au addussu in Daci'a) supt sceptrulu Imperatîi râmlenesci; Românii românesce sau râmlenesce au vorbitu. Éra indată ce Imperatulu Constanțin Pogonatu pre la Annulu de la Chr. 669. au suppusu tiérr'a stapânirii lui, amu inceputu a ne nevoi a scî limb'a bulgarésca (că un'a ce erá mai de trebuintia pre vremea aceea) si asiá limb'a nôstra s'au ammestecatu cu a Bulgarilor.

Adeverulu priciului acestiia prin noi insine Românii carii ne afflămu acumu prin Ardélui. Banatu, si Ugroflachi'a adeca tiérr'a românescă, si si prin alte tierri lamurit u se descopere. In Ardélui fiindu Românii ammestecati cu Unguri, si Nemti: cei de prin Varmegii au ammestecatu limb'a loru mai multu cu cea Ungurésca; dicêndu *Tistasiu* in locu de *curatu*, *chedvesiu* in locu de *voiosu*, *duhanu* in locu de *tibacu*; si éra unde sunt ammestecati cu Nemti in scaunele sassesci, au ammestecatu limb'a cu cea nemtiésca dicêndu: *şiosmitia* in locu de *caciula de nópte* (Schlafmüze) *haljbindel*, in lecu de *maframa de grumazu* (Halshond) si altele. In tiérr'a românesca unde sunt ammestecati cu Grecii, si invecinati cu Turcii, ammesteca limb'a românescă cu grecésca; dicêndu: nu me *piraxí* in lecu de nu me *necají* sau *superá*, se me *pliroforisesci* in locu de se me *faci cunoscutu* sau *luminatu*; s'au luatu la *ipolipsis* in locu de s'au luatu la *mare cinsté* sau *tare inainte*. In tiérr'a Banatului fiindu ammestecati cu Serbi, au ammestecat'o cu serbésca, dicêndu *istina* in locu de *adeveratu*, *bogda proste* in locu de *Dumnedieu se-ti priimésca*, (bogdati prosti) *Pohvala* in locu de *pompa* si altele.

Dupa pomenitulu Constanținu Copronima la 800. de anni crestinându-se la Ciarigradu imperatorulu Michailu fiulu imperatorului Theofiliu, s'au talmacitu si cărtile Bisericesci de pre limb'a grecésca in slovenescă; si avêndu noi in limb'a nôstra lipsa de cărti bisericesci; amu cautatu a priimî celle slovenesci: De undă lamurit u se vede că din pricin'a acést-a ne-au cautatu a priimî si slovele slovenesci. Si asiá limb'a nôstra stricându-se, bă mai de totu intielenindu-se au pierdutu si Maestría grairii, care ne avêndu parintii nostri grija de a o iscusî, tóta nesciinti'a si varvar'i'a au cuprinsu pre némulu nostru. si au cadiutu in mare prostia.

Târdiú dupa aceea amu avutu norocire de unii intellepti ómeni spre fericierea nôstra rivnitori care au inceputu a desceptá limb'a românescă; macarca de nu cu Maestría Grammaticii, inca totu cu intorcerea óresi-càrora cărtile Bisericesci in limb'a nôstra. Dupa cumu am pututu afflă pîna acumu, celu mai vechiu au fostu *Genadie Metropolitulu* românescu allu Prinçipatului Ardélului, care la Annulu 1580. au tiparit u in limb'a românescă ântâiau in *Brasovu Cazanii*. Dupa aceea mai gassimus cărtile lui Moisi Proroculu Facerea, Apoc: si

alt: la Anmulu 1583. in *Orestia*. La Anmulu 1675. prin Sobornicăsa porunca a Savvei Metropolitului românescu allu Pr: Ard: s'au poruncitu Pretilorū a incetă de a mai slugi Sfintele Taini in limb'a straina slovenescă, ci in limb'a parintescă românescă. Indata după aceea Molitvéniculu și Ciaslovulu s'au tiparit românesce. Era la Anmulu 1651. în dillele lui Simeonu Stefanu Metropolitului românescu allu Pr: Ard: s'au tiparit Psaltirea depre jidovia pre românia in *Belgradu*. La Anmulu 1642. s'au tiparit Cazaonii la *Govor'a*. La Anmulu 1652. Pravil'a in *Tergovisce*. La Anmulu 1668. in Tergovisce Bibli'a românescă. Era cea mai mare parte a cărtilor Bisericesci s'au talmacită de Damaschinu Episcopulu Râmnicanu la 1730 cu stilu si graiu fără luminat, dar ammestecate cu multe cuvinte slovenesci, puindu *vreme* in locu de *timpu*, *sluga* in locu de *servu*, *pricina* in locu de *causa*, si altele.

Urmându dara după stilulu acestă si vestitulu Chesarie Episcopu'u Râmnicanu, si urmatoriulu lui, Filaretu, in intorcerea celloru duo-spre-dicee Mince s'au obicinuită pîna in dio'a de astadi atâtă in tôte cărtile Bisericesci câtu si in vorb'a nôstra de obsece a se intrebuintă.

Cu greu este si va fi direptu aceea a adduce limb'a acést-a ia curatieni'a si originalu'u ei; adeca: in limb'a vechia romanescă sau râmlenescă; ca ci de ar adduce-o cineva in curatenia ar fi tocma latinescă si italienescă; si cellu ce ar invetiá românescă asiá impede care nu este Română cărtile bisericesci nule-ar puté intiellege, nici vorb'a obsecăsa de acumu obiciuuită; Românu ne invetiatu inca socotescu ca ar dice ca-i schimosesci limb'a parintescă. Macaru ca Parimieriulu românescă tiparit in Moldov'a la Anoulu de la zidirea lumii 7191. si viéti'a Sfintiloru Apostoli, ér in Moldov'a la Anmulu de la Chr. 1682. de Dosotheciu Metropolitulu Moldovei; mai multu sunt intocmită intru asemnarea originalului limbii nôstre de câtu celle latte cărtile bisericesci, cumu au urmatu si dumnealui Ienachia Vacaresculu aceia cu observatiile grammaticesci

Domoulu Ioan Mîlnar Doftorul si Professorul de tamaduirea luminii ochiloru, in cartea sa de Economia stupiloru, si in Grammatic'a nemtieșca românescă, era mai vîrtosu dintru a sa Retorica ce câtu de currîndu va essi din tipariu. si C: Par: Samuilu Clainu de la Sadu cu deslusirea Bibliei românesci, cu Theologia Moralicăsa, cu Ius Naturae (direptatea firii) cu Grammatic'a Daco-Romana; in Vienn'a. Sunt aceia carii au addussu, si adducu acuma rôde, si mladitie limbii românesci; Curatindu prin multele cărti care le-au datu si le dau la lumina, tóta neghîn'a ce cuprinsesse limb'a nôstra, silindu-se si de acumu inainte, din câtu va fi putinti'a a o apropiá de originalulu ei. Inse asiá că si cărtile bisericesci bine se le intiellegem. Dumnedieu după direptatea sa se-i intarésca! sprea puté adduce si Lexiconulu românescu care l'au iuceputu (cu multa stradanja) la depătio'a sevîrsire, diu alle cărora isvoră multu m'am adaptat si eu intru Alcatuirea Maestriei grairii românesci.

Vedé-vei iubite Cetitoriile chipulu impartirii acestii Grammatici. Am intocmit'o dupa Sistem'a Normalicésca, din care pré-lesne tóta cuprinderea ei in tabella pre o façia in scurtu se póté arretá uceniciloru, diu care mai multa deslușire si inlesnire la alte invetiaturi le va vení. Asisiderea dupa chipulu intocmirii acestilia dupa ce ucenicii in scurta vreme voru dobândí temeinic'a Maestría, ori Grammatic'a latinésca, ori germanicésca (nemtiésca) cu alléssa desceptare voru puté a o pricepe, si folosinti'a spre care sfirsitu o invatia a o dobândí, fiindu-ca la fiesce-care parte si capu allu acestii Grammatici, am adaogatu si terminurile latinesci, că cându ar incepe ori ce Românu a invetiá limb'a latinesca mai bine si mai cu lesnire se pótá pricepe, si invetiá.

Nici se te miri iubite Cetitoriile ca-ci am schimbatu sau scurtatu unile cuviate, care pîna acumu intr'altu chipu s'au respunsu, ca-ci in originalulu limbii nôstre mai ântâiu asiá s'au respunsu, tragêndu-se de la Latinu; in l: d: pild: *sôre* (latin: *Sol*) in locu de *soare*, *ómeni* (lat: *homines*) nu *oameni*, *duo* (lat: *duo*) nu *doao*, si alt:

Nu potu dice tocma precumu acésta alcatuire ar avé deplin'a ei sevîrsire, ci affându-se vre unu rîvnitoriu de binele Némului seu, a adaogá celle ce inca aru lipsí, sau ce va fi gressitu cu sanetósa luare aminte a indireptá; se va odichni suffletulu allu mieu!

Dupa ce dâra veti invetiá fundamentum cetirii din Bucóvna, priimiti acésta osteneála a mea, si ve folositi spre mai mari invetiaturi gatindu-ve.

Si asiá dupa ce veti esăi de la intunérecu la lumina, veti vedé si raiulu. Sibiuu in 4. dille a lui Dechemvrie 1797.

Radulu Tempe.

II.

La pag. 4. not. 3. promisseramu numai documentulu séa carteia manumissionale de la 1767, ce possedeam uoi insine. Intr'acéea primindu *Archivulu pentru filologia si istoria* Nr. XXVIII din 1869, aici mai affaramu uau documentu analogu de la 1721. Fiindu deci acest-a cu 46 anni mai vechiu de cătu allu nostru, 'lu lassânu se urmedie sub a), ér allu nostru sub b).

a) CARTE MANUMISSIONALE DE LA 1721.

Ecce ce dice D. Cipariu in *Archivu*: «Principii transilvani cu tóta rigórea puritana a loru totusi căte o data avura unele momente de generositate, si au arruncat căte o sfemitura si bietiloru preuti români din més'a cea incarcata cu tóte bunetâtile pamântului si intinsa numai pentru confessiunea ortodoxa, cumu lè placeá pre atunci a numi confessiunea elvetă-un-gurésca.»

«Sincai, care le avusse a mâna mai pre tóte, le-a si publicatu in Chronic'a sa, in se nece pre tóte căte le avea, nece in testulu originale, ci numai in versiune româna facuta de elu insusi. »Ér' o versiune româna mai vechia, facuta si tiparita inca in tipografi'a de la Alb'a-Jul'i'a inainte de 1700, ce noi o-amu fostu avutu inainte de 1848, ér' atunci ne-a perit, fără se o mai «putem recâstigă, se pare ca Sincai nu o-a avutu. Aveam totu pîna atuncia si o collectiune latină de tóte acellea in ms., ci si aceea ne peri totu asiă fără de a mai dă de urma de altă «asiă completa.»

«Celle ce le-amu afflatu mai tardiu manuserisse, sunt mai puçine; mai multe in se cuprindu in publicatiunea lui Fiedler, despre unirea Românilor.¹

«Din aceste puçine funtâne, adaugemui aici documentele ce le avemu a mâna, in se numai in limb'a latina, ér' in cătu pentru versiunea româna, inviàmu la Chronic'a Sîncaina pentru fiare documentu la loculu seu.»

D. Cipariu publica apoi in latinesce diplom'a lui Gabr. Bathori de la 1609, si a lui Gabr Bethlen de la 1624, si observa: «conditiunea servile a pretilor români a tinutu pîna si dupa a. 1700 in cînce, de care avemu a mâna unu anumit documentu intre scrisorile familiei noastre.»

Ecce documentulu D-lui Cipariu:

Én Thorockó szent Györgyi Thorockkai Péter adom értesire mindenek kiknek illik mostaniaknak, s' következendöbelieknek, hogy lévén nékem nemes Küküllő vármegyében pánádon, egy Czipár alias Popa Demeter² nevő Jobbagyom, ki is az olá irásban magát exercealván, s' belsö hivatalra magát devoveálván, sok betsülletes Emberek Requisitiójok által kévánt, kezém alól való szabadulását, az mint hogy én is azon betsülletes Emberek requisitiójokot, iránta való kérések meg tekéntvén, azon Jó igyekezetikben meg nem gatoltam, hanem kezem alól ki bocsátottam, s' Manumittaltam, mind magát, mind Posterításit, tali tamen conditione:

1-ó Hogy nékem adgyon Száz Forintokat, az mellyéket az ide alább Subscribált betsülletes Regiusok praesentiájokban valósággal leváltam is.

2-dó Ha az Manumissus Attýának hólta történik semmi némü bonumiból just ne kékánhasson.

3-tiò Ha azon Manumissus sine semine deficiálna, ugy Posterítássi, az res mobiliseknek fele engemet, vagy posteritassimat illesse, arra devenialyon.

4. Ezen Manumissionalis levelem mellet Armalist is procuralhasson.

Melyröl adom ezen irásomat subscriptiommal, petsétemmel meg erősítvén. Maradekim irant is evincálván. Datum M. Peterfalva Anno 1721 die 23tia 9bris.

Et subscriptum erat à dextra: Thorockkai Péter m. p. Ab originali autem earundem margine Coram nobis: Protopop Nicolaus de Oláh Bénye nobilis m. p. paulo inferius itidem: Nyárádi Mihály N: Szemely m. p. Erantque Sigillis eorundem Manumittentis, et Regiorum consuetis, et usualibus super cera ru-

¹ J. Fiedler, Die Union der Wallachen in Siebenbürgen, unter Kaiser Leopold I. Wien 1858. 8-o.

² Cipariu Dumitru séu Popa Mitrea, a fostu stramosiulu D-lui Cipariu dupre tata.

bra Hispanica impressivè communitae, et roboratae, patenterque in simplici papyro confectae, et emanatae.

In traducere româna:

Io Petru Thoroczkai din Trascău St. Georgiu, facu cunoscutu tutoru, cărora se cuvine, presenti si urmatori: Cumu-ca avêndu io in Panade, din nobilele Comitatul allu Cetatei de balta, unu iobagiu, anume *Cipariu* séu *Popa Dumitru*, care deprindiedu-se in scrisoria românescă, si devotându-se la officiu din intru, prin intervenirea mai multoru ómeni de omenia a doritului dimisioanea de sub mâna mea, pentru care si io cautându la cérerea acelilor ómeni de omenia, si la rugarea loru pentru densu, nu l'am oprit u in bun'a sa nevointia, ci l'am dimisssu de sub mâna mea, si l'am manumissu, atâtă pre densu, cătu si pre posteritatea lui, inse sub acésta condițiune: —

1. Cá se-mi dea 100 florini, cari inaintea suscrisiloru onorabili regii in adevetu i-am si luatu.

2. Cá Manumissula dupa mórtea tatâni-seu se nu-si pretinda nici unu dreptu din bunurile scelle.

3. Cá déca manumissulu séu posteritatea sea ar' muri fără remasitie, diu-mietate din averile mobili se se cuvina mie séu posteritatei melle.

4. Cá pre lôaga acésta carte manumissionale a mea se-si póta procurá litere Armale.

Datu in Petrisatu, a. 1721, Noemb'r. 23.

(L. S.) Petru Thoroczkai m. p.

Inaintea nostra.

Protopopu Nicolae de Benia româna, nobile. m. p.

Michaele Nyaradi, persóna nobile. m. p.

Din acestu documentu, se adveresce pre deplon (dice D. Cipariu) ce amu atinsu mai susu, ca decretul Batoianu din 1609 nu avu nici unu effectu nici pre la a. 1721, si ca din contra prentii români, inca si dupa prentire, totu erau sierbii domnilor pamântesci. Observâmu numai, ca dupa tradiția familiei noastre, stramosiu-nostru *Popa Mitrea*, dupa ce se preutu fără invoirea pretinsului domnului pamântescu, fù inatu ca puterea si pusu la caii baronului, pîna cându b'a liberat u sub condițiunile din scrisori'a manumissionale.

E de însemnatu, ca manumissentele nu mai are posteritate, si bunulu lui din Petrisatu a devinut la posteritatea regiului suscrisul la loculu săntâiu, Protopopulu Nicolau Bișnu.

b) CARTE MANUMISSIONALE DE LA 1767.

Originalulu acestui documentu se afsta in mâinile D-lui protopopu Ioan Gerasimiu din satul Açiñtisiu in Transilvania.

Io tómn'a anului 1855 affându-me eu in Transilvania, si in dia de 1 angustu allu acestui anu facêndu o visita D-lui protopopu Gerasimiu in Açiñtisiu, in cas'a D-selle copiai acestu documentu depre originalu.

Aci însemnediu ca Ion Oteanu alias Chezanu, despre care vorbesce documentulu, a fostu popa neputu in S. Benedictu; feciorulu lui, Vasile Popa, a fostu popa unitu in Açiñtisiu; pre acest-a

'In ceru indereta proprietariulu, ca iobagin, er ómenii se oppusera. Feciorula acestuia, D. Protopopu Ioan Cerasimu, e astadi popa unitu in Açintisiu, si precum dissei, de la domus'a sea am acestu documentu.

Mű ezen alább irt dologban Requisitus Regiusok adjuk tudtára mindencknek, mind mostaniaknak, mind jövendöbelieknek; Hogy ezen folyó 1767-dik Eszten-dőben karátson havának 11-dik napján midön volnánk Szabad Királyi Nagy-Szeben Várossában Sarkantyu Utzában Titt Hann András Ur eö Kegyelme Házánál, 's mostan pedig Mlgs Diód-Váralyai Miksa László Ur fogadott Szállásán jelenének meg előttünk egy fejöl ugyan most nevezet Mlgs Diód-Váralyai Miksa Laszlo Ur, más felöl pedig Providus Oltyán, alias Kezán Vonuly, Ns Fejér Vármegye Alsó Járásában Haportomban leko Oltyán alias Kezán Tomának az felyeb irt Mlgs Miksa László Ur örököls Jobbágyságának fia; kiis előttünk feltett Papságra valo Szándékát az emlitett Mlgs Uruak mind földes Urának jelentvén Jobbágyság alol valo felszabaduláat iusálta; Mely Istenes szándékát megtekintvén az már sokszor nevezet Mlgs Földes Ura, bizonyos Consideratioakra valo nézt, az Jobbágyság alol fel szabadítá 's azon Istenes gondolatyában 's akaratyában meg nem gátolván mi előttünk adhibrált Regiusok előtt 60. id est hatvan Magyar Forintokért sub infrascriptis conditionibus manumittálta.

1mo Hogy az meg nevezet Oltyán alias Kezán Vonuly, ha Isten eö Felsége fiu magzatokkal meg áigya, tehát azok közül edgyet, az kinckis Papságra volna kedve az Mlgs Ur Papságra valo szándékában meg nem gátolya; söt azon egy fiu gyermeket manumittálva, 's ezen Oltyán alias Kezán Vonuly matumis siojával elni 's gaudealni meg engedi; ha pedig

2° több fiu gyermekei is maradnának, és lennének, tehát azok az már felyeb meg irt Mlgs földes Ura hire 's akaratya neikül Papságra ne mchessenek hanem Jobbágyságban maradjanak 's mind az Mlgs Urat, mind pedig Mlgs successorit hiven 's igazán mind örököls Jobbágynak illik szolgálni tartozzanek.

3to nem levén mostanából hogy Oltyán alias Kezán Vonuly azon 60 Magyar forintokat de pleno mi előttük manumissiojaért Mlgs földes Urának lefizethesse, tehát arrais annuála az már sokszor emlitett Mlgs Miksa Laszló Ur, hogy az residuumát ugy mind tiz Magyar forintokat minél hamaréb meg hozhassa, 's meg hozni tartozék, le fizetvén pedig mi előttük 50, idest ötven Magyar forintokat az residuumért, ha refractariuskadnék, akár mi nével nevezendő javaiból az Mlgs Ur magának Contentumat vahessen 's vétehessen.

4° Hálá adó szivel, 's nagy köszönettel vévén Oltyán Vonuly meg nevezet Földes Ura véle cselekedett Istenes jó akaratyát igére 's obligálá magát, hogy öis Papi Istenes szolgálatyában az megnevezett Mlgs Miksa Laszló Urrol és Mlgs successorirol emlékezetett tenni köteles lészen. Mely dolog és egy más között tett manumissionális Conditiok mi előttünk hogy e szerint ment véghez adjuk miis arrol tulajdon petsetükel és subscriptionkal mgerősített levelünket

pro futura ambarum partium cautela fide nostra mediante: Actum Anno, Die,
Locoque ut supra.

Hafaludi Ferenz m/p } L. S. {   Vass Farkas m/p } L. S. {

*Felseges Aszszonyunk Erdélyi Provincialis Cancellariajanak, hütös iro Deákji
's Notariussi.*

Ecce si românesce coprinsulu acestui actu:

Noi subscrissii fiindu poftiți Regii in acésta causa facemu cunoscutu tuturor celloru de acumu si celloru viitori, cumu-ca in acestu annu 1767, in dia de 11 decemvre, afflându-ne in Sâbiiu la cas'a domniei selle Andreiu Hann, locuint'a actuale a maritului domnu *Ladislau Miksa de Diod-Várallya* (Stremtiu), se presintara inaintea nôstra, de o parte, acumu numitulu maritu domnu *Ladislau Miksa de Diod-Várallya* ér de alt'a, *Onu Olteanu* alias *Chezanu*, fiulu lui *Toma Olteanu* alias *Chezanu*, din satulu Hapârt'a allu comitatului Albei-inferiore, iobagiului perpetuu allu maritului domnu Ladislau Miksa, carele adducêndu la sciint'a domnului seu pamêntescu, mai susu dis-sului maritu domnu, cugetulu ce are de a se face popa, se rugă a fi ertatu de iobagia, ér mai susu numitulu maritu domnu pamêntescu, luându in consideratiune acésta piósa a sea dorintia, si ne puindu-i vre o pédeca intru acést-a, 'lu erfă de iobagia, si-lu manumise inaintea nôstra a Regiilor pre siese-dieci florini unguresci sub urmatóriele condițiuni:

1) Ca, daca Dumnedieu a totu potintele va darui numitului *Onu Olteanu* alias *Chezanu* copíi de sexu barbatescu, pre unulu din acestia care ar avé dorintia de a se face popa, maritulu domnu pamêntescu nu-lu va impededacă intru acestu allu seu cugetu, ci pre acelui unicu fiu 'lu manumitte prin acést-a, dându-i voia de a se bucurá de acésta manumissiune a lui *Onu Olteanu* alias *Chezanu*; éra daca

2) Ar avé si i-aru remâné mai multi copíi de sexu barbatescu, aceia se nupota merge la popia fără scirea si invoieea maritului loru domnu pamêntescu, ci se remâna in iobagia, fiindu datori a serví atâtua pre maritulu domnu câtu si pre maritii sei urmatori, cu credintia si dreptate, asiá precum se cuvîne se faca nisce iobagi perpetui.

3) Ne avêndu acumu *Onu Olteanu* alias *Chezanu* de unde respunde inaintea nôstra, maritului domnu pamêntescu summ'a intréga de siese-dieci florini unguresci pentru manumissiune, adesea numitulu maritu domnu pamêntescu *Ladislau Miksa* se invoi si la acéea că restulu de diece florini unguresci se i-lu adduca si se fia datoriu a i-lu adduce câtu mai currêndu, respondiêndu acumu inaintea nôstra summ'a de cinci-dieci florini unguresci; ér daca s'ar

inderetnicí de a respunde restulu, maritulu domnu și se pótá indestullá din tóte averile, fia de veri-ce numire, alle refractariului.

4) Cu inima recunoscetória si cu mare multiamita primindu *Onu Olteanu* acésta crestinésca bunavointia côtra sine a domnului seu paméntescu, promise si se obligà ca si dênsulu va fi datoriu a pomení in servitiulu seu dumnedieescu că preotu, pre maritulu domuu *Ladislau Miksa* si pre maritii sei successori. Care lucru si condițiuni manumissionali cumu-ca astfelii s'au assiediatu inaintea nôstra, adeverimur prin acésta carte intarita cu sigillele nôstre proprie si cu subscrimerile nôstre etc.

Urmédia semnătursele si sigillele.

III.

SCRISSÓRI'A D-LUI AL. ODOBESCU DIN 20 AUGUSTU 1869, CÔTRA
D. A. PAPIU ILARIANU.

Domnulu meu,

Discursulu academicu a càrui schitia mi-ai citit'o mai deunadi mi s'a parutu multu pré doctu si interessantu, spre a nu-mi lassá grij'a de a impliní ére-care lacune, in ceea ce privese istori'a literaria a limbei române din epoca cându Principatele au fostu coplesite sub jugulu umilitoriu si desnationalisatoriu allu Domnilcru Fanarioti. Acca epocha de urgia a lassatu in tiérra asiá triste intipariri, incâtu si nobilele silintie alle unor patrioti români, carii se luptau atunci, cu indoitu meritu, incontr'a noianului cotropitoriu, au remasu mai tóte pîna adi in uitare. Timpurile acellea, — permitte-mi o comparatiune puçinu placuta,— sunt că unu mormanu de gunóie, in care Românului de asta-di e sila si grétia a rescolí. Cu tóte acestea, printre russinósele lapedaturi alle straini'oru, cellu care va avé curagiulu a scormorí acellu strátu uriciosu de umiliri si de depravatiuni, va avé satisfacerea de a descoperí mai multe nobile sufflete, mai multe nalte intelligentie românesci, cari au dorit u cu ardóre binele natiunei si au lucratu fara prégetu si cu eroismu pentru dens'a. Se nu ne grabimur dar a declará geniulu natiunei române că osenditu la o deplina amortire in totu timpulu domniei Fanariotiloru; ellu a traitu, ellu a veghiat in inim'a a mai multoru apostoli ai nationalității, carii spre a puté lucrá mai in voia in sensulu dorintieloru loru, au imbracatu, cei mai multi, hain'a, pe atunci mai venerata, a calugeriei. Acestia intiellegêndu prin instinctu, de ce insemnatate

este limb'a pentru o națiune strivita politicesce, au lucratu cu staruintia spre a traduce cările bisericiei in limb'a românescă, că nu döra se se strecore grecesc'a si acollo de unde, in secolulu precedent, Români incepusse a lapedá cările slavône. Trebuie se tinemu socotella de acesta însemnata misiicare ce se prelungesce cu staruintia si chiaru cu ore care intermittentie de inflorire, in totu acelu secolu câtu su fostu ocupate tronurile Principatelor de precupetii greci.

Permitte-mi dar a-ti semnalá câte-va nume de prelati români, carii déca in secolulu alu XVIII nu au proclamatu, că fratii loru din Transilvani'a, originea nostra latina, dar cellu pucinu au implutu tiérr'a cu mii de cărti de acellea ce sunau românesce la urechi'a poporulu intregu, de la nascerea pruncului pîna la astrucarca mosicégu'u. Pentru cellu ce studia dintr'unu punctu de vedere inaltu, istoria limbei si a culturei Româniloru, ómenii pe carii i voiu cită, sunt ómeni mari, demni de a figurá pe o tréptă allaturata cu a *Maioriloru*, a *Klaimiloru*, a *Sincailoru*.

Nu me voiu affundá in timpii, relativmente prosperi, cându inca domniau la noi Brancovenii si Cantacuzenii, ci voiu vorbi numai de epoch'a Fanariotiloru, de la 1720 pîna la 1821.

Voiu numí dar pe Mitropolitul Ungro-Vlachiei *Daniilu* (1720—1731) si pe protopopulu Bucuresciloru *Niculae din Prundu*, conlucratoriulu seu la tipariri religiose; pe Mitropolitul *Grigorie I* (1760—1787) a cărui pastoría de 27 anni, a fostu semnalata print'o adeverata inaltiare a culturei limbei românesci in biserica: mai multu de 12 opere mari liturgice si dogmatice s'au tiparit sub dênsulu in Bucuresci, la care au lucratu Români plini de merite că si pastorulu loru, si anume *Iordache Staicovici*, *Michaiu Moldovénu*, si mai al-lessu *Filaretu*, archimandritulu mitropoliei, carele in urma, au lucratu pentru limba si biserica că Episcopu de Rîmnicu (1780) si in fine devenindu la rîndulu seu Mitropolit allu tierrei, n'a pututu pastrá mai multu de doui anni scaunulu, din mult'a ura si invidia ce aveau Domnii greci in contr'a acestui virtuosu, instruitu si mândru prelatu român. Mai incóce, la 1819, avemu pe Mitropolitul *Dionisie Lupulu*, care se interessá asiá de multu la instruirea tinerimei, si primulu tramise cu cheltuélia sea jubi din tierra că se studiedie in Itali'a (Poenaru, Marcovici, Eftosinu Poteca, Moroiu etc). Trebuie se menționiu si pre Mitropolitul *Grigorie II*, carele a pastorit de la 1823 pîna la 1834, dar alle cărui scrieri si traduceri in numeru de 20 si mai bine opuri, n'au incetatu d'a se tipari, séu in Bucuresci séu la monastirea Némtiu, de la 1801 pîna la 1832. — De n'ar fi fostu nascutu in Zitia, locu invecinat cu sieditorile Româniloru din Macedoni'a, asiu fi insistat si asupr'a numelui Mitropolitului *Dositheiu* (1793—1810), carele a tiparit in tierra cărti românesci si grecesci, si murindu, a lassatу avearea sea spre a se trimitte cu venitulu ei

tineri la studiu. Acestu legatu se observa si pîna adi, de si este cadiutu in mâinile unor Greci de aici.

Dar n'am sfîrsit! Unu nume mai illustru pîte decâtû tôté celle precedinte, că literatul românul este acel-lu allu Dascalului *Damaschinu*, care a fostu successive Episcopu de Buzeu (1703) si de Râmnicu (1710 — 1726). Acestu omu inventiatu, care cunoscă limbele ellina, latina si slavóna, a lucratu pîte mai multu si mai bine decâtû ori-care altulu la traducerea si tiparirea cărtilor ecclesiastice in limb'a română. Urmasii lui de la Râmnicu, *Innocentie* (1726) si *Clemente* (1735 — 1748) au tiparitul mereu operele sălile posthume. Episcopulu de Râmnicu *Cesarie* (1773 — 1780) continua traducerea cărtilor bisericesci; succesorului lui, *Filaretu* (1780 — 1792), amicul lui Ianachitia Vacarescu, a fostu assémenea unu omu inventiatu intelleptu si iubitoriu de nemul românescu, căruia numitulu scriitoriu i adduce cadiutele laude in pre-cuvîntarea Grammaticei sălile tiparita la Episcop'ia de Râmnicu in annulu 1787.

Cunosci pe *Iosifu*, ântâiulu Episcopu de Argesiu (1793 — 1820) care s'a ocupat si ellu cu publicatiuni ecclesiastice; nu mai puçinu cultivatul, dar fără de a scrie vre-o data ceva, a fostu urmasiului lui, *Ilarionu*, amicul si povetuiitorului lui *Tudor Vladimirescu*.

In literatur'a bisericésca a tierrii românesci de la inceputulu secolului nostru, gassim inca pe ambii calugeri, Ierodiaconulu *Grigorie* si Monachulu *Gerontie*, carii lucrau la mitropol'ia din Bucuresci, sub pastor'ia susu citatului Dositheu Filiti din Zitia; apoi mai tardiu, de la 1811 in cînce, pe Archimandritulu *Nicodimu Greceanu* din *Caldarusianî*, urmasiu allu acellei familii de *Greceanu* care tradussesse Biblia românesce. *Efrosinu Poteca*, bunulu si virtuosulu professoru si egumenu de la Motru, este si ellu din calugerei carii au precedut cu tiparirile lor, rescoll'a nationale de la 1821.

Dar se ne întorcem in apoi, cu câte-va diccimi de anni, insc de asta data pe alte căi mai lumesci.

In frantea literatilor profani ai tierrei românesci din secolulu allu XVIII, vomu gassî fără indoîella pe Banulu *Ianachitia Vacarescu*; dar alături cu dênsulu sta fiulu seu cellu mare, *Alecu Vacarescu*, essilatu din tierra si dispalutu in temnitiele Turcfei, inca de pe la 1796. Puçini Români pîna astă-di au avutu darurile poecsei, grati'a, foculu, vioiciunea de inchipuire si inlesnirea de graiu alle acestui tîneru barbatu, carele imitându si intrecându intru acesta ramura pe fatalu seu, a sciutu in versurile lui se mădzie limb'a românescă intr'o epocha cându inca era fără inculta si puçinu dedata cu finetiile unei versificatiuni curgetorie si armoniose. Poemele sălile amorose, pe care poporulu le pastrădă in amintirea sea, stau inca neattinse de téscuri. Allu doilea fiu allu Banului Ianachitia, adeca *Nicolae Vacarescu*, moscenisse si ellu o radia mai palita a talentului poeticu immortalizat de parintele si de fratele seu. *Iancu Vacarescu*, care 'si inaugurasse nemuritor'a sea Musa, inca mai nainte

de 1821, era fiul lui Alecu; ellu inchide cu gloria chorulu acestei luminosé pleiade de poeti *Vacaresci*.

Cu mai puçinu talentu decâtul acesti poeti, unu altu boiariu românou, *Iordache Slatineanu*, tipariá la 1797 in Sâbiu, o traducere in versuri a tragediei lui Metastasio, *Achileus in Schiros*.

Pe urmele loru calcă, la inceputulu secolului nostru, *Paris Momulénu*, alle cărui versuri patrioticé si elegiacé, au circulat multu timpu in manuscriptu, cá alle lui Alecu Vacarescu, mai nainte de a se incepe tiparirea loru pe la 1825 si anni urmatori.

De asiu urmá enumerarea scriitorilor români, carii au precedutu epoch'a de renascere literara de la 1830, pôte ca asiu trece peste termenul in care D-tea ai circumscrissu cercetările D-téle asupr'a culturei literarie si nationale la România de din collo si de din cõce de Carpati.

Me marginescu iu citarea acestoru barbati mai de frunte, in care se resume, credu, istoria literaria a tierrei românesci de la 1720 pîna la 1821. 'Mi pare reu ca nu sunt in stare de a face nici macaru atâtou pentru Moldov'a, lipsindu-mi notiuni suficiente. Speru totusi, Domnulu meu, ca intru câtu privesce Munten'a, nu vei nesocotí cu totulu acestu micu prinosu de date biografice literarie, care voru puté ôre-cumu se te inlesnésca a completá interessantulu D-téle studiu, facêndu totu de odata se isvorésca dintr'insulu acésta de mare folosu idea, ca adeca: Geniulu natiunei si limbei române nu s'a stinsu nici chiaru in epocele celle mai triste de impilare si de umilire a poporului. Altarulu bisericicei si une ori chiaru fastuósele curti alle boiariloru pamânteni, au fostu asilulu in care ellu s'a refugiatu spre a veghiá si a pregatí timpuri mai ferice.

Érta-mi a-ti scrie tóte acestea cu atâta neingrijire, dar eu acumu nu facu alta de câtu a-mi descarcá cosințita in graba dinainte-ti.

Cá mesteru bunu vei scí fără indoélla se tragi folosu si din acestu materialu informu.

Allu D-téle devotatu amicu

Odobescu.

P. S. Ușu cuvîntu inca! Asiu vré se nu mai pomenescu despre jurisprudintia, ca-ci destullu ne manâncă ea adi capulu. Inse nu potu se me oprescu a-ti aminti că, in secolulu din urma, mai multi barbati Români s'au distinsu in acésta ramura, luându parte la redactarea legiuirilor (Mavrocordatu, Ipsilant, Caragea) si la decretele ce le publicau prinçii. Unulu din acesti barbati a fostu si *Stefanu Vacarescu*, tatalu Banului Ianachitia. Sentintiele date de densulu la Divanu s'au pastrat multu timpu, cá se serve de modelu in felulu loru. Unu altu legistu vestitu românou de la inceputulu secolului nostru (Caragea) a fostu *Logofetulu Nistoru*.

Despre mitropolitii si episcopii români citati in acésta scrissória, vedi Istori'a bisericésca de Alexandru Génoglu Lesviodax, Bucuresci 1845.

IV.

La pagina 11 not. 3.

Ideele revoluției franceze esserită o mare influență asupra deschiderii naționale în Transilvania. Înca pre la 1791, Ungurii transilvani voiau să formeze o societate științifică. Dar acesta neîncuviintându-se de Curte, se formă de o cămă dată o societate pentru publicarea de manuscrise, care la 1792 să începă lucrările săle în Sâbiu. La 1794 se constituie în Osiorheiu, sub presidenția guvernatorului comitelui Georgiu Banfi, societatea pentru cultură limbii ungurești, care, multă vreme mai cu seamă zelului asesorului de tabă Georgiu Aranea, la 1796 începă publicațiile săle. Vedi Kővári, Erdély Történelme, VI, 170.

Românii nu remasera indereptu. Ei, precum se vede din *Inscrințiarea* ce publicara la 1795, puindu-se în intellegeră cu literati din România, formă o societate sub titlu: *Societatea filosofică a Némului Rumânescu în mare Principatul Ardealului*.

Ia: V: care se mentionă că atâtă lauda în acelaș *Inscrințiaare*, este Iancu che Vacarescu.

Inscrințiarea e tiparită cu litere ciriliene într-o carticică de cinci foi nepaginate, în 8°. O avem de la D. Aron Florianu.

INSCIINTIARE.

Dupa cumu ceteam ca vestescu Istoriile celor vechi, mai vîrlosu totu Némuriile au avutu sirguintia, că se-si îndobesca Stilulu limbii selle cu usebita și intocmita cuvîntare, cătu putem dice: ca prin poliirea Stilului, si deprinde-rea în Invetiaturi, s'au înalțiatu firea, a multoru Némuri, pîna la cea înalta stare a nemuririi.

Acestu Instinctu s'au pogorit de la acelle Némuri vestite, pîna în Epoca vremii cei de acumu, cându ne descăpătă intelleptulu Apollo și pre noi, se ne indeletnicimă a sprigini din sinulu Sciintelor, darurile vîstierilor selle; că numai prin deprinderea acestoru invetiaturi se ascute puterea mintii, că se putem cugetă în adeveru luminatul despre cele ceresci vediute, și nevediute alcatuiri, și iscusindu-le cunoscem printr acestea, puterea cea mare a Ocăr-muitoriului, carele le-au scosu cu stichile loru din Chaosu, adeca: din ce n'au festu intru ce le vedemă ca sunt.

Dumnea-vôstra darea tuturor de înalta, și ciostita vrednicia intelleptii prin darulu Parintelui luminilor; și vóue turma alléssa, și sfânta a lui Dumnedieu, carii doriti a ve deprinde în sporiulu acestoru urmatore Sciintie, éta ca din rîvn'a unor Patrioti ai Némului Rumânescu, crescuti în deprinderea Theoriei Fisicsesci, și Filosofesci, ce cuprinde în sine cursulu Ceriului; Geografiă care arata părțile lumii, și cuvîntăria despre vestitele cetăți, și orașe risipite pre rotogolulu pamîntului, și alte Sciintie spre folosulu Economii, cumu sunt și Manufacturile neguiațoare, ne-amu deschisă spre acestu vrednicu Scoposu se cullégemu rodurile acestoru desfătore Sciintie, și adunându-le că intru o legatura de finice în limb'a pré vestitului Nému Rumânescu, se le inchinămu inimiloru celor iubitore de Muse Filosofesci, suptu acestu titulu: *Vestiri Fi-*

Losofesci si Moralicesci. Care in tóta septemâna döue côle negressitu voru essí Miercuri'a, si Sâmbat'a in care dille si post'a in pàrtile Tierrii Rumânesci pornesce.

Dara fiindu-ca acestea susu pomenite Sciintie prin mare Stradianie si Chiel-tuélla a Typariului, si a Trimiterii pre posta celloru ce voru dorí se se pliro-forisësca din Rodurile denselor: caruia, fiesce-ce Sciintia de usebi, suptu Addressulu numelui seu, si allu locului unde vietuesce i se voru trimitte in Bucuresci: amu socotit u cu dreptulu a fi, cá se facemu incéperea acést-a a typaririi, prin callea numeràrii inainte cu cinci-spre-diece florinti Nemtiesci preste tota annulu; care summa pîna côtea sfîrsitulu lunii lui Maiu allu annului curgetoriu 1795. va avé a primí Dumnealui de *Renner*, credinciosu Imperatescii Craescii Agentii, sau alti 6meni rânduiti spre strîngerea acei summe, căror-a se voru incredintiá Revasie anume spre tréb'a acést-a tiparite cá se le dea de la mâna loru, atunci cându voru primí banii, fiesce-cărui cinstitu Numeratoriu inainte, cumu-ca acelle arretate Vestiri si Sciintie Filosofesci negressitu i se voru trimitte, ca apoi dupa trécerea acestoru patru luni macaru de ar si voí cineva se le cumpere, nu se voru primí acei cinci-spre-diece florinti Nemtiesci.

Ca prin acésta numerare inainte vomu scí câte se tiparim, la numeru, cá nu óre cumva tiparindu mai puçine exemplare, se nu ajunga la totu, sau tiparindu mai multe, apoi se remâie de prisosintia spre pagub'a nôstra.

Si acést-a e pricin'a de alergàmu inainte, la Limanulu ajutoriului Dumneavôstra, adeca: côtea *Dum: pré-cinstiti si de inaltu Nému Archondes!* si côtea voi Archipastorii Bisericii lui Dumnedieu, prin care ajutorintia a tuturoru ne veti indatorí cá se dàmu la lumina, si invetiatura *Theologii Moralicesci* a Resaritului — oglind'a Calugeriloru, si a cinului Preotieseu, in care uitându-se cei cuprinsi de ispitele vreménilor valuri in cugetu similitoriu voru privi, trépt'a resplatiiloru imperatsii ceresci, pre care se odichnescu pré cuviosii statatori inainte ai Bisericii.

Dara lônga tóte acestea insuffletite ramuri alle Sciintieloru, nice nu vomu uitá intêmplàrile Politicesci, adeca alle Epochei acestiia, cu cătu mai vîrtozu intêmplàrile celle de acumu in *Theatrumulu Resboiului*, cu osebita luare de grija le vomu face cunoscute pre lônga celle de noi fagaduite Sciintie.

Ca vediêndu noi in ce chipu au petrunsu alti Chirografi (fara de a face ei vre o pomenire despre mai susu pomenitele Sciintie folositore, care le vomu dă noi la lumina prin tipariu:) in tóte pàrtile unsiloru lui Dumnedieu Imperati si Crai au ajunsu vestirea loru; inca si in Ciarigradu in pré-inaltu scaunulu pré stralucitei porti Otomanicesci, cá nisce soli allérge neincetau intêmplàrile vremiloru prin gazeturi in limb'a grecésca, pîna insesi si in pàrtile Ugrovlachii, si alle Moldovii pretutindinea le cetescu.

Unde affla multi Evropeni adepotire, si simtu necurmatu radiele dreptâtii

preste dênsii revêrsându-se din scaunulu obladuirii allu celloru inalti la intelleptiune *Voevodi*. Ca de acumu inainte nu va incetá Mus'a limbii Românesci, ci intru semnele resplatirii, étta au cugetatú se inaltie larg'a Milostivire acestoru Apperatori binelui de obsce *Prinçipi* cu frumséti'a cuvîntârii cei nemuritóre, suptu a căror-a ocârmuire voru essí, si aceste Sciintie cá nisce radie alle dioriloru, spre luminarea Némului Rumânescu.

Ca acumu se indeletnicesce Mus'a acestii limbi, se impodobésca Trofeulu minunatului *Chesarie* cu flori din firile celle frumóse, carele cá unu organu allu Bisericii pîna la cornurile Oltareloru resuua Duchulu cuvintelor lui, lauda si marire intru cei de susu lui Dumnedieu, intru praznuirea sfintiloru.

Éra numele TEU IA: V: se sapa in Epigramm'a vîcureloru cá allu lui¹ Anacreonu, pentru ca te-ai facutu chipu cuvîntârii Ritoricesci, si originalu prôsodisi poeticesci, — din Duchulu intelleptiunii talle acceptâmu, si de aici inainte mai multe folositóre.

Aici arretâmu scar'a dupa cumu voru urmá Invetiaturile Filosofesci, si Moralicesci pre rându tiparite.

Ântâiu: Urmâdia Theologi'a Bisericii Resaritului; si lassându acést-a tipariulu, vomu trimitte si alte Istorii Bisericesci, care pîna acumu in limb'a Rumânescă n'au essit u in tipariu.

A dôu'a: Geografi'a ce cuprinde in sine impartirca Pamîntului, si cei ce locuescu pre dêusulu, cu obicîurile loru, din preuna numele Cetâtiloru, si Orașelor, de Chronografii cei vechi, si cei noi inseminate voru essí tiparite.

A trei'a: Fisic'a, Matematic'a, si cuprinsulu invetiaturii Filosofesci, spre luminarea celioru ce voescu a scî intemeiarea Ceriului cu tôte Planetele lui vomu invetiá.

A patr'a: Se va ivi Biografi'a Prinçipiloru Ugrovachii, si ai Moldovii de la inceputulu ocârmuirii loru.

A cincea: Esse Istoria Rumâniloru pre largu culléssa din celle vechi aderante Istorii, si alte deprinderi alle lumii vrednice de a le scî.

Éra cu altu prilegiu avemu in gându se ve descooperimu visce Regule Dictețesci, adeca invetiatura, de ce se se ferésca mai vîrtosu fiesce-cine cá se-si pazescă omulu viéti'a intiu multi anni cu sanetate; lônga care vomu adaogă visce dohtorii, care sciindu-le, va puté Bolnavulu acceptâ folosu in bôlele celle mai usióre, mai vîrtosu la tiérra fiindu, unde in pripa lipsesce Dohtorulu, câtu si pruncii cei mici traindu cu dêNSELE voru simîf allinare in bol'a cu care au fostu cuprinsi.

¹ Anacreonu au fostu Autorulu viersuriloru Liricesci, spre laud'a Filosofioru Intocmita.

Tóte acestea Midi-lociri le vomu dă la vremea sa in tipariu, usebité de celle-lalte susu insemnate Sciintie.

Ca Sciintiele voru fi cu rânduélă tiparite, cá se se pótá legá fiesce ce Sciintia in usebitu Tomu, adeca: pàtile Filosofesci usebité de Theologi'a Morali-césca, si asiá cu aceste folositore pàrti de invetiaturi fiesce-care 'si va imbo-gatí Bibliothec'a sa cá o Vistierie cu odore allesse si nepretiuite; din care nu numai Numeratorii inainte, ci si fiii filoru lorù, si ai Bisericii Clironomi se voru adapá cu dulceti'a Daruriloru acestoru frumose Sciintie.

Mai pre urma facemu Insciintiare, precum ca cu sfîrsitulu lunii lui Maiu allu anului curgetoriu 1795, côlele celle dintâiu voru fi tiparite, si asiá ne-gressitu, atuncea se voru trimitti in Bucuresci in tóta septemâna dupa cumu ne-amu fagaduitu.

Éra de nu ar veni la sevîrsire, acésta de noi fagaduita Vestire, Dumnealui de *Renner*, sau cei rânduiti spre stringerea acei summe mai susu ómeni, voru avé a intórce acei cinci-spre-diece florinti nemtiesci inainte priimti érasi indereptu.

Inca se se scia cumu-ca in societatea acést-a se affla Preoti invetiati, toti suppusi Bisericii Resaritului, Dohtori, Filosofi, Istorici, si alti mai multi in-vetiati la numeru, câtu de ar si lipsí unulu, totu suntu altii procopsiti in locu, carii acésta grea, si cu mare cheltuélă inceputa Sistema, voru ajutá cá se o ducemu la sevîrsitu cu lauda.

*Societatea Filosofesca a Némului Rumânescu, in mare
Prinçipatulu Ardéelului.*

V.

Grammatic'a lui Klein-Sincai de la 1780, pòrta urmatoriulu titlu: *Elementa linguae Daco-Romanæ sive Valachicæ. Composita ab SAMUELE KLEIN de Szad, Ord. S. Basilii M. in Col-legio Graeci Ritus Catholicorum Vindobonensi ad S. Barbaram Ephemero: Locupletata vero, et in hunc ordinem redacta a GEORGIO GABRIELE SINKAI ejusdem Ordinis, AA. LL. Phil. et SS. Th. D. Vindobonae, Typ. Josephi Nob. de Kurzböck. M. DCC. LXXX. in 8º, pagine 100, afara de cinci foi nepaginate, titlulu si prefatiunea.*

Despre editiunea facuta de Sincai in Bud'a la 1805 vorbiramu in *Tesauru de monumente is-torice*, I, unde reprodusseramu si prefatiunea ce stă in fruntea acellei editiuni.

Editiunea-principe de la 1780 ni o imprumută D. Iacobu Muresianu din Brasovu. Écă prefatiunea.

GEORGIUS GABRIEL SINKAI

Candido Lectori

S. P. D.

Septimum supra decimum saeculum cst, a quo TRAJANUS devicto Decebalo in orbatam incolis Daciam coloniam duxit¹. Ab illo tempore quot, quantisque

¹ Videatur Dion in *Trajanum*: Flav. Vopiscus in *Aurelianum*: Sexti Rufi *Brev. Rer. Rom.* Orosius, Eutropius, etc.

vicissitudinibus fuerint expositi Romanorum in ea Posteri, qui vel mediocriter in Historiis versati sunt, facile conjicient. Primum enim sub Gallieni imperio a Gotthis, dein a Gepidis, a Bulgaris postea, aliisve Septentrionalibus barbaris sub jugum redactos fuisse, praeter Jornandem,¹ sexcenti alii, illo partim antiquiores, partim posteriores, Historici testantur: quorum nonnulla magis praecipua testimonia ante aliquot annos collegit Eruditissimus Samuel Klein in Ms. suo opere de *Orig. Daco-Romanorum*; plura ego in adversaria mea toto illo quinquennio, quo Romae in Celeberrimo Urbano Collegio de Prop. Fide moratus sum, retuli.

Hujuscemodi servitute plurimum corruptam fuisse Latinam Majorum nostrorum Linguam, ecquis inficias ire audeat? corruptam tamen prout nunc est falsò quis adsereret. Constat enim e Scriptoribus rerum Daco-Romanarum, et praesertim e *Chronico Ms.* Constantis Mironi, Logothetae Principatus Moldaviae,² quod non adeo pridem legendum nobis concessit Eruditissimus acque ac Doctissimus D. Franciscus Josephus Sulzer, atque etiam e *Descriptione Moldaviae* Serenissimi D. Demetrii Cantemir, ejusdem Provinciae quondam Authentis, et Priucipis, tum demum in barbarissimum, in quo nunc sumus, degenerasse Majores nostros, cum Litteralem Slavinorum, vel (si mavis) Illyricanorum Linguam in celebrandis SACRIS circa tempus Concilii Florentini sat malis avibus adhibere coeperunt. Quod ideo factum fuisse tradit Serenissimus Author, ut obsecundarent voluntati Archi-Praesulis civitatis Achridae in Bulgaria, qui instigatus a Marco (ut creditur) Ephesio intendebat hoc modo praecludere nostris omnem aditum ad S. unionem cum Eccl. Romana,

Verebantur nempe hi duo Schismatici, ne, si Daco-Romani, ut antea,³ dein quoque materna sua Lingua DIVINA peragerent, Italo-Romani hanc ob summam cum sua adfinitatem absque multo labore addiscerent, libellosque, quibus noster populus facilius adduci posset, ut unionem amplectatur, in lucem emitterent. Idcirco praefatus Bulgaricus Archi-Praesul nullum non movit lapidem, ut Daco-Romanos in suam sententiam attrahat.

Nec spes eum fecellit sua. Re enim vera Alexander I. Moldaviae Authentes, et Princeps eidem morem gessit, et Lingua Slavico-Illyricam in SACRIS per totum suum Principatum adhiberi jussit. Hujus exemplum secuti fuere postea

¹ De rebus Geticis.

² In Alexandrum I. Cap. 18. §. 5.

³ Daco-Romanos jam inde ab initio susceptae Fidei Christianae, hoc est a Saeculo II. quo exente eos Christianos fuisse, Tertullianus in Lib. *advers. Judaeos* abunde testatur, usque ad Saeculum XV. materna sua Lingua peregrisse DIVINA, ostendam in Historia, quam de rebus a Majoribus nostris gestis adornare constitui; hic solummodo moneo, Clarissimum Virum Patrem Le Quien in *Oriente* suo *Christiano* miraturum haud fuisse, quod plurium Episcoporum Daciae Nomina, et varias subscriptiones Latinas offendent, si notum ei fuisse, hos origine aequa, ac Lingua Romanos fuisse.

etiam alii Daco-Romanorum Dynastae, etsi cum duplii totius Nationis damno, nimirum cum longaeva ejusdem ab Ecclesia Latina scissione, et cum summo Linguae propriae detimento: quorum primo ut *Deus Ter optimus* medelam aliquando adferre dignetur, ex animo precor; alteri ex parte adlatum jam est remedium, Linguam enim Slavicam, retentis characteribus, paulo post, saeculo videlicet elapso, Majores nostri iterum expunxerunt: ex parte adferre conabimur, dum Scholae Valachicae ad normam Germanicarum Austriacarum e feli-citer regnantium Augustissimorum clementia instituentur.

Quod ideo commemorandum hic duxi, ne quis existimet, nos in toto hoc opere aliud prae oculis habuisse nihil, nisi ut maternam nostram Linguam persicamus. Non enim eam perficere studuimus, sed docere, non quidem alium in finem, nisi ut nostrum publicae utilitati prospiciendi studium, et amorem contestemur, atque obsecundemus votis Daco-Romanorum Alumnorum Collegii Graeci ad S. Barbaram, qui, ut sunt amantissimi eruditionis, non solum pri-dem a nobis postularunt, ut hoc opusculum luci edamus, sed etiam in multis nobis concurrerunt Quibus eo libentius adsensem praebuimus nostrum, quod longe prius praeviderimus, multos cujuscunque conditionis, statusve homines summum ex hoc nostro labore emolumentum relatuos.

Sive enim Commercium cum Daco-Romanis quispiam exercuerit, sive iter per Valachiam Transalpinam, Moldaviam, Transylvaniam, Marmatiam, Hungaria Trans-Tybscanam, Silvaniam, Banatum, Kuzo-Valachiam, Bessarabię, ipsam adeo Crimeam, fecerit, Daco-Romana Lingua prae caeteris indigebit, quippe qua frequentiorem in enumeratis provinciis audias nullam. Verum de his satis.

Illud mihi postremò a te, Lector, etiam atque etiam petendum est, ut me-mineris, hauc Grammaticam primam esse, quae in Daco-Romana Lingua lucem aspexerit: ob eamque rem mirum tibi non sit, si aliqua aut omissa, aut errata, aut non suo loco modoque in ea dicta repereris. Nostrum erit deinceps, navare operam, ut quae huic Editioni defuerint, addamus, errata emendemus, et hanc ipsam Grammaticam unà cum Dictionario Daco-Romano, quod (cummodo otium nobis, et scribendi commodum non desit) componere fert animus, ad majorem perfectionem deducamus. publicoque usui utiliorem reddamus.

Tu interea, Candide Lector, hunc qualemcunque nostrum laborem, et fati-gium aequi bonique consulto, et valeto.

VI.

CARTEA LUI CALNOCHI

côtra Episcopulu Bobu, de la 1784, prin care se dimitti din monastire,
Klein, Peterlachi, Sincai si Maior.

La pag. 17 not. 1.

D. Professoru I. Moldovanu din Blasius binevoi a ne scôte si tramitte acésta copia, de pre originalulu ce se pastrédia in archivulu metropoliei de acollo.

Insemnámu ca Georgiu Siocă purtă, că calugern, numele de Gabriel, ér Petru Maior, numele de Paulu.

Illme ac Rsme D. Praesul Dne Patrone Gssme!

Paterno Illmae D. Vrae mandato, quo jubemur singuli intuitu quatuor Religiosorum a votis se absolvi potentium nostra sensa depromere, obsecuturus filialiter, in sequentibus humillime adaperire sustineo. quoad

1um Samuelem Klein a 21 Annis professum, quamvis ille nullam omnino fundamentalem adducat rationem, imo pro more suo ex se commensurans alios variis calumniis (ut S. P. N. Basilius const. mon. cap. 21. similis hominis naturam ad vivum exprimit) fratres suos, qui saepe ipsum a via mala jam placidis, jam recalcitrantem duriorib. modis reducere adnisi sunt, impetat, unice vigore B. Decreti de Anno 1770. et fors ob defectum debiti temporis novitiatus, qui certe nullus fuit, dimitti et absolvi posse judico.

2um Germanum Peterlaki infirmitatem internam, debilitatemque prætexentem, uniceque spe ad Collegium Pazmaneum ascendendi ad professionem inductum satis levibus fundamentis niti nemo non videt. Interim tamen ad secundos perturbati animi motus, cum expressa tamen de voto castitatis observando facta mentione in conformitate prælaudati Decreti dimitti posse.

3um Gabrielem Sinkai, qui ait se sine noviciatu debito modo peracto unice motivo Romam eundi inductum fuisse ad emittendam solemniter professionem, (quamquam ei reponi posset, fuisse conditionatam igitur professionem, atq; adeo adimpta conditione, poni debere conditionatum) hunc inquam, quamquam non reclamaverit scriptis vel verbis intra quinqueennium, suppleverit tamen contrariis factis superioritati et toti fraternitati ita, ut ne unus quidem intactus supersit, qua verbis contumeliosis qua factis violentis, in nomine Dni in ejusdem Decreti conformitate absolvendum et dimittendum judico.

4um Paulum Major, qui cum reclamaverit intra quinquennium neque tempus debitum noviciatus compleverit citra ulteriores difficultates absolvendum judico.

Quae dum conscientiose sub secreto naturali unicae (*sic*) Illmae D. Vrae filialiter concrederem omni cum devotione persisto

Illmae ac Rsmae D. Vrae.

Balasfălvae die 19 Iunii 1784

humillimus servus et
capell.

Hieronymus Kalnoki m. p.

VII.

CARTEA ESSEMPTIONALE

data de G. Sincai, că directoru, la 1787, docentului scălei românesci din Fencsiu.

La pag. 17 not. 2.

Onorab. D. Professoru J. Moldovanu din Blasini, avu estrem'a bunavointia de a ne trimitte din archivulu metropolitanu de acollo insusi originalulu acestui documentu. E unu formulariu tiparit in quartu. Pre longa subsciere, cuvintele reprosusse acf de noi cu italicice, sunt de man'a lui Sincai. La finea acestei opere comunicam subscierea lui Sincai facsimilata prin xylographia.

Qui praesentia subscrpsi, notum facio, quibus expedit, universis et singulis, quod posteaquam in complementum Benignarum Caesareo-Regiarum Ordinationum in Possessione Szász Fenes Inlyto Comitatui Kolosiensi adjacente Scholam Valachico-Nationalem a parte Graeco-Catholicorum erexitsem, proque ea *Ludimagistrum Bartholomaeum Putean* constituisse, constitutus hic *Ludimagister*, ubi Balasfalvam ad perdiscendam Altissime praescriptam Normalem Methodum accitus est, comparuerit, praedictamque Normalem Methodum ita addidicerit, ut in exacto ab eo examine dignus inventus fuerit, qui prae-fatam Scholam cum fructu, Bonique Publici emolumento docere possit.

Eum propterea harum litterarum vigore non tantum in Magisterio confirmandum, sed etiam peroffciose commendandum duxi omnibus et singulis Tit. Dominis Loci illius, alisque cuiuscunque Status Officialibus, ut ab harum dato pro tali habere, et ad ductum variarum quidem Altissimarum Caesareo-Regiarum Ordinationum, signanter vero ad ductum Benigni Decreti Regii de 6. Decembri 1774. Gratiosae item Regio Gubernialis die 25 Octobris 1786. sub Numero 9726. emanatae Ordinationis, ceu in servitio pro Bono Publico constitutum ab omni taxa contributionali, cunctisque publicis oneribus liberum, ac immunem manutenerique curare non dedignentur. Sig. Balasfalvae die 25^a Decembri 1787.

(L. S.)

*Georgius Sinkai m. p. de Eadem
Prim. Scholae Nat. Balasfalv.
et reliquarum Graeco-Catholicarum
per M. Tranniae Principatum
Director.*

VIII.

ACTULU CERCETAREI

facute asupra lui Sincai la 11 Septembrie 1794.

La pag. 19 not. 3.

Rmulu D. Caonieci Tim. Cipariu possede o copia contemporana. D-sea avu bună vointea de a ne trimitte prin D. Professor I. Moldovanu o copia cătu să a putut mai essacta; cu totdeauna acestea, actulu fiindu cam anevoie de ceteiu, au mai remasă oarecare mici lacune. Nu ne indoiim unu singuru momentu a publicat acestu actu. Lectorii voru sci dă justă valoare unui actu facut de inimicul de moarte ai lui Sincai și ai Românilor. Cu această ocazie nu ne putem opri de a ruga pre D. Cipariu, se binevoiescă a publica cătu mai curându totu restul manuseriptului ce possede din Istoria beserescă a lui P. Maior, ori căte defaime ar fi coprindându asupră episcopului Bobu, precum și assigura D-sea în *Acte și Fragmente*, p. 132—137, 144 (lit. aa) și (bb). Cf. p. 188. Din parte-ne publică totu ce avem, siguri fiindu, că numai astu-felu ne vom pute forma o idea lămuritoare asupră oménilor din acea interesantă epocă.

*1794^{dit} 11^a September NEnyeden ns Fejér
Vgyében egyben gyült ns rendek végezéséből
Sinkai György és több fel adattaihoz való
kérdezkedésnek Copidája a kérdésekre tett fele-
letekkel egybe azon comissio előtt az mely
allott Hét ura személyekből u. m.*

*Grof Bethlen László
Grof Mikes Sigmund
B. Zeebergi Vanghely Márton
G. Torotzkai Pál
Ajtai András
Gyujto Sándor
Sz. Páli Sándor.*

A kit kérdeztek ezek:

*Sinkai György Director
Vitez Laszlo Vajasdi lakos.
Lám. Klain
Zdrenye Simon Türi O. pap esperest
Erdélyi Iános Monorai O. p.
Popa György Vézei O. pap.*

Tekintetet Ns Vgye Rendci!

Ki küldöttetvén mi tegnapi napon u. m. ezen folyo 1794^{dit} esztben 7^{ber} 11^{dikén}
a Ttes Ns Vgye végzéséből oly véggel hogy a Ttes V. Ispán Gyujto Sándor

által a Ns Vgye előtt holmi illetlen és közönséges es tsendesség fel lázzastására tzél!ozo szavaiért bé vadolt Sinkai Gyorgy ö Kgylmet, és o Kgylme által fel adott ezen doognak több sorsossai kérdőre vonyuk és mindeniket egymással szembe fog... Mi a Ttes ns Vgye ezeu végzésének következésenel most emlitett Sinkai György ö kgylmét magunk eleiben álliatváu a következendökben kérdeztük meg.

1. Szemben fogván kgydet Sinkai Uram Vitze-Ispáu Gyujto Ur által azon szavaiért hogy *ego sum Autor Rebellionis et dux conjuratorum*. Azt felelte kgymed kezét a nyakára keresztül vonván hogy *secretum pandere noli*. Ugy Méltoságos O. Püspök ur Praefectusejával való ösze szolalkozásábanis azt tegetvén hogy *a Püspöki udvarban nem az fogna parancsolni a ki most*. Azert azt kérdezzük hogy mostan azon szavait a melyeket a V. Ispány Ur előtt mondott tagadjaé? vagy magáinak lenni esmerié? Melyik felelete?

F. Nem tagadom ugy vagyon de indulatosságbol mondottam.

2 K. Tovább mint hogy kgyd conjuratiot emlitett, es bizonyos személyeket u. m. Vitéz Lászlot, Pap Lászlot és másokat sokat elé számlált miután Vallomása szerintis kgydnek azon személyek benne vagynaké?

F. Igenis mostis azt vallom. Benne vagyunk mindenik és esketésselis mezbizonyítani kész vagyok.

4 K. Ezen Conjuratiot a melyet kgyd emleget hittel Conjuratio volté vagy nem?

F. Abban hogy conjuratiot mondottam hibáztam, mert nem lehet egyébknek mondani hm *conspirationak*, egyetértésnek a Püspök ellen.

3 K. Milsoda bizonyagokkal bizonyitya Kgyd csekuek Complexiséket

F. Mások előttis beszoliktek ezen öszvo esküvésről és azokat kész vagyok elé állitani.

5 K. Kgyd azt mondotta hogy sub secreta natura vagyon azon dolgoz Kgydk által adva, és aztis hogy Készebb vagyok életemet fel áldozni, mint sem ilyen nagy hit alatt lévő dolgot kiadni. Egyeztesse meg azt az előbeniekkel?

F. a theologiabol tanultam hogy a mit sub secreto adnak által, vétek nélküli kimondani nem lehet, Készebb vagyok azert meghalni, mint sem vétkezzem.

6 K. Mivel kgyd azt valja, hogy a Theologiabol ugy tanulta h. a mit sub secreto adnak által, azt vétek nélküli ki nem mondhattja, azon Theologiaabol ugy tanultaé, hogy ha rosz káros és vétkes dologis azon Secretum ki ne mondassa?

F. Ha másnak nagy romlásárol vagyon papomhoz vagy püspökömhöz mégyek és óldozást vévén attol ki mondomb.

7 K. Hát a püspöknek vagy papnak fel oldazása nelkül az olyan történetben a mely másnak kárára vagyon vagy romlására néz, nem leheté a titkot kimondani és adni a titkot ugy tanultaé?

F. ha privatusnak nagy kárára néz, akkor mégyek a paphoz. Ha pg com-

muunitást vagy országot concernálna az a kár, akkor a publicumhoz mégyek és ott jelentem.

8 K. Ez akár conjuratio akár Conspiratio volt, mitsoda tzélra nezett?

F. Éppen arra hogy a Püspöknek árthatassanak. Párától hallottam h. a Püspökségre Pára és Füzkuti segítvén; akkor azt igérte nékiek a Mlgs Püspök ur hogy a Dominiumbéli tiszteket is hírekkel teszi. Meljet most nem tse-lekszik és tsak egy hordó bort sem ád nékiek.

9 K. Hát azt hogy ma holnap a Jeszágban más parancsol Mire értette és mit akart azzal kgyd?

F. Én tsak anyiban mondottam azt menyiben a Püspök Ur is ember, és en-nél fogva halando, és más lehet utánna.

10 K. Meg állítván mostis kgyd azon mondásait, h. kgyd Dux rebellionis et author conjurationis, ebböl a jön ki h. kgyd részesse azon Conjurationalak. Hát mi baja volt kgydk a Püspök ellen?

F. Énnékkem a Mlgs Püspök Ur ellen addig nem volt semmi ráukorom hm Pára iszketett éngemet ellene, de én azt el nem fogadtam hanem a Püspök urnak non prodiro nemine meg izentem a dolgot, de azonban valami delatio menyén ellenem a Guberniumba, investigatio rendeltek. Ezen alkalmatos-sággal én elmenvén a Calugerekhez, és ott pohárzás között beszélgetvén azt mondották: No Sinkai ellened a dolgot ugyan előtették, melyre énis azt moudám: No ha ugy bánik velem a Püspök, Ego etiam ero dux et author rebellionis atque conjuratorum. Melyre a Philosophiac professor meg szollítván, h. én nagy szot szollok és a fejemmel jádzom, Azt feleltem: Sem Hazát sem Királyt nem sértem, hanem a Püspök ellen beszéllettem.

11 K. Elébb azt mondá kgyd h. a mi sýb secreto kgydk által vagyon adva, a Theologiabol azt tanulta h. kimondani nem lehet. De továbbhá azt-is mondotta hogy kgydet instigálta a Püspök ur ellen valo factiora. Kgyd azt a Püspöknek meg jelentette non prodiro nemine; de az elsö felelete szerint nem a névröl hanem a dologrol volt declaratioja melj szerént akar azt néz-zük h. a kgydnél olljan Secretumnak kellett lenni, melljet ki nem mondha-tott absolutio nélkül; akar ázt h. a Püspök ur ellen valo Conspiratiót a Püspök urnak már egyszer tudtára adta. Ezeon nagy titokban valo conjuratio-nak egyébbnek kell lenni a Püspök ur ellen valo conspirationál?

F. Én az elsö feleletembe tett declaratiombanis nem dolgot hm tsak perso-nákat értettem, mivel a kérdésis tsak personák ellen volt.

12 K. Mondja meg Kgyd h. ezen conspiratio hol indult, és mitsoda uto-n folyt?

F. Pára mondotta hogy Naszodon... Basilius Nemes Sz. Margitai Esperestet elfogja hivatni, és az által irat.

13 K. Tehát K. jol tudja h. a conspiratio levelek által ment véghez?

F. Pára mondotta ugy tudom.

14 K. Azon levelek hozdozói kik voltak és tudé K. hogy ezen levél közül vagy egy vagyoné valahol?

F. A posták vitték és a papok hordozták és talám más expressusokis. De hogy volna valahol nem tudom.

15 K. Kgyd azt mondva hogy ez a conspiratio levelek által ment véghez, és a conspiratusok közül egy néhányat ki is nevezett. Tudni kell kgydk h. az a levél azokhoz h. ment és azokat kgyd minél fogva tette a conspiratusok közé?

F. Azokat a kiket kineveztem füleimmel hallottam beszéleni a Püspök ellen melljet a vallással mégis mutatok.

16 K. Hát Kgyd hol találkozott Pap Lászloval

F. Három versben volt Balásfaluán, kétszer nállam volt szálva, kétszer Todoráanéál Brintsanné mellet, és azt mondotta b. Vitéz Laszló uram felé megyen viszsa.

17 K. Hát Tyron Drágosról honnet tudja h. intercessatus volt?

F. Szavaiból tudom, mert mostanság Pünkösdi után tájba egy Csüörtökön ejtszaka a Vulkáni Directorról hozzájöttek, és szombat délutánig nállam mulattak, minthogy nállam is voltanak szálva, 's ekkori beszédjéből értettem h. a conspiratioban benne vagjunk (*ori vagjnak.*)

18 K. Hát a Vulkáni Directornak mi dolga volt Balásfaluán, hogy annyit mulattott, és a Püspök uris miért sirgette onnan valo el menetelét Kgyd eliben beszédje szerint?

F. Arról nem tudok semmit. A Mlgs Püspök ur pedig azért nem szenvedhette hogy a Hatzegi volt Vicariust Timárt gyalázta.

19 K. Hát a több távol valokról honnan tudja Kgyd h. a Conjuratioban intercessatusok, u. m. a Szántói, és Kövárvídeki és a Retei esperestek papok és masokis?

F. a szántói Archidiaconus... a Remetei 's a több távol lévő papokis mind a kiket kineveztem Balásfaluára ab offo jöttenek, és azon alkalmatossággal beszédjeikból és zugolodásainak kitanultam. Nevezetesen pedig a Remetei Archidiaconus már anyira ment hogy parancsolatrais elé nem akart jönni, meljet vallatássalis kész vagyok meg bizonyítani. A Szántói Archidiaconusnak pedig hozzam írt egy levelére emlékezem melyben a Váradi püspököt ditsérte; az ide valo ellen panaszolkodott, talán tám a leveleis meg találom.

20 K. Kgyd valaszolté ezen levére?

F. Nem válaszoltam

21 K. Melj idő tájban jött ez a levél Kgydhez?

F. Husvét tájban vagy után.

22 K. Azt mondta kgyd h. Pap László Kgydhez menvén Balásfaluára az ö beszédjéből értette, h. öis részesse ezen conspirationak és h. Pap László Vitéz felé ment viszsa. Azért azt kérdezzük h. mit beszéllet kgydnél Pap László,

a miböl conjuratiot lehessen magyarázni, és mitsoda Követségét tudja Kgyd Pap Lászlónak Vitézzel mostaniakat u. m. régiebbeket.

F. Gyalázta Timárt a V. Hunyadi esperest mivel h. azzal illetlenül ilne és azt mondotta b. miért tartana a Püspök ur iljen embert, Nam noscitur ex sociis, qui non cognoscitur ex se. Egyeb conferentiajokat pg Vitéz urnák Pap László urammal nem tudom. Hanem akkor tájban a mikor Pap Lászlónak a Vmegyével baja volt Szebenbe ment hallottam pg azt b. valami instantiat vagy munkát írtak meljet subscribált a Fogarasi Vicarius, de a revo-cálta; azt pg h. azon munkába mi volt nem tudom minthogy akkor a Joszagiomban lévén oda közel nem lehettem.

23 K. Hát Samuel Koltorrol és Klárról mitsoda bizonyost tud Kgyd h. ezen conjuratioba tartoztak?

F. Klaint hallottam zugolodni, h. a Püspök a templomra gondot nem visel, és most közelebrölis panaszolt holmi könyvek iránt: Futelás numáj o szene de florint sze pot kápátá pe o an, apoju nyi de jel.

24 K. Kgyd azt mondotta hogy a Parafele tételeit Koltor által izente meg a Püspöknek akkor még Kgydk sem lévén a P. urrel semmi ellenkezése. Tehát Koltornak sem lévén akkor semmi baja mi ingerlette tehát Koltortis kevés idő alatt a Püspök urrel való ellenkezésre?

F. Az h. a Pasquilust maga Koltor olvasta publice; meljért a P. ur megis pirangotta.

25 K. Kgyd a Conjuratiot a conspiratiotol jol és helyesen tudja megkülönböztetni és Koltort a conspiratusok közé szamlalja, de okát és tselekedetét, anyit a melyböl otet azza tehesse nem mondja, Mivel teszi és számlálja tehát Kgyd Koltort a conspiratusok kozé?

F. Abból h. most két esztendeje Koltort a Püspök ur holmi excessusáért én általam meg fenyegette h 25ig meg vágattyá, és azert Koltor a Püspöknek illetlen levelet írt meljre talám o Nsga emlékezhetik.

26 K. Ezeket pd el mondvan Koltorrol de ezekböl conspiratio nem jön ki, és csak azt lehet magyarázni, h. haragszik Koltor a Püspökre. Nevezzen ki tehát kgyd olljant valamit a melljel meg mutathassa, hogy Koltor a conspiratusok között vagyon?

F. Cselekedeteiböl u. m. a Mlgs Püspök urnak olljan Gaz levelet ír, és h. fel költötte a Diakokat a Püspök ur Praefectussa ellen, és réá ment a Praefectus házára, — szavaibol pg mert a házamnál..... beszéllett a melljel gyalázta a Praefectust, és Praefectus ... azonban a Püspök uratis, melljet val-latássalis még mutatok.

27 K. Ki jön Kgyd Balásfalván tett Benignum examenjiböl h. a kgyd a restatioja utána mással nem hanem Vitéz urrel volt Correspondentiaja. Mi volt ezen correspondentiaba?

F. Arestáltatván Vitéz urat jó barátomnak tartottam, mint azelött volt. en

nélfogva egy bizonyos embertől, izentem, h. ezen bajamba segitsen, meljre énnekem választ irt, és azou levelet eléis adom, mert meg van Balásfalván. A levél pg haragos és pirangatzo volt.

28 K. Még eddig Kgyd minden kérdéseinkre oljan jeleket azokra nézve a kiket k. conspiratusknak nevezett teljeséggel nem mondott, a miböl öket oljáknaak lehessen esmérni. De a V. Ispány ur előtt tett benignum examenyiben kgyd azt vallja h. kéretett kgyd a többieköt h. légyen Dux con spirationis, ki kérte és kinevezte tehát ki kgydet ezen con spirationak vezérévé?

F. Pára kért engemet erre.

29 K. Ezen felclettel nem egyezik az, a mit a V. Ispány ur előtt tett kérdésben mondott h. t. i. mások kérték ut sit dux con spirationis, mert itt tsak Párát nevezi ki egyedül ott pg többet mondott. Erre mit mond kgyd?

F. Én akkor mint beteges és szorultságban lévő Ember a stylust lehet hogy el hibáztam. de akkoris az mint emlkezem tsak Párát mondattam.

30 K. Kik voltak még a Con spiratioban azokon kívül a kiket elé számlált kgyd?

F. Szebeni pap Czopa Cyrillus és Popa Nyikulaj a Farkastelki olá pap.

31 K. A most kgyd által kinevezett co conspiratusok közzül valamellyiknél valamely gyulést tartottnak l..... mostanság Kgyd tudé, és ha tud, mit tud rolluk?

F Semmit sem tudok.

Melly eddig elé mondott önkéntes vallomasai után Sinkai György, ö kgyelme Vajdasdi nemes Vitéz Lászlo ö kegyelmétis mint a kit előbbiti vallomássában Sinkai György a fel adott con spiratio részessének jelent ki, előkben állítatván annyiszor említett Sinkai fel adása ellenében ezeket mondja.

Én hogy Sinkai urammal valaha akár miféle dologban egyet értettem volna, telyességgel tagadom. Söt ö Kegyelmének mindenkor a mäga roszviselete miatt ellene voltam és a Generalis Synodusbanis, magam jelentettem ki hogy a Püspököt fönek és elsönek esmériem Sinkai uram felett.

Melyre miis tovább eként kérdezünk:

K. Sinkai azt mondja h. a k. szavaiból tudja, h. k. ezen con spiratioban benne van. Mit szoll K. erre?

F. Én a Mlgs Püspök ur ellen sohasem beszéllettem mit nékem soha bájom a Püspök urrel nem volt, 's szégyellemis az ellen törekedni a ki nékem fejem.

Mind ezeket Vitéz Lászlo ö k. Sinkainak szemében mondva Sinkai azt

felel h. kész vallatással meg bizonyitani minden azokat Vitéz L. ur ellen a mellyeket mondott.

Kerdeztetik továbbá Vitéz L. arrol, és ekként.

2 K. Sinkai Gy. azt mondja h. az idén 3szor járván Balásfaluval Pap L. ur utolszor Vajasdra ment viszsza menett Khez és abbolis tudja h. Vitéz Urammal lehet h. ottan beszéllettenek és egyet értettenek?

Meljre feleli Én nállam Pap László V. Ispány korától fogva nem járt u. m. 1789^{ik} Esztendőben Csombordról jövő utjából tért békével hozzá. Akkor sem talált otthon hanem ezen utjában K. Fejérvárt találkoztunk a Püspök ur ö Excellentiájának ebédjén, és azoltától fogva soholt sem láttam.

3 K. Azt vallá Sinkai Gy. tovább h. Pap L. egy versen Szebenbe menjén Kgyd is elment oda, és ottan véle egyetértve irtanak volna egy munkat meljet subscribált Vitéz Uramis és a Fogarasi Vicarius, aki ugyan csak revo-calta?

F. Az igaz h. voltam Szebenben, de egy bizonyos kezem alatt levő Bots-kor nevű Arvám dolgában, és találkoztam ottan Pap Lászlóval, de a praeten-dalt munkáról semmit sem tudok.

És ez uttal megis szöllítja Vitéz L. Sinkait h. ha tudná h. az valami olljas munka, determinálja mi volt az. Meljre Sinkai Gy. ök. azt feleli hogy Hal-lottam Halmágyi Jánostol a Fog. Vicariustol, midön Balásfaluval professor volt, és a Naszodi Vicariustol Párától és Czopátolis a Szebeni Esperestől. Akkori Házegi Vicarius Timár pg azt beszéllete nékem akkor hogy nem tudtanak ök akkor jo instantiát készíteni; De mi volt benne nem tudom. Valamint hogyan más felöll Pap L. uramnak V. Ispánsága inint Vitéz L. uram házánál való lé-tét meg bizonyítom a tulajdon Pap L. leveléből, meljet nékem a Vitéz L. u-ram házából dátált.

Vitéz L. ök. ujjonanis erőssénnel azonnal előbbeni erősítése mellett h. Pap L. nem volt az ök. házánál azon időtől fogva a miolta V. Ispány volt és akkor is a mint előbb jelentette othonnem lévén K. Fejérváron a Püspök ur ö Ex-nál ebéden találkozott vélle.

4 K. Kérdőre vonatik továbbá h. mitsoda esmeretessége volt Vitéz urnak Pap L. urammal?

Meljre feleli. A mikor Betsben Jurista voltam, akkor jött fel Pap L. oda, és akkor panaszolt nékem egy versen, h. egy Házegi Comendans a mint em-likezem Spurláti ötet noha valóságos nemes ember, ahoz alá akarja iratni és busult h. találm Cserei Consiliarius ur viszi a dolgot. E volt első esmeret-ségem és ezután én le jövén Bétsből soha én azután ö Kgymével különös barátságot nem tartottam.

5 K. azután találkozott K. Pap Lászlóval, és ha találkozott Hol találkozott?

F. Mind feljebb mondottam 1789^{ben} találkoztam Püspök ur ö Ex. asztalánál Féjérvárt. Annakutánna pg mint feljebb emlikeztem Szebenben is találkoztam,

1790^{ben} vagy 91^{ben}. De azután sem egyszer sem matzor vélle nem találkoztam, vélle nem utaztam sem pg semmi corespondentjába vélle nem voltam.

Ezen két szemelyeknek szembe való meg kérdeztetések után Viszont meg kérdeztetvén Vitez L. ö k. és azon nemesi kötelességre melyet addig a ns Vmegyében betsületesen tellyesített ujjabbanis (emlé)keztetvén h. oljan a ki valoságos, emberséges nemes ember. De mégis minthogy azokhoz a kikkal bevádoltatott Siukai által Há egyébként nemis de vallásbeli kötete, és annál fogva talám amazoknak bizadalmak által, talám a dologrol, és azoknak lap-pango tzéljokrol valamit tud, Ha tud mondja meg, 's evelis eddig volt betsüjetét fontosítta és támaszsa.

Meljre Vitez L. ö k. betsülete és egyetlen egy gyermeké jövendöbéli szerentseje feláldazása ajánlásával azt mondotta: h. solia semmitsem hallot, nemis tud, mert bizonysoson eddig a ns Vmegyéhez viselitetett hivsége szerént meg mondaná és kijelentené. A minth. eddigis valahol aféle kétséges dolgok jöttenek elé, el nem mulatta meg jelenteni. Valamint közelebröl a Béresck vagy kotsisok assentációjok alkalmatosságával számosan jövén, az erre szandekozo legények K. Fejérvárra magokat assentaltatni, ö k. azokat addig bé nem vette a történető törvénytelenségtől tartván hm előbb szoval Föbiro Vajna Antal urnak azután pedig a ns Vgyének és a föigazgato Mlgs..... írás által további rendelés vétel végett bejelentette. Mely szerint a Mlgs királyi föigazgato Tanatstol valaszt vévén a szerint tselekedett.

6. K. Kérdeztek továbbá mitsoda okot tud a minél fogya a Sinkai által bevádolt papok ingerelteték volna a Püspök urra törekedni? *Meljre feleli*

F. Semmit sem tudok, hm azt jelentem h. az Ipomnak a Türi esperestnck Simon Zdrengyének egy réttje volt melljet még néhai Major Gergely ur birni által adott. azon rétet mostani Püspök Bab J. ur Püspökségre való lépésekor az ipomtol szénástol együtt el vévén az ipam a Mlgs k. Gubernium előtt panaszolt, és onnét fiscalis assistentiaja rendeltetett az ipomnak a Püspök ur ellen. Én azt láttam tsak azért hogy a Püspök urrel az ipomat meg edgyeztethessem, nékie azt mondottam, h. ha meg nem békéllik, se magam se feleségem sohais a Házához nem megyünk. Eunél fogva arra is vettem hogy feljött a Püspök urhoz velem edgyüt és a rétet önként által engedte A minth. a Püspök ur kivánságára irástis adott rolla, a ki az ipomat ezen tselekedetiért ritusunk szerint meg áldotta, és azután egy más rétet, meljet valami commune terrenumbol váltott ki az előbbinenél jobbat ajándékozott az ipomnak.

Mindezek után Vitez uram azt kívánván h. ujjolag szemben kérdőre vonassék a felado Sinkai, és adja ö kgyk tudtára, h. mi adott okat és mi vezette arra h. o kgymét czen be jelentett conspirationak reszessévé tette, és azon conspiratioban mikor jött bé es hol conspiralt? Sinkai urrel a ki magát ezen conspirationak fejének lenni nevezte ki? *Meljre igy felel:*

F. Egyéb jeléket az már fel adottaknál én most azon az egyen kívül nem

adhatok (az iránt h. Vitéz uram a conspiratioban lenne) hm h. Pap László azon az idön kivülis meljben maga Vitéz uram lett, mondja Vitéz Uramnál lett légyen és a Püspök ur ellen intézett dologrol tráctáltanak légyen, azt nékem Pap László mondotta, és bizonysságom is vagyon rolla, külömben is ha idöm engedtetik h. alattomban investigálhassak, és utánna járhassak, az magam erősítésemet meg mutatni és valositani kész vagyok.

Feltévéni továbbá aztis h. ezen Siukai ö kgyme altal elé adva... ha szintén minden valóságok lennének és egyébre teljeséggel nem mutathattanak annál b. ö töbekkel együtt Vitéz L. ö k. is a Püspök ur ellen valamelj haraggal viseltetnek. De minden ezekből az a következés ki nem hozattathatóván h. valaki azon conspiratioban volna azért valaki ellen valami nehezteléssel viseltetik Vitéz ö k. helljes kivánságára ujabban az a kérdés vetettetett Sinkai ö k. eleiben, h. a conspirationak, és abban Vitéz uram elegyedésének némely bizonyos jeleit adná. Meljre tsak azt felelte. Eddig vallo vallomásaimnal megmaradván, annak ujjolagis hogy Vitéz L. a conspiratusok szama között lenne tsak azt a jelét adja ki ö kegyeletének a Püspök ur ellen valló haragosságát hallotta, és ézt magától a Püspök urtolis tudja. Ezen kívül pedig nem tsak h. a Conspiratioban való létének valami jeleit tudná adni, hanem aztis tagadásra viszi, anyiszor említett Sinkai ö k., h. a conspiratiot valamely fassiójából valamely meg lett dolognak jelentette volna ki. kivéven azt a mit ellőbeni vallamássaban jelentett h. tudnillik Pára a Püspök ellen valami leveleket készült volna irni.

Meg nem szunik továbbáis Vitéz L. ö k. kivánni és kérni a ns comissiotol Sinkai uramat kényszeríteni h. mivel conspiratiot fogott ö kgyre jelentse ki h. hol conspirált? mikor? és kik előtt? De mindezekreis anyiszor említett Sinkai azt feleli, magát az előbbiekhez szorítván, h. Vitéz L. uram h. ö vélle nem conspirált, és mássalis h. coconspirált volna nem tudja, hm tsak gyanuja volt tudván haragját Vitéz uramnak a Püspök ur ellen.

Kérdezök aztis ezenkívül. Hogy ha Vitéz uram se keddel nem conspirált, se pg azt h. másokkal conspirált volna nem tudja: Hát mikor a VIspány urtol kérdőre vonatott miért mondotta hogy százanis vagynak a conspiratioban, és miért tette Vitéz L. ö Kgymét mingyárt az ötödiknek. Csak azt feleli: *hogy gyanum volt.*

Be szollittatik azután Pater Samuel Klain Balásfalvi monasteriumban tar-tozo szent Basilius rendjenek papja, kiis magyarul nem tudván Déák nyelven e következendökben kérdeztetik meg.

K. Scitne Dnao V. Georgium Sinkai se Ducem et authorem conspirationis declarasse?

R. Scio Dnum Sinkai certiorem fecisse Rsmum Eppum per Koltorem, de iastituenda quadam contra eum factione seque hujus conspirationis ductorem

invitatum ac porro declarasse, hanc haud acceptasse Spariam certum denique fore conjuscumque ille tuebitur partes eum victurum.

Q. Scitne Reverentia V. etiam Rtiam V. conspirationis hujus participem per Dnum Sinkai accusari?

R. Scio, etiam confrontatus sum a Dno VComite.

Q. Quid ad hanc accusationem in sui defensionem?

R. nego cuncta et plane haud agnosco me conspirasse.

Q. refert statutus Sinkai Rtiam V. summam foviisse et hodiedum fovere cum Dno Para amicitiam; quem scilicet fassione sua authorem et Principem asserit esse hujus conspirationis.

R. Amicitiam summam quam asserit non facio, sed habeo solum ejus notitiam, nec eum a spacio unius anni vidi eoque minus ullam cum eo habui correspondentiam. Profert quidem Dnus Sinkai me offensum ab Eppo nostro, propter non adprobatam quandam Libro pss. Dedicationem Episcopo ante unum mensem Ds Sioikai me affirmavit coram VComite ante medium annum me offensum conspirasse.

Q. Si itaq. reverentia V. nullius se agnoscat participem conspirationis, ad fidem sacerdotalem rogatur, ne delegeat nobis si quam contra Eppum, patriam ac principem, aut institutam aut in minimo scintillantem somite sciatur?

R. Nullam plane scio, et me referor ad confrontationem coram VComite institutam.

Maguk eleiben szöllítve Zdrenye Simontis, a Türi Esperestet. Erdélyi Jánost a Monorai Pápot és Popa Györgyöt a Vézei Papot mint a kiket Sinkai György a maga által fel adott conspirationban részeseknek lenni jelentett ki, kik is következéndő módon kérdeztetnek meg.

K. Tudjáké Kgyk h. Sinkai Gy. valamely conspirationak fejének lenni magát nevezte ki? A meljre ekkép feltehetik.

F. Nem tudjuk a dolgot nem hallottuk valamennyire Balásfalvára a Vlspády ur eleibe nem idéztettünk.

K. Hát azt tudjáké h. kgyket Sinkai azon Conspirationak részesinek adta ki?

F. Tudjuk de minden jaján igaz lelkünk és papi hitünk szerint tagadjuk hogy vagy mással vagy Sinkai ö kgyvel valami factioban elegyedtük volna.

K. Hát b. mentik kgyk magokat Sinkainak ezen feladása alól?

F. mi igaz lelkük esmérete kijelentésén kívül semmivel sem hm ha tud ö kgye bizonyítson valamit.

K. Továbbá azt mondja Sinkai b. Pára küldött holmi leveleket ki ezen conspirationok indítására, és b. ezen leveleik kgykis tudós, és Párának.....

F. Párával semmi correspondenciánk nem volt és soha véle nemis talalkoztunk, hm még második Leopold Homagiumának letétele alkalmatosságával.

De akkoris semmi különös értekezésünk nem volt, nemis tudtunk sem a levelek kibotsálásokban se a praetendalt conspiratioban semmit.

K. Ha ugyantsak kgyk a magok ártatlanságokat enyiben erősítik, Igaz lelkre és papi hitekre mondják meg, h. mit tudnak valamit egy illjen conspiratióról, h. már foljna vagy kezdődni akarna valahol?

F. Igaz lelkükre mondjuk h. semmit sem tudunk.

Mindezekutánis ujjolag bé hivatván Sinkai Gy. és ujjolag arra szoríttatván h. a felljebb kérdőre vett 4 Papokk vesse szemekre az ö k. által feladott conspiratiót a kiket t. i. elsöbb vallomásában annak részeséknak mondott és mondja meg h. hol? 's mi modon conspiráltanak? Elebbis és mind végig foljtatott a latson tsavargásait elé vévén semmit se mutatni se elé adni nem tudott. Hanem félre tsapongot olljan semmiségekkel kívánta homálljositani és zavarni a dolgot melljból semmit magyarázni nem lehetett

Nem állapodtunk meg ugyantsak ittis és továbbá fel tevök ezen kérdést.

K. Kgyd lg előbb az midön magáról beszellene valamely conjuratiót emlegettett, ezt ugyantsaķ a conspiratio nevezetével gyengíteni kívánta, ugyan tsak azt állította h. a mely titkot tud, ez oljan dolog h. lelke esmereti sérelme nelkült 's püspöki absolutio nelkült ezen titkot ki nem adhatná, ezen állítására nézve további feleletiben, ugyan a dolgot arra fordította h. a tudva lévő dolgot ha másnak kárára volna kiadhatná ugyan. De a bürös emberek neveik elhalgatásokkal. Már most a Püspöki engedelem után bizonyos számu embereket conjuratusoknak vagy conspiratusoknak lenni kinevezvén, minden hoszsas kérdezkedésre tett vallomássaiis mind együt véve ollj semmiség és kitsinség, h. sem conspiratio nevet sem papi engedelmet akarmi szoros Teologia szerintis nem érdemllett. Tudni kell tehát ezeni kgyk nevezetéből vagy titkosabban, és a complexekre nézve méltán titkosabb dolgot. A mit tud adja ki. Meljre eként felel:

Titkot mást nem tudok, hm tsak aztat a meljet fateáltam, h. pg kiket specificáltam azoknak neveit püspöki feloldozás nelkült ki nem akartam mondanui. Oka volt az mit felljebbis mondottam h. a vétektről féltem. A vetekk pg oki a lett volna, h. ha én ki neveztem volna, és kinek kinek nevére a cselekedeteit vagy mőndásait a Mlgs Püspök urnak ki jelentettem volna, öket kivált nemeljeket a Püspök ur haragjában hoztam volna 's némeljekk veszedelmesített volna.

K. Hát Kgyd házát 's vagyonjait miért tette eladová?

F. Azért h. Gazdaszszonyt látván h. nem lehet tartani azt tettem fel magamban, h. ha még továbbis a Directorságban maradok, a klastromban maradjok, és ennél fogva a házra szükségem nem leszen. A Portékámat azért h. sok és mintsen miert tartsam öket ha kosztra megyek elni.

K Hát zalogjára nezve miert izente kgyd azoknak a kiknél kgyd zalogjai voltak, h. váltsák ki mert másképpen leszsz a dolog?

F. Nem izentem h. másképpen leszsz a dolog, hanem tsak egy czigánynak levén nállam egy ezüst pohára, annak izentem h. adja meg a percentet és váltsa ki a zálagját.

K. Mindezeket a meljeket k. eddig vallott, igazán vallottaé?

F. Igazán.

K. Hogy valhatta azt igazán, holott elöre azt mondotta, h. ezek olj nagy titok alat adattattak által, h. ezeket halál veszedelme nélkült ki nem lehetne adni, mint maga mondotta *Jura, perjura, secretum pandere noli.*

F. Ezen verset h. mondottam volna ezen időtájban, nem emlekezem, hm a Ttes VIspány ur egy néhányszor repeatta igaz sz h. én a Ttes V. Ispány urnak mondottam h. a dolog sub secreto vagyon nékem mondva, a mi pg sub secreto concreditur homini revelalni nem akarom a Püspök ur oldozása nélkül, mert félek ne talám tám vétkezzem, és mintsem vétkezzem, keszebb lésszek meg halni, azt pg de personis non prodendis ita intellexi.

Melljek szerint miis mind azokat valameljeket a fennebb ki nevezett előnkbén allittattván önként vallattanak és mondottanak feljegyezvén, és nagyobb erősségnak okáért azokk nevéket vallomásokk tulajdon kezek által alája téttévé, ezennel a Ttes ns Vgye Rendjeinek elejekben botsátjuk. Megszüntelenül léven

a Ttes ns Vmgye Rendjeinek

alazatos szolgái

G. Bethlen Lászlo

G. Mikes Sigmund

B. Zerbergi Vang Tely Márton.

G. Torotzkai Pál

Ajtai András

Gyujto Sándor

N. Enyeden a fenn írt napon és eszt. Sz. Páli Sándor.

IX

La pag. 19 not. 4.

Următrirea dous acte le avemu totu din archivulu mitropoliei din Blasiv, trimisso prin D. Prof. I. Moldovanu. Represintatiunea episcopului e copiata intocmai depre conceptulu originale, éra rescriptul guvernului, depre insusi originalulu ce se pastrăda in Archivulu blasianu.

D. Prof. Moldovanu ne spune cumu-ca Tatú, parochu si protopopu de la Baiutia (O. Lápös Bânya) remasă directora pîna la 1 decemb're 1797, cumu se vede diotr'o scrissória a episcopalui Bobu cu acestu data adressata oficialului montanisticu din Baiutia.

a) REPRESENTATIUNEA EPISCOPULUI BOBU

côtra guvernului, din 15 octobre 1794, prin care propune pre Tatu în loculu lui Sincai.

In sequelam gratiosae Resolutionis Regio-Gubernialis de 13-a 7-bris a. c. N-ro 6092. E. 233. ratione proponendi alterius in Locum Georgii Sinkay scholarum nationalium Directoris et Cathecetae horsum directae in praesentibus temporum et personarum circumstantiis mutationes officiorum ex intrinsecis rationibus status cleri utriusque tam saecularis, quam Regularis haud sustinentibus in locum supramemorati Directoris et Cathecetae interimaliter duntaxat humillime proponendum censui Georgium Tattu in fundatione viennensi olim ad Sanctam Barbaram altiora studia terminantem virum ecclesiasticum de cuius pacata indole, sedulitate cum aedificatione populi mihi in spiritualibus subjecti conjuncta responsabilitas adsumi possit, in elementaribus etiam idiomatis germanici aliquantulum versatum, quem Excelsi Regii Gubernii gratioso Patrocino demisse recomedans ejusdem confirmationem in pree libato interiali munere instanter supplico.

b) RESPUNSULUI GUVERNULUI

din 18 octobre 1794, prin care se confirma Tatu în loculu lui Sincai.

Rsmne Dne Eppe nobis observandissime!

In ad repraesentationem de d. 15 Oct. a. c. horsum submissam, rescribi hinc R. D. Vestrae propositum in locum Georgii Sinkai pro interimali Directore et catecheta Scholae primariae nationalis Balasfalvensis Georgium Tatu per R. hocce Guberuum acceptari ac interimaliter confirmari, eidemque per eandem praelaudatam e vacante praebenda unius Basilitae de salario providendum esse.

Ceterum manentes

Rsmne D. Vestrae

ad offa paratissimi

E Regio M. Ppatus Tranniae Gubernio

G. Bannffy m. p.

Claudiop. 18^a 8-bris 1794

Daniel de Straussenburg

secr.

R. D. Eppo Fogarasiensi Ioanni Babb.

X.

La pag. 19 not. 5.

Scrișorii ce urmăria copiassem eu insumi din originalu la 2 februarie 1844, pre căndu me afflam in Blasius că studente. Scrișorii originale, fără urfu scriasa, era legata cu mai multe altele intr'un volume in folio intitulatu *Varia Georgii Sinkai Fata*. Archivariulu de atunci,

repausatulu Ioan Turcu, 'mi communicasse acestn volume. La 1848 pradându Ungurii Blasiulu, impreuna cu altela se vede ca au perit si aceste acte, pentru ca facêndu eu intrebare, D. Prof. Moldovanu 'mi scrie ca n'a pututu dâ de urm'a acelui volume in archivulu mitropoliei.

SINCAI CÔTRA BOBU.

Infra scriptus scio me quondam prohibitum fuisse secusquam hungarice loqui et valachice azért

Méltoságos Püspök ur!

Nagyságos Patronus Uram és szentséges lelki Atyám!

Nagyságod fizesseki a mim Balásfalván vagyon (si rapinam sovit, ut otiose tempus ne terram) másként menyek a földi Istenekhez, a kik bajunkat eligazítják, mert én pénzemben nem hiszek, hanem a mindenhatoban a ki velem vagyon. Nagyságodnak elméjét nem probálom hanem alázatosággal instálom, hogy vagy vagyonomat fizesse meg harmad napok alatt, vagy gondot viseitessem mindenemre καὶ θεός καὶ αἴ κρεζτ

Es pemzis

Аз Мъртвия твърде първите ми човечески
май тълт воиторија де вине ши фии ѡчелески

ГЕОРГИЕ ШИНКАЙ

Blasii die 10. Augusti 1795.   de ня тълт креци къз сън Немени леge immuni-
nis ultra sexaginta annos 600 et ultra ostendam.

Verte folium

Parens Illustrissime et mihi semper Reverendissime!

Possum omnia complanare solus, et si vis fac me tecum loqui, ubi jussesis et melius erit. secus solemniter protestor nam coram Diis terrenis triumphabo, et tum tarde erit, quia non scivisti cui credas. Ad hoc vero tibi Patris spiritualis gratiosam resolutionem orat

Idem Sinkai m. p.

Afflictus ultra modum

Actualis Director.

XI.

La pag. 21. not. 4.

Scrissera despre Sincai si operele săle:

D. Cogalniceanu, in *Archiv'a Românescă* si in *Daci'a Literaria*, la 1840; articlulua e repro-
dusua si in *Foi'a pentru minte, înimă si literatură* de la 1841 No. 12;

D. Cipariu, in *Foi'a pentru minte etc.* de la 1841 No. 42;

P. si D. Baritiu in *Foi'a pentru minte etc.* de la 1841 Nr. 47;

Correspondenții anonimi ai D-lui Gavra, in editiuinea de Bud'a a Chronicei lui Sincai, de la 1844

D. Laurianu, în *Biografie lui Sincai*, pusă în fruntea edițiunii de Iassi a Chroniclei, la 1853; I...u, în *Foiletonul Zimbrului* din Iassi, de la 1855 No. 16;

D. Edgar Quinet, în *Les Roumains*, Paris 1855; în fine,

D. Missail, în diariul *Traianu*, 1869 No. 39 și 40, unde, între altele, spune: Cându Chroniclea lui Sincai să tiparita ăsta, ea să fie prezentată lui Grigorie Ghica-Voda cu ocazia reînțocerii sălii pe scaunul, după retragerea ostilor români de invaziunea rusească, în 1854. La această ocazie a prezentările Chroniclei, D. G. Sion a compus urmatori'a Oda, ce a sbarcat din mâni în mâni, în foi volante:

MARIEI SALLE DOMNULUI GRIGORIE ALEXANDRU GHICA DOMNITORULUI MOLDAVIEI.

Cronic'a lui Sincai este unu tesauru,
Scumpu la totu Românulu celu adeveratu:
A sa aparintia n'are pretiu de auru,
Are pretiu de vietă, meritu nestimatu !

Originea nostra e glorificata,
Faptele antice lumiei dovedescu
Ce au fostu stramosii nostri alta data
Si ce meritu are nemul Românescu!

Aici totu Românulu gloria-si gasesce:
Allu seu susfletu sic cătu de amortitu,
Citindu asta cărte se insuflește
Si-n a sa cadere vede ce-a gressitu.

A Mariei Talle generositate
A voitul, o Dómne! a inavul
Cu acestu tesauru o posteritate,
Care e menita a insufleti.

Dar pe căndu acesta fapta laudata
Incununa dulce pe Maria Ta;
Cându pe tronul tierrei te 'ntorci inc' odata
Menitu că se măngâi sifferintă sa;

Acum căndu auror'a pare că gonesce
Negru intunerecu ce ne-a învelit;
Cându unu sôre dulce ne fagaduesce
Fericirea care de mulu amu dorit;

Da-ne, da-ne nobue, Dómne Prea 'naltiate,
Pagine frumose pentru viitoru!
Las' unu nume sacru la posteritate,
Că se-lu recitedie pururea cu-amoru !

Cerulu se deschide, timpulu se arrata,
Toti inturna ochii la Maria ta!
Viitorulu tierrei, adi séu nici odata
Este timpu, o Dómne! a consolidá.

Dar nimănună scrișisă mai bine despre Sincai de către Sincai însuși în *Elegia* sa de la 1803 publicată la 1804 în *Orodiadă* lui *Ladislau Nagy*. D. Cipariu cunoaște mai întâi atențiunea publicului român asupra acestei interesante autobiografii, după un exemplar ce fusese donat lui Sincai însuși, în *Folio pentru minte* etc. de la 1841 No. 42, apoi în *Acte și Fragmente*, în sine o reproducere întrăgătoare, împreună cu Notele, în testință originală latină, era Notele mare parte și în traducere română, în *Arhivu pentru filologia și istoria* 1868.

Exemplarul *Orodiadei* după care reproducem noi acăi Elegia lui Sincai împreună cu totale Notele, l'u avem de la D. Nifonu Balăescu. Titlulu cărții este acesta: *LADISLAU NAGY de Peretzen, Nobilis Hung. Magno-Varadinensis, Comitatus Aradinensis Iurati Adsestoris, et Ducalis Mineralogiae Societatis Icenensis Sodalis ORODIAS. Magno-Varadini, Typis, et Sumptibus Antonii Gottlieb Maramarosiensis. 1804. in 8°, pag. XVI. 355, și alte trei pagini peșteri Errata.* Elegia lui Sincai se află, că *Coronis Partis secundae Orodiadis* la pag. 189—221.

Notele puse de desuprul Notelor lui Sincai, sunt alle de la D-lui Cipariu din *Arhivu*, afară numai de vre-o două insemnată cu *, care sunt alle noastre.

ELEGIA

*Nobilis Transilvani, GEORGII SINKAI de Eudem, AA. LL. Philos. et SS. Theol. Doctoris Romani, in Magno Transilvaniae Principatu Scholarum Vernacularum Valachico-Catholicarum Emeriti Directoris, data ad Auctorem ORODIADIS, Magno-Varadino ipso Festo die S. Michaelis Archangeli A. 1803.
ex Episcopali Darabanihiano Tusculano.*

Nomine non solo, (ut quidam,) sed, Magne Poesi
Vir Latia, et Patria! Vir deamate mihi!
Quis sim, qui, exemplo multorum, facta Bonorum
Canto Elegeiaco Carmine, forte rogas?
Inque his Te quoque quod iubeam salvere Poetam
Percelebrem ignotus, Res Tibi nonne nova?
Ille ego sum, cuius generavit *Sinka*⁽¹⁾ Parentes:
Exornat quorum Cera vetusta Larēs.
Nutriit in Studiis primum me Musa *Szabédi*; ⁽²⁾
Samsondina dein Patria cara mihi. ⁽³⁾
Nutriit *Agropolis*⁽⁴⁾ grmina me postea messe,
Claudiaci ⁽⁵⁾ unde peto docta *Lycoea* fori.
Hic ego deliciis *Phoebi* consuescere primum
Coepi, et *Parnassi* scandere laeta iuga.
Bistricum ⁽⁶⁾ hinc migrans *Ciceronis* in arte diserta
Ingenium placuit percoluisse mihi.
Inde *Balasfalvam* ⁽⁷⁾ docturus tendo iuventam
Annum, quo lapsus, *Roma* videnda fuit.
Transegi *Romae* lustrum, quo tempore dignus
Lauro quum fuerim, *Laurea* bina data est. ⁽⁸⁾
In Studiis (fateor gratus,) me *Roma* iuvabat:

Omnis enim patuit *Bibliotheca* mihi. (⁹)
Dum patuit, multis e Libris multa notavi: (¹⁰)
    Cuius erat STEPHANUS BORGIA! causa rei. (¹¹)
Cum Doctis solitus consummire tempora semper,
    Quos adstare mihi is, iussit et esse duces.
Urbe redux annum iubeor remanere *Viennae*,
    Natalis Socio regna petente Soli. (¹²)
Hic *Methodum* (¹³) didici, Canones, et Iura (¹⁴) per annum,
    Et sum scrutatus plurima Scripta manu.
Hic mandata typis legi noctuque, diuque,
    Historiam ut Dacicam condere rite queam.
Cornides (¹⁵) exacuit stimulis, *Benkö* (¹⁶) atque *Garampi*, (¹⁷)
    Fautoremque egit quisque patrocinio.
Adstitit his cunctis mihi plus DARABANTHIUS (¹⁸) unus,
    Romam mittendi maxima Cura mei.
In Patriam reduci pariter non defuit unquam:
    Nunc etiam egressum protegit, atque fovet.
Cui Deus idcirco, precor, addat Nestoris annos,
    Maxima et in coelis Praemia sero ferat. —
Ad Patriam rediens, referam nunc, quae bene feci
    Pro cultu Gentis, proque decore meae.
Principia edideram: (¹⁹) vulgaram *Grammata*: (²⁰) quin et
    Alphabeta duo, qualia *Norma* (²¹) tenet.
Doctrinam Christi (²²) deduxi fusius, unquam
    Quam fuerit Valachis traditus iste Liber.
Deerat *Ars* patriis *Numerandi* (²³) recta Palestris:
    Hanc etiam studui progenerare novam.
Ter peragranda fuit mihi *Transilvania* tota
    IOSEPHI iussu Regis Apostolici.
Ter peragratus eam, pro linguae, et Gentis honore,
    In Valachis statui Commoda multa Scholis.
Quas modo non augere, ast una reddere firmas.
    Per bis sex hiemes maxima Cura fuit. (²⁴)
His exantlatis, consecratisque Saluti
    Communi, cogor pessima quaeque pati.
Quid? quod et a Studiis cogor secedere nostris,
    Et colere ingenio rura aliena meo. (²⁵)
Namque, dolor! terris erepto Rege IOSEPHO,
    Qui, pol! perpetuo vivere dignus erat.
Primum Theutonicae mandant primordia Linguae

Ne doceam; audacter dura minando mihi.
Tum fictas Causas, — et quā me perdere possint,
Quaerunt! — propitiū sed vetuere Poli.
His, aliisque malis vexatus, Munere gesto
Insons exutus, praesidioque carens,
Historiam quondam coeptam exornare resumo, (23*)
Quam nequii ob fatum continuare prius.
Hungariaeque mihi cum Spes magna esset in oris
Volvendi Libros, Scriptaque prisca *Manu*,
Musarum Studiis florentem commigro *Vardam*,
Fautores plures quae foveat alma mihi.
Hic ego dum veteres pro more saluto Patronos,
Praesulis IGNATI (24) devenerorque Lares.
Devenerorque hospes *Canonis* de nomine dicti (25)
Concilii Graeci limina amica mihi:
Accedo plures demum, quos contigit olim
Novisse in Populo, ac Nobilitate mihi.
Hic etenim crebri florent, non Stemmate solum:
Ast etiam illustres Pallade utraque Viri.
Praecipuos inter primus mihi aditum Amicos,
TERTINA, Regalis Gloria rara Scholae!
Quem mihi falsa tulit moerenti Fama supremum
Ante duos annos oppetiisse diem:
Ecce! hunc Iacolumē complector; maxima lacto
Gaudia propterea Corde movente meo.
Scilicet Ille! Tuo dignus quoque TERTINA plectro
Nuper Apollineo, magne Poeta, coli;
Est cui dicta Salus a nostrae plurima Terrae
Luminibus dōctis, ore relata meo.
Et cuius merito trans silvas Patria fusa,
In magno aestimio nobile Nomen habet.
Scire cupis nostri metam Sermonis, et orsum?
Plurima de Rebus dicta fuere novis.
Sermo fuit Studiis de Bellis, atque Magistris,
Quantum haec, atque illos extera Regna colant.

*) Nr. 23 aici e smintitu, cuvenindu-se a fi după ordine 25; in comentariu respunde nr. 25, inse apoi si acollo urmăria altu 24.

Quam *Bavarus* Doctis, et *Russus* pingue Minerval
Attribuat Sortis cum meliore Statu.
Et quam magna *Borussus* agat cum *Consule Primo*
Gallorum; vigeat Cultus ut Aonidum.
Nostra simul dubii nova Fata expendimus, aevo
Hoc queis tam recte culta Iuventa fuit. —
Sed mox ad Vatum Versus, et Scripta reversis,
Tu fueras nobis maxima Materies.
Ille mihi, ut vidit, modulamina Vestra probari,
Edita plura dein Carmina Vesira dedit.
Legi Elegos hilaris, queis VÁLYI, PRAYque canuntur:
Et quibus ornatur Csanadiense Pedum.
Legi etiam Lessum, quo flesti funera magni
GVADÁNYI Herois, Vatis et egregii.
Nec potui nostrae moderari, crede, Camoena,
Quin recolat Nomen relligiosa Tuum.
Seque Tibi notam reddat Pictate calenti,
Ingenium gestit qua celebrare Tuum.
Quumque peregrinus caream charta, calamoque,
Haec mihi mox offert TERTINA, noster Amor!
Cuius Amicitia docta uti ut Gloria magna
Est mihi: sic Vobis est specialis Honor.
Quotidie urbanos Illius viso Penates,
Excipior dulci semper et alloquio.
Doctior et redeo semper satiatus opima
Doctrina, ex hujus quae fluit ore Viri.
Quaeque mihi tanto potior, quod Pectora prodat
Lacte, et Ryphaea candidiora nive.
Atque ubi detexi me gentis texere nostrae
A multis annis latius Historiam,
Suppetiasque simul petii, pretiosa Supellex
Librorum illius quas mihi ferre potest. (26)
Continuo facilis, promptusque Volumina rara
Nondum visa mihi plurima nota facit.
Iconibus, Nummis, Libris, Scriptisque locuples,
Queis decorata nitet Bibliotheca sua.
Obstupui fugientia tot Monumenta vetustis
De Patriae Rebus conglomerasse Virum.
Omnia quae pretii sunt cari, ingentis et usus
(Cognita si fiant) pluribus illa forent.
Usibus illa meis doctus Possessor, et Ipse

Altera viva vovet Bibliotheca lubens,
Quin crebro propria dignatur me quoque Mensa,
Consiliisque bonis me relevare studet.
Est haec immerito Cultori gratia facta,
Gratibus immensis deveneranda mihi.
Non minus illa etiam pergrata mente colenda,
Reddiderit notum quod Tibi me, mihi Te!
Atque ideo Lux haec Illius Nominis alma,
Phoebea fulgens splendidiore coma,
Laetitiis amplis cunctorum culta Bouorum,
Est etiam nostra concelebranda Cheli.
O felix Fatum! tantum quod munere Divum
Detinuit nobis, Hungariaeque Decus.
Lembergue fuerat si digna *Zamoscia* Voto, (27)
Perpoliat pulchris TERTINA quam Studiis:
Digna quoque est Nutrix dulcissima, *Vardia Magna*,
Pierii Coetus, talis honore Viri.
Quae Tibi quod Mater sit, multum gratulor illi,
Magna Matris Honor, Magne Poeta, Tuuae!
PANNONIOS IANOS non omnes abstulit Aetas
Una: imo plures nostra remota dedit.
TERTINA quos inter cum NAGYIDE vertice summo
Castalii errabit tempus in omne Iugi.
Atque utinam! plures Concordia duceret illuc,
Pectoris expulsa sedibus Iavidia.
Nec tantus Fastus, Contemtus, et atra Simultas
Multorum premeret bilem, animumque trucem.
Quid valet excutum Studiis dici! Indole vero
Vulpibus esse parem, Tigridibusque feris?
In Cultu doctis docti sint: mox quoque Civis
Pluris eos faciet, Nobilitasque potens. —
Sed mage, quid voveam, petis? en! mea maxima Vota
Audi; illi coram iam recitata Viro:
De cultu Hungaricae, Meritissime TERTINA, Pubis!
Archique *Vardensis Curio Gymnasii*.
Olim qui pepulit de summis Daemonas Astris,
Protegat hic semper Teque, Tuamque Domum.
Sim Tuus: esto meus: servet cum NAGYIDE nostro
Te Deus; et tribuat cuncta cupita Tibi.
Vivat ALEXANDER Gnatus cum Matre! Parenti
Par animo, ac ideo dignus ut alta petat.

*Tu quoque, Nominis alma Dies, per tempora longa
Incolumi redeas semper amoena Viro.
Vivant! Hangariamque diu ornent TERTINA, NAG Yque
Carminibus, Meritis, Gloria, Honore suo!*

* * *

(¹) In *Fogarasiensi Transilvaniae Districtu* duo existunt Pagi, quorum alter *O Sinka*, seu *Vetus Sinka*, alter *Uj-Sinka*, seu *Nova Sinka* adpellatur. Ego ex priore duco meam originem, cuius pars potior olim aviticum Bonum erat Familiae nostrae. Posterior vero in proprio nostro Praedio conditus erat, uti hoc coram II. Statibus, et Ordinibus Transilvanis abunde probavi anno 1792. Me puero uterque *Primae Valachicae Legionis limitaneae Militiae iuribus adscriptus* est una cum aliis nostris, multorumque aliorum Possessionibus. Natus autem sum stilo vetere die 28. Februarii, Anno 1754.

(²) *Szabéd*, est frequens Sedis Siculicalis *Maros* Pagus, a meris *Unitariis* inhabitatus. Huc primum a Parentibus missus fueram ad condiscendam Lingua Hungaricam; sed quia locus mihi non arridebat, non diu eiatem frequen-tavi Scholam.

(³) In eadem Sede situs est cum late patente Agro suo vastissimus *Pagus Samsond*, cultus Siculis iuxta, ac Valachis. Hic residens Pater meus non aviticam, sed pignoratitiam duntaxat quandam Portionem Nobilitarem possedit, sub cuius vigilantia et sollicitudine paterna paulo diutius Ludum Litterarium adivi.

(⁴) *Agropolis*, seu *Maros-Vásárhelyinum* dictae Sedis Urbs Regia, et Libera, arce non ignobili ornata. Praebet ea sedem Tabulae Regiae Iudiciaiae Tran-silvanicae, Regio Romano-Catholico Gymnasio, et Illustri Reformatorum Col-legio. Habet suo in gremio *Minoritas*, et *Franciscanos*. Commendat se praeterea vehementer *Erudita Hungarica Societate*, cuius perpetuus Secretarius est celebris ille, ac veri nominis Polyhistor, D. GEORGIUS ARANKA de Zá-gon; et locupletissima praeterea *Bibliotheca Publica*, ab Excell. Dom. Cancel-lario, SAMUELE S. R. I. Comite TELEKI de Szék liberaliter erecta, donata-que. In hac Urbe apud Reformatos prima Elementa Linguarum Latinae, et Hungaricae non sine notabili progressu solidius excolere coepi, operam ad meam culturam plurimum tunc conferente, Viro doctissimo, Professore ALEXANDRO KOVÁSZNAI, qui quantus *Humanista* fuerit, serae etiam Posteriti-ati non dabunt oblivioni Eius *Carmina Exequialia*, et *Paucula quaedam alias Argumenti. Trajecti Batavorum A. 1782.* typis expressa.

(⁵) *Agropoli*, auctore germano natu maiore Fratre, *Ioanne Sinkai*, (qui qua Centurio Incl. Secundae Legionis Valachicae limitaneae in Lörch ad Rhenum

A. 1795, heroice vitam cum morte commutavit,) translatus fui *Claudiopolim*, Urbem Regiam, Liberam, eamque Transilvaniae Metropolim ad Patres Societatis Iesu, a quibus in Seminarium S. Iosephi receptus, omnibus viribus contendi, ne mihi, per quadriennum beneficio Alumnatus fruenti, in Scholis Grammaticis, et Poetica Classe, quisquam frequentium aemulorum Primatus palmam praeciperet, quod plures superstites adhuc coetanei condiscipuli hodiedum testari possunt.

(⁶) Inde propter studium Linguae Germanicae voluntate parentum transii *Bistriūm*, Urbem Regiam, Liberamque Saxonum, ubi in Gymnasio Scholarum Piarum Rhetoricam absolvi.

(⁷) *Balasfalva*, Sedes Episcoporum Fogarasiensium, ad utriusque *Cicelli* amnis (*Nagy, és Kis Küküllő*) confluxum condita, et respectu Comitatus Albensis Inferioris, ad quem pertinet, antequam *Cicelli* confluerent, sola est Iurisdictioni praedicti Comitatus trans maiorem *Cicellum* obnoxia. Hic vetus S. Blasii vicus, hodie bifariam dividitur, in Pagum nempe, et contiguum Oppidum. Pagus Operas rusticas, Oppidum censem praestat perpetuo terrestri hero loci Episcopo Graeco-Catholico. Pagus est antiquissimae, et obscurissimae originis. Oppidum regnante CAROLO VI. Augusto condi coepit, qui primus permutavit Dominium Balasfalvense cum Ill. ac RR. D. *Innocentio Klein, L. Barone de Szád*, Episcopo Fogarasiensi pro *Also Szombatfalva*, et *Szamos-Ujvár*. Duo praecipua sunt Balasfalvae aedificia, memoratu digna, Castellum utpote Episcopale, et Monasterium Patrum Basilitarum ad SS. Trinitatem. Illud ad pagum, hoc ad oppidum spectat. In Monasterio sunt Scholae publicae, in quod ego receptus, anno aetatis meae vicesimo Rhetoricam, et Poesim docere confestim iussus sum. Tam subito prae ceteris Religiosis Coalumnis e Scamno ad Cathedram gravissimo Superiorum iudicio sublimatus!

(⁸) Dato unius anni specimine in tradenda Rhetorica, eorundem venerabilium Superiorum meorum unauimi suffragio, et decreto *Romam* mittendus decernor pro *Philosophia* bieao, *Theologia* vero triennio in *Collegio de Propaganda*, qua fundatus Alumnus, audienda, condiscendaque. Ibi, per quinquennium Studiis totus deditus pro Coronide laborum meorum utriusque praedictae Facultatis Gradum suscepi, uti in Pergamena exaratum authenticum *Diploma* testatur, quod sequentis est tenoris:

JOSEPH MARIA TITULI S.
ALEXII S. R. E. PRESBITER CARD. CA-
STELLIUS, S. CONGR. DE PROP.
FIDE PRAEFECTUS.

*Omnibus, et Singulis praesentes Nostras
Litteras inspecturis, visuris, atque
lecturis Salutem in Domino.*

Sacrosancta Romana Ecclesia, quam Beatissimi Petrus Apostolorum Princeps, et Paulus Doctor Gentium suo sanguine fundarunt, ac sacris Institutis largiente Christo Domino edocuerunt, ab ipsis initii Fidei Christianae susceptae viros in gremio suo educatos, moribus, ac doctrinis imbutos, ac demum in Divina Sapientia proiectos ad disseminandum Verbum Dei in diversas Orbis partes mittere consuevit. Quod quidem et Evangelica voce: *Pasce Agnos meos, pasce Oves meas etc.* et exemplo S. Petri edocti Summi Pontifices per tot saecula disponente Domino salubriter, et pro Pastorali suo munere egregie praestiterunt, ut Infideles ad Fidem Orthodoxam invitarent, et populos ab eadem aberrantes ad gregem Christi Domini reducerent. Hac ergo meditatione permotus fel: record: URBANUS VIII. cuius memoria sit in benedictione, Collegium Adolescentium ex variis Nationibus ad Fidem per universum terrarum Orbem propagandam erexit: quod URBANUM a suo nomine appellavit, cuius Moderatoribus Authoritate Apostolica tribuit facultatem (prout in Litteris Erectionis, Institutionis, et Foundationis dicti Collegii per Eum editis sub Dat: Romae apud S. Mariam Maiorem Kal: Aug: Anno Incarn: Dni. MDCXXVII Pontificatus sui Anno IV. plenius continetur,) illos, quos per debitum tempus in dicto Collegio studuisse, ac scientia, et moribus idoneos reperissent, ad Bacca Laureatus, Licentiaturae Doctoratus, et Magisterii Gradus, servata forma Concilii Viennensis iuxta Universitatis Studiorum Almae Urbis consuetudinem, seu alias promovendi, ac solita ipsorum Graduum Insignia conferendi. Quandoque sic promoti omnibus, et singulis Gratiis, Favorebus, Pracrogativis, et Indultis, quibus alii in praedictae Almae Urbis, seu aliis Universitatibus, et alibi iuxta illius, et aliarum Universitatum huiusmodi Constitutiones ad Gradus praedictos promovendi de Iure, vel Consuetudine quomodo libet poliuntur, fruuntur, et gaudent, uti, potiri, et gaudere possunt. Eandem vero Facultatem praedictis Collegii Moderatoribus, ut supra concessam, fel: rec: CLEMENS XIV. non solum benigne confirmavit, sed etiam extendit in peculiari Audentia habita per R. P. D. STEPHANUM BORGIA S. Congr.: a Secretis sub die XV. Martii Anno Dni MDCCLXXII. Quamobrem quam *) Dilectus Nobis

*) Erróre in locu de quum, si XIV.

*in Christo Dnus, GEORGIUS SINKAI de eadem, Nobilis Transylvanus,
Ord: S. Basilii M. Religiosus Professus, eiusdem Collegii Alumnus per
integrum cursum Philosophiae, ac Theologiae tam Dogmaticae, quam Scho-
lasticae assiduis vigiliis sedulam operam in Scholis Collegii URBANI im-
penderit, vitae, ac morum probitate, Christiana pietate, eruditione, ac doc-
trinis praeditus, idoneus repertus fuerit, volentes iuxta praedictarum Litterarum
tenorem voluntatem tam URBANI VIII. quam CLEMENTIS
XVI. Rom: Pontificum executioni mandare, assignavimus Eisdem Con-
clusiones ex Utraque Facultate: Quas hodie publice in praesentia R. P.
D. STEPHANI BORGIA S. Congr: a Secretis, et Celeberrimorum Theolo-
giae, ac Philosophiae Professorum, et aliorum Celeberrimorum Virorum, ita
docte, eleganter, ac copiose defendit declarando, eruendo, omnes Conclusiones
ex assignatis, ac comprobando, distinguendo, pro et contra arguendo, dubita-
tiones proponendo, illasque dissolvendo, argumentisque primo Dni IOAN: CA-
ROLI BONOMI Theologiae Polemicae Lectoris; deinde P. Fr. THOMAE
MARIAE CERBONI in dicto Collegio Theologiae Scholasticae Lectoris;
atque P. Dni AURELII LEONI Philosophiae Lectoris, aliorumque acute, ac
Magistrali more respondendo, ut ab omnibus Utriusque Facultatis Doctoribus
idoneus habitus, et aestimatus fuerit, qui unanimi consensu, concorditer, pari
voto, viva voce, vivisque Suffragiis, ac nemine penitus penitusque discre-
pante Philosophiae, ac S. Theologiae Laurea Doctoratus dignus approbaretur.
Quapropter R. P. D. STEPHANUS BORGIA S. Congr: a Secretis ha-
bita prius de dicto D. GEORG: GABRIELE SINKAI Fide Catholica, et
Religione emissा per Eum in manibus eiusd. R. P. D. STEPHANI BOR-
GIA ibid. publicae Fidei professione iuxta formam traditam a fr: PIO PAPA
IV. ac iureiurando tactis corporaliter, et osculatis S. Dei Evangelis, desu-
per praestito, consideratis moribus, scientia, ac virtutibus, quibus eundem D.
G. GABRIELEM SINKAI Altissimus inlustravit per Auctoritatem Apos-
tolicam memoratum D. G: GABRIELEM SINKAI uti benemeritum, di-
gnum, sufficientem, et idoneum in Philosophia. et S. Theologia Doctorem, ac
Magistrum creavit, fecit, solenniter pronunciavit, et ordinavit ita, ut in futu-
rum omnibus, et singulis Indultis, Exemptionibus, et Privilegiis, Favoribus,
Praeeminentiis, Dignitatibus, et Honoribus, quibus alii sic promoti tam in Urbe,
quam in totius Orbis Universitatibus Utriusque Facultatis Magistri, et Do-
ctores de Iure, ac consuetudine, aut alias quomodolibet utuntur, potiuntur, et
gaudent uti, potiri, et gaudere possit, et debeat. Dans praeterea, et concedens
Ei Licentiam, ac liberam Facultatem, et Authoritatem Legendi, Docendi, Glos-
sandi, Interpretandi, ac Magistralem Cathedram ascendendi, similiter alios
omnes, et singulos Actus Magistrales publice, et privatum exercendi prout Sibi
placuerit, et videbitur. Atque ad absolutionem gestorum huiusmodi solita Doc-
toratus Insignia eidem D. GEORGIO GABRIELI SINKAI contulit, et An-*

nulum eius digito Annulari, et Biretum capiti pro Corona imposuit, Libros clausos, et apertos mox in manibus tradidit, ac Ipsum denique induxit in Cathedram Magistralem, et conlocavit, ut intelligeret, Se inter Utriusque Facultatis Doctores admissum, et receptum fuisse: prout ad Osculum fraternalum a singulis Magistris, ac Doctoribus, ibidem praesentibus admissus, atque receptus fuit ad Laudem, et Gloriam Omnipotentis Dei, et Salvatoris Nostri Iesu Christi. Amen. In quorum fidem, et testimonium praemissorum Praesentes fieri, et Nostra manu subscriptas Sigilli Nostri, quo in talibus utimur, iussimus ad pensione muniri. Datum Romae in Collegio Urbano de Propaganda Fide. Die XXVIII. Mensis Ianuarii Anno a Nativitate Domini Nostri Iesu Christi MDCCCLXXIX. Pontificatus Sanctissimi Domini Nostri PII Divina Providentia VI Anno IV.

JOSEPH. MARIA CARD. CASTELLI
Praefectus m. p.

S. BORGIA
Secret. m. p.

Sigillum est pendens e duplice zona rubro-viridi sericea, infusum, impressumque Capsae maiori aeneae, referens Christum Dominum, post Resurrectionem cum erecto Vexillo stantem, et Apostolos duodecim iubentem ubique Evangelium praedicare, cum hac, peripheriam internam ambiente sententia: EVNTES. IN. VNIVERSVM. MVND. PRAED. EVANGEL. OMN. CREAT.

(⁹) Et quidem 1.) Bibliotheca Vaticana. 2.) Bibliotheca vulgo: *Sopra la Minerva*. 3.) Bibliotheca ad Aracelli. 4.) Bibliotheca Benedictina. 5.) Bibliotheca Collegii de Propaganda, cuius sat longo tempore fui Custos.

(¹⁰) Enotavi autem praeprimis ea ex MSS. Codicibus, quae ad adparandam Historiam Daco-Romanam, sive Valachicam faciunt, cuius tunc fundamenta a me iacta sunt solidissima.

(¹¹) Eminentissimus Princeps, et S. R. E. Cardinalis STEPHANUS BORGIA, id temporis, quo Romae studui, erat a Secretis S. Congregationis de Propaganda, meque tanta benignitate complecti dignatus est, ut nendum facultatem mihi a beatae memoriae SSmo PIO VI. Summo Pontifice impetraverit omnes Libros legendi, omnesque Bibliothecas perlustrandi, et consulendi: sed etiam proprio aere eruditum quemdam Presbiterum conduixerit, qui me hospitem, et peregrinum omni, quo animus ferebat, tempore per Bibliothecas Romanas publicas, perque Eruditorum Societas circumducereret, indigitaret, et domum reduceret. Quid? quod ipsem etiam saepius exquisiverit, et praebuerit legendos, mihi antea ignotos, Scriptores tales varii idiomatici, qui de Valachis quidpiam memoriae prodiderunt. Adhibuit me quoque saepius hospitali Mensae suae, quae cum domesticis, tum exteris etiam Eruditis referta erat et ex horum doctissimis sermocinationibus, ac disputationibus nimiopere in Historia, aliis-

que Scientiis profeci. Facultas legendi Libros prohibitos, sequentis tenoris Scripto fuit mihi adtributa.

*Ex Audientia SSmi Dni Nri PII PP. VI.
habita die 20. Februarii 1780.*

SSmus me infrascripto, Sacrae Congregationis de Propaganda Fide Secretario referente, benigne concessit GEORGIO GABRIELI SINKAI Ordinis S. Basili M. facultatem retinendi omnes, et quoscunque damnamorum Auctorum, etiam Haereticorum, prohibitos Libros, quos secreto, et sub clave teneat, ne ad aliorum manus deveniant; idque indulxit, quoad ipse Orator vixerit. Datum Romae ex aedibus eiusdem Sacrae Congregationis die, et anno quibus supra.

(LS)

STEPHANUS BORGIA
Secr. m. p.

(¹²) Roma redux Vienoae in Austria iussus sum subsistere, et ingredi Generale Graeco-Catholicum ad S. Barbaram Seminarium, altero socio inde paulo post Balasfalvam revocato, remanente tamen ibidem adhuc A. R. ac Cl. D. SAMUELE KLEIN de Szad, mihi coniunctissimo populari. — Doleo, mirorque vehementer, tam omnibus scientiis, et litteris abundanter ornatum, et singularibus editis operibus conspicuum Virum, ab iis domesticis Scriptoribus, qui Hungariae, et Transilvaniae Historiam Litterariam ex professo scripsere, Biographiasque Patriae Eruditorum vulgavere, alto silentio hactenus praeteritum esse; quasi vero iam Graeco-Catholici homines ne sapere quidem possent, aut vellent; ac in censum litteratorum hominum in Patria venire nequirent! quos inter tamen frequentes sunt, qui Litteris serio, intimeque dediti, etiam arctissimas inter rei familiaris angustias, Ingenia sua percolere non desinunt. Hinc temperare mihi nequo, quin ea studiosissimi huius familiaris mei, quae mihi nota sunt, nominatoria vitae adiuncta, meritaque litteraria, paucis hicce non perstringam.

Editus est is in lucem in Saxonialis Sedis Cibiniensis pago Szad Anno 1745; unde etiam axioma suum nobilitare trahit. Impetravit autem a Carolo III. Hungariae Rege Nobilitatem familiae suae patruus IOANNES Liber Baro KLEIN, Episcopus Fogarasiensis. Humaniora, aliaque inferiora studia terminavit Balasfalvae. Inde Viennam missus ad Collegium Pazmanianum ibidem in Universitate Scientiis philosophicis, et theologicis sese expolivit, quibus solide, cumulateque imbutus, meruit promoveri pro Praefecto Studiorum ad supra memoratum Generale Graeco-Catholicum S. Barbarae Seminarium, quo in munere constitutus, edidit praecellentes illas duas *Dissertationes* latinas, quae illi magnam aestimationem, honoremque peperere*). Prima erat: *Dissertatio Canonica*

*) In testu: *peperere*, din erróre de tipariu.

de Matrimonio iuxta disciplinam Graecae Orientalis Ecclesiae*). Vindobonae 1781. Secunda. *Dissertatio de Ieiuniis Graecae Orientalis Ecclesiae* ibidem 1782**). — Insuper prius iam typis credita erant ab illo: *Elementa Linguae Daco-Romanæ, sive Valachicæ a me locupletata* etc. ibidem 1780. — Vienna post plures annos Balasfalvam in Transilvaniam reversus, ab ATHANASIO REDNIK Episcopo creatus fuit iuxta ritum Orientalis Ecclesiae Magnus Ecclesiarcha. Nunc a longiori tempore post diversa, laudabiliter abs se administrata publica munia: agit in Cathedrali Ecclesia Concionatorem Episcopalem. Superioribus annis totam *Sacram utriusque Testamenti Scripturam* in Valachicum Sermōnem convertit, eamque typis etiam Balasfalvensibus feliciter in folio exscribi fecit***), quibus perinde vastum a se elucubratum eodem sermone *Moralis Theologie* Volumen in 4-to****) excudi procuravit. Omnes bonae frugis Libri latini, et valachici, qui inde circiter a duobus decenniis ex Balasfalvensi Typographia in lucem prodierunt, illum fautorem, obstetricatorem, correctorem, promotoremque agnoscent. Habet plures quoque valachice a se dictas *Conciones* impressas;*****) nonnullas etiam ineditas. Eadem lingua concionatam abs se *Logicam*, *Ethicam*, et *Ius Naturae* separatim evulgavit. — Sequuntur iam nunc Lucubrationes Eius, nondum editae, perfectae tamen, et absolutae ita, ut si typorum favor suffragaretur, confessim publici possent fieri iuris. Et quidem sequenti, ut sunt elaboratae, ordine:

1-o) *Brevis Notitia Historiae Valachorum ab origine gentis usque Seculum XVIII.*

2-o) *Dissertatio de Statu, et Politia Religiosorum, et Monachorum Orientalis Ecclesiae.*

Utrumque Opus latino idiomate est exaratum.

3-o) *Dictionarium Latino-Valachico-Hungarico Germanicum.* — Iam expetitur ad typos a Tipographia Universitatis Pestanae Budensi! — cetera, quae sequuntur, Valachica sunt exarata lingua.

4-o) *Historia Valachorum, Transilvanorum, Transalpinorum, et Moldavorum cum rebus gestis Principum.*

*) «Ab Sam. Klein de Szd, Dioeceseos Fogarasiensis in Transylvania presbytero, et in Seminario Generali Caesareo-Regio Graeco-Catholicorum Vindobonensi ad S. Barbaram Studiorum Praefecto, conscripta.» Pagine 154 numerisate, ce continu prefatiunea (3-20) si testulu, si alte 5 nenumerisate, ce cuprindu indicele seu scar'a paragrafilor, in 8°.

**) Se affla inca si intru' unu manuscrissu originale, cu unele differentie. S'a tiparitu si in traductiune românească, la Bud'a in 1828, fără numele autorului si traducetoriului. Vedi si *B. Popu*, despre tipografie, pag. 95 nota a).

***) Tiparita in Blasiu la a. 1795. S'a retiparitu si la Petroborgu in lex. 8° la a. Originalele inca si adi se mai affla in Ms. in bibliotec'a din Blasius.

****) Tiparitu in Blasiu la a. 1796, manualulu asă numitilor *Moralisti* seu *Popandosi* in timpu de 50 de anni si mai bine.

*****) Sub titlu: Проповеданії за єхропъчнєа оаменілор мордї, Блажів 1784, in 4-o.

- 5-o) *Historia Ecclesiastica Valachorum Transilvanorum.*
6-o) *Historia Concilii Florentini.*
7-o) *Praxis Consistorialis.*
8-o) *Historia Ecclesiastica Universalis compendiose.*
Sequentia autem partim Latina, partim Graeca, et Gallica aliorum Opera, versa sunt per illum in Valachicum:
9-o) *Marmontelii Belizarius.*
10-o) *Luciani de veris Narrationibus.*
11-o) *Fleurii Abbatis Historiae Ecclesiasticae Secula priora IV.*
12-o) *Segneri Instructio Poenitentis.*
13-o) *Thomas a Kempis.*
14-o) *S. Basilii M. Homiliae, et Ascetica.*
15 o) *S. Cyrilli Hierosolymitani Opera omnia.*
16-o) *S. Dorothei Opera omnia.*
17-o) *S. Bachomii Opera omnia.*
18-o) *S. Ioannis Chrysostomi in Evangelium S. Ioannis Homiliae LXXXVIII.*
et aliae Homiliae.
19-o) *S. Gregorii Nazianzeni aliquot Homiliae.*
20-o) *S. Damasceni Historia Iosaphat, et Barlaam, et de Orthodoxa Fide Libri duo priores.*
21-o) *SS. Epiphani, Anastasii, Ephrem, et Damasceni aliquot Homiliae.*
22-o) *S. Olimaci Liber ad Pastorem, et aliquot Sermones.*
Denique proprio marte adparatus:
23-o) *Peculiaris Tractatus Philosophico-Theologicus de Revelata Religione Christiana.*)*

Et haec ecce! ingenii, industriaeque monumenta unius sunt Graeco-Catholici hominis. Quid non, si in plurimum, latere volentium, conatus, operasque doctas inquireremus? pretiosi iterum, utilis, et admirandi detegeremus? Oggerat iam nunc quispiam effrons calumniator Monachos, aliosque Ritus nostri, et Gentis

*^a) Sam. Clainu insusi intru unu opu allu seu ineditu sub titlu: *Scurta cunoscintia a istoriei Româniloru*, partea III. § 23, in care insira pre Scriitorii românesci, in urma attinge pre scurtu si celle scrisse de sine, unde osserbâmu, ca Msulu nostru nu e originale, ci numai o copia din a. 1800; asiâ dâra si catalogulu numai pîna la acesta anu pote se ajunga; precum urmădia:

„Да ачестеа се пот ададеши челе че ле ам скрие ез пре літва ротънваскъ, каре сълт: Граматика, Аритметика, Логика, Метафизика, Лечиле фірещти, Бівліа тоатъ ды пре Елініе. Капоапеле тутэрор съвоарълор ұвесерека ръсърітълі пріміте. *^b Жөңжеттеріле сғ. Кіріл дела Іерусалім. Қывітеле сғ. Васіліе кътъръ пород, ші челе аскітічешті. А сғ. Іоан Гэръ де азр, қывітеле челе ұ Евангелия сғ. Іоан, ші алтеле вро кътева. Але СС. Григоріе Теологъл, Епіфаніе, Кіріл dela Александрия, Е ф е м Сірзл, Анастасіе Сінаїтъл, Андреіз Крітепанъл вро кътева қывінте. Ші але сғ. Іоан Дамаскин, картса 1 ші 2, de православника кредінду; мі История лзі Барлаам ші а лзі Іосафат ұтишъратыл Indianілор. Але сғ. Пахоміе қывітърещті. Ші але сғ. Дороге ів тоате қывітеле. Ші ші тәркіте қывідұттарі але май тұлтор пърінді. Ші ұтишъратыл

nostrae homines rudes, idiotas, otiosos, ignavos, hebetes, et inidoneos esse colen-
dis Bonis Artibus, et Scientiis!! — — et ideo indignos aestimatione, favore, et
gratia Regis, Procerum, et Patriae!! — —

лзі Тома де ла Кемпіе. *Дндрентарея* пъкътомълор. Исторія схістмей жтре
бесерека ръсъртблі ші а апъслті, пре времса лзі Mixaia Келіаріе патріархъ Царіградълі,
ші а съборвлі дела Флоренція. Ші скріпіріле донъвлі Мармонтел де Бжікаріе.
Відга ші фавьлеле лзі Ieon. Исторія бесеречеаскъ. Ші деснре деско-
періре чеа dsmnezeеаскъ. Ші теологія Моралічеаскъ. Ші о кріє de Късъ-
торіе. Ачестеа тоате ромънеште ез леам фъкът, аз ез леам тълъчт».

«Дѣтінеште ам скріпіс Исторія неамълті ромънскъ, — de късъторіе, — ші
де постѣрі».

Din cari se cunoscă, ca in Catalogulu Sincianu nu totă erau cuprinse, căte scrissessee pîna
atunci (1803) Sam. Clainu.

Din acestea unele s-au tiparit, precum:

- a). *Logic'a*, după Baumeister, la Bud'a, in 8°. Am avu'o. Se află si in ms. in bibliotecă din Blasius in 2 tomii, astăzi ince numai a 2-a parte.
- b). *Ethic'a si Dreptulu freii*, la Sabinu, 1800, in 2 tomii in 8°. Se află in bibliotecă Seminariului din Blasius, ci la 1849 a perit.
- c). *Brevis notitia*, de sub nr. 1-0, mai susu, care remasesse de la P. Maior, si io o-am
fostu pusu in bibliotecă Seminariului inainte de 1848, ince numai in fragmentu, fără in-
cepătu si fără capetu, rateci din mâna in mâna, pîna ce fu tiparita de Laurianu in *Instruc-
tiunea publica* a. 1861, mart. apr. pag. 67—118, in 4°.
- d). *Istori'a Româniloru*, românesce, incepusse a o edă insusi autorilu in 1806, că appendice
la Calendarulu de Bud'a din acelui anu, sub titlu:

•Исторія, лъкъръл, ші жтъмплъръл ромънълор пре скріпт ашезать, ші din този веки
ми noi скріпіорі кълеась ші скріпіс de Пъртеле С. Clain de Cad, Ieromonach din тънъсъ-
реа с. Троїце din Блаж etc. iap актъл ѝ Бъда я кр. Типографія a Бълверсътъдии din Пешти
геноцоп ми перизор кърдилор ромънешти ѝ Бъда, 1806* in 8.

Nu sciu décea acestu fragmentu este din opulu mal susu amintită sub titlu: *Scurta cunno-
scintia*. Sum totusi de parere, ca amândou sunt totu unulu, de si pôte cellu din Calendariu
mai inmultitu său mai corressu, de cătu cellu din ms; pentru ca cellu din Calendariu cuprindea
partea I. intréga, si din partea II. pîna la § 6, său: pîna la batal'ia cea mai depre urmă a Da-
cilor; — care consuna si cu cellea din e.s.

Fragmentul din Calendariu aveă cellu puçinu dôue căle in 8-o mare, si autorilu se pare a
fi avutu de cugetu se o continue in anii viitori; ci s'a appucatu prea târdu, ca-ci elu a mu-
ritu in 17 maiu 1806 in Bud'a, precum sciu dintru o correspondintia lîngha, ce o avusse fecio-
rulu de casa allu repausatului cu fostulu Prepositu allu Basilitilor Benedictu din Blasius, de la
care o si acceptassem in donu, ince revolutiunea o nemici si pre ast'a impreuna cu altele.

Dupa aceste date scrissessem, totu inainte de 1848, in *Foi'u pentru minte*, o scurta notitia si
despre S. Clainu, de care inca se sierbira unii de ai nostri, că si de cea despre G. Sincai, fără
dă a aminti maicru făntân'a de unde au cerpitu; ceea ce si de alte ori s'a mai tîmplatu, inca
chiaru si cu grammatecele melle.

Dupa assemene metodu incepă si G. Sincai a-si publică si ellu *Chronic'a Româniloru*, in Ca-
lendariu de la Bud'a, in 1807 său 1808, *? urmându lui S. Clain acollo de correctoriu lîngha ti-
pografia. Cellu puçinu 5 căle s-au tiparit asiă, — 2 1/2, adeca, precum presupunu in Calenda-
riulu de pre a. 1808, care nu-lu am; si alte 2 1/2 in cellu de pre a. 1809, care se affa si adi la
mine, si cuprinde pag. 41—80, anii 174—264 (pag. 13—26 ed: Lauriani).

(¹³) Methodum Scholas Vernaculae Nationales, (a nova rectiore, politioreque Norma *Normalles* etiam dictas) docendi, et regendi, Viennae didici, super quo studio meo tale obtinui Testimonium :

Endes unterschriebener bezeuge hiemit, dass der Wohllehrwürdige Herr, GEORGIUS GABRIEL SINKAI, Basilianer aus der Fogarasienser Dioeces, nicht nur den Vorlesungen, welche in der hiesigen kaiserlichen königlichen Normal-schule bei St. Anna über die Katechetik, und Methode sind gehalten worden, sehr fleissig beigewohnet, sondern derselbe hat sich auch bei dem mit ihm vor-

Ci că se ne întârcem la opulu lui S. Clainu, adaugem, ca în exemplariul nostru lipsescu citatele autoritoru, locu albu fiindu lassatu în pagine pentru scrierea loru, ce nu s'a templatu. Er' în exemplarile pierdute se afflau și citatele. Unu exemplariu se pare a se affla și la Rm D. Gabriele Popu, Canonicu gr. c. in Lugosiu, din care a si publicat ceva.

Am fostu vedintu la repausatulu N. Maniu protop. in Sabiniu iuainte de 1848 , o carte de rugatiune în 8°, edata totu de Sam. Clainu in Vienn'a; care inse i-a perit in revolutiune, pre-cum mi-a spusu.

Totu de acel-a s'a edat si alta carte de rugatiune sub titlu : *Acatistu*, in 16° la Sabiniu, care o vedussem la repaus. Gabr. *Muresianu*, provisoriul de la Blasius si Catu, nu sciu inse deca se mai affla la familia-i in Turd'a.

Amândoue erau intrege cu litere latine. Alte exemplarile din elle nu am vediutu.

Dintre mesele lui multe se afflau in bibliotec'a din Blasius pîna la a. 1848 , dar de atunci au remasu mai puçine. Multe se voru fi afflându si in bibliotec'a repausatului Sam. *Vulcanu* episcopulu Oradiei-mari. Unele se afflau si la Alex. *Gavră* in Aradu, fără de a pricepe, cum i-au venit in possessiune, si anume celle de sub nr. 5. 6. 8. 11, de mai susu.

Noi adaugem aici urele notitie despre mesele ce s'a afflau si se mai affla in bibliotec'a din Blasius.

Se afflau : o parte din nrl 1. 3. 4. si 9.

Inse din acestea dela 1848 in cîncea n'a renaștu nemica.

Se mai afflau si nr. 6, si 11, cari se affla si astadi, cu multe fragmente din nr. 9, 14—17, 21—22. Originalulu Bibliei, Teologi'a dogmatica, si morale.

Afara de acestea, la Oradea-mare se affla unu Ms. in 4°, ce cuprinde istoria Românilor politica si beserecésca mai pre largu , din care noi amu publicat, celle despre Episcopii uniti din Transilvani'a, dela Teofilu pîna la Gregorius Maior, in Actele si fragmentele noastre , pag. 79—129 (Blasius 1855 in 8°).

*¹ Am inaintea mea unu volume ms. originale allu lui Klein, intitulatu : Канонике Святейшего съвоаръ тълмъчите ши скрипce de САМВИЛ КЛАИН de ла Cad Ieromonahul din Мъръстиеa Святейшего троицъ din Blajkiv. 1789. — Саз тълмъчit din Беверерие фiind es Camoile Klain и Opadia mape la експеленция Ca Епископия Irnatia Dapavant итре iарнъ и anul 1789. — Саз скрипce adaoaoarz mai дрепнат tot de mine Camoile Klain dela Cad. И anul 1798. Volume in 4° de 354 pagina, dupa cari mai urmăria alte 16 pagina totu de assemene coprinsu. La finitulu paginei 354 se dice: Саз тълмъчit ши саз скрипce de mine Camoile Klain din Cad фiind la Мъръстие Ca Irnatia Dapavant Епископия чех româneck de la Opadia чех mape и көртеa чех епикопескъ a лzi. Anul 1789. Dekempr: 30: 'Mi comunică acestu Ms. D. Neagoe institutoru publicu.

*² Possedu eu unu exemplariu din calendariulu lui Sincal de la 1808. Vedi mai susu pag. 23 not. 8; vedi si *Tesauru de monumente*, I, 93.

genommenen Examen gezeuge, dass er dasjenige verstehe um das Amt eines Katecheten mit Nutzen zu bekleiden, und nach der kaiserlichen königlichen Schulverordnung vorgeschrivenen Lehrart zu Katechisiren. Zu Urkund dessen ist ihm gegenwärtiges Zeugniss unter der gewöhnlichen Fertigung ertheilet worden. Wien den 2. März 1780.

I. I. v. Felbiger. (L.S.)

(¹⁴) Ibidem eodem tempore operam dedi Iuri Naturae, Publico Universali, Gentium, et Ecclesiastico. Ex deperditis Testimoniorum reliquis, unicum sequens adhuc nuper adinveni, quod ita sonat :

Qui subscripti Praesentia, iisdem fidem facio, Reverendum, ac Doctissimum Dominum, GABRIELEM SINKAI, Collegii Graeci Convictorem, in primo ex Institutionibus Iuris Ecclesiastici Publici instituto Semestri Examine ea haustae Doctrinae Specimina dedisse, ut Eminentiae Notam, Laudemque fuerit promeritus. Quod igitur Testimonium pro facta mihi Potestate dabam Viennae die 15-ta Martii 1780.

(L.S)   *Ios. Pehem m. p. I. V. D.
S. C. R. A. M. a Consiliis
Regiminis, et Iuris Ecclesiastici Professor publ. ord.*

(¹⁵) Celebris Scriptor, et Rerum Hungaricarum Collector, DANIEL CORNIDES, ipsemet me, praeter omnem spem, et opinationem meam, Viennae primum accessit, et saepius dein invisit, cui posteaquam omnia mea Manuscripta noscenda exhibuisse, maxime iis afficiebatur, quae de Cumania quaedam illi vetustissima communicaveram. Atque abinde talis inter nos exorta est familiaritas, quam nonnisi praecox eius obitus solum dissolvere poterat. Iuvit ille vicissim me subministratis variis rarioribus pro Lectione Libris, et Manuscriptis suis.

(¹⁶) Perinde de illustrata eruditissimis Commentariis suis universa Transilvania optime meritus, nobilissimus Historiographus, IOSEPHUS BENKÖ, multum me litterariis suis adminiculis adiuvit, donec ob amplissima sua Merita propter brutalem furem, et invidiam eorum, qui de Publico bene mereri studentes, cane peius, et angue detestantur, pari mecum fato, et calamitati involutus non fuisset! —

(¹⁷) Fuit quoque Viennae peculiaris meus Fautor, Protector, et Patronus Excell. D. IOSEPHUS GARAMPI, Archiepiscopus, Episcopus Montis Falisci, et Corneti, apud Augustissimam Caesareo-Regiam Aulam Vindobonensem eotum Nuncius Apostolicus, mihi summa cum indulgentia, et benignitate liberum quovis tempore accessum præebens ad Bibliothecam Nunciaturae Apostolicae,

imo ipse ultro excutiens ad scopum meum, et materiam pertinentes Libros, et Manuscripta, eorumque liberimam mihi concedens descriptionem, et usum.

(¹⁸) Excell. Ill. ac RR. D. IGNATIUS DARABANT, hodiernus Graeco Catholicus Episcopus Magno-Varadinensis, tunc Monasterii Balasfalvensis SS. Trinitatis Ordinis S. Basilii M. Praepositus, Episcopi Fogarasiensis Vicarius Generalis, et Causarum Auditor Generalis, pater, et nutritius meus dulcissimus, sua auctoritate, et iudicio effecit, ut Romam Anno 1774. mitterer pro altioribus studiis; qui inde reversum me benignissime semper tractavit, et protexit, quin postea etiam, ubi nuncium vitae monasticae misissem, constanti me gratia, auxilio, patrocinoque ad haec usque tempora fovere dignatus est. Atque, ut cetera magna, et singularia in me eius beneficia nunc non attingam, dum munere Directoris innocenter exutus, aliisque gravioribus iniuriis lacessitus, et pluribus calamitatibus insons ob publica commoda per me fideliter promota, exagitatus fuisset, tunc me querelas meas iustissimas Throno Regio substernere meditantem, et ob id Viennam A. 1796. ascendentem, non exoratus vinti Aureis inopem peregrinum sponte sua donavit! Haec est vera Christiana, et Apostolica Charitas! succurrere affictis, et derelictis eo, quo maxime egent, tempore. Tales ipse etiam Deus hilares Donorum datores diligit, et remuneratur; qui ut cenduplum Eidem pro me, aliisque retribuat, dum vivam, exorare gratus, piusque non desinam.

(¹⁹) *Prima Principia Latinae Grammatices ad usum Scholarum Valachico-Nationalium quibus propter maiorem incipientium Puerorum facilitatem adiecta est Valachica Lingua. Balasvalvae typis Seminarii Dioecesani 1783, 8-vo pag. 184.*)* Eadem Hungarice, et Germanice separatim ibidem edi curavi, adiecta Valachica ubique Lingua.^{**})

(²⁰) *Grammaticam Valachicam*, supra sub Nro. 12-o reductam, a V. Cl. Samuele Klein compositam, additis novis pluribus Regulis, et Observationibus adauxi, in meliorem ordinem redegi, et Dialogis aliquot locupletavi, ac tandem communibus meis, illius, et aliorum Seminarii S. Barbarae Alumnorum expensis typis etiam excudi curavi.

(²¹) *Alphabeta Normatica* duo edidi, unum in Primariae Scholae Balasfalvensis, aliud vero in usum ceterarum Trivialium Transilvaniae Scholarum. Prius quatuor Linguis, utpote Latinae, Hungaricae, Germanicae, et Valachicae Litteris constabat: posterius solum Characteres Valachicos exhibebat. Utro-bique Tabellae de Litteris, Syllabizatione, et Lectione ad amussim exactae continebantur.^{***})

*) Din ea am invetiati si io in annii 1814—5.

**) Nece nu o-am vediu, nece nu i-am datu de urma pîna acumu.

***) Am vediu si avutu pre celu mare.

(²²) Pie defunctus Ill. ac RR. D. Episcopus Fogarasiensis, PETRUS PAULUS ARON de BISZTRA, circa A. 1757. duos edidit *Catechismos*. Ex his, Lingua Latina compositus, erat fusior, adeoque Clero Iuniori potius, quam Adolescentiae scholasticae destinatus. Alter rursum idiomate Valachico conscriptus, *) admodum brevis, et compendiosus, minus idoneus repertus est pro novis Scholis Normalibus Valachicis. Eapropter iussus sum talem novum *Catechismum* concinnare, qui omnimode conformis esset recenti Normalium Scholarum docendi Methodo; qualem etiam illico adparavi, et qui nunc non tantum in hisce Scholis ubique praelegitur, verum ab iis etiam Clericis assidue teritur, qui Sacerdotio initiandi prius ex Doctrina Christiana ante susceptos ordines rigorosum subire debent Examen. Parochis etiam est magno subsidio, dum passim ex eo neo-sponsos, et sponsas ante initum Matrimonii sacramentum instituunt, et examinant.**)

(²³) *Arithmeticam Valachicam*,*** quantum scio, ante me nemo in lucem protulit. Hanc ego systematice deduxi, et captui puerorum facilima, et clarissima methodo proposui.

(²⁴) Duodecim annorum spatio, quibus regundis per Magnum Transilvaniae Principatum Scholis Trivialibus Valachicis praefui, nunquam ab iis visitandis, emendandis, augendis, firmandisque destiti. Nec intermissae curae meae, et conatus suo caruere successu. Etenim me urgente, et agente ad tercentas usque excrevere. Salarium meum ordinarium erant universim Rhfloreni 300. In Visitaciones tamen annuas harum Scholarum factae itineris Expensae titulo Diurnorum refundebantur mihi e communi Nationalium Scholarum fundo. Regnante Augg. IOSEPHO II. Imp. et Rege Apost. ter successive omnes, et singulas Valachicas Scholas Nationales adactus sum visitare, et de earum statu, progressu, ac institutionibus officiosam praesentare Informationem. Quid denique pro harum incremento, stabilitate, et flore praestiterim, duo sequentia attestabuntur Documenta.

Primum est Supremi Inspectoris omnium in Transilvania Nationalium et Romano- et Graeco-Catholicarum Scholarum sequens:

Exhibitorem praesentium, Dominum Georgium Sinkai, Scholarum Nationalium Graeci Ritus unitarum Directorem, a tempore, quo hocce Scholarum Institutum viget, omnibus Officii sui partibus non minori studio, quam dexteritate satisfecisse omnibusque viribus adlaborasse, ut inter suae Nationis Iuven-

*) Am avutu pre cellu tiparitu in 1756, 8°.

**) In adeverne numai traductiunca asiá numitulni Catechismu Migazzi-anu, tiparita in 1783, 8-0, pina mai anna-tiertiu in usu.

***) Adrentare кътъръ Аритметикъ, 1785, 8-0.

tutem Ingenii, Morumque Cultura, sanioresque de Officiis civicis Notiones propagentur, requisitus adtestor. Cibinii die 19 Augusti 1792.

(L S)

I. Lethenfeld m. p.

*Scholarum Nationalium
primarius Inspector.*

Secundum est Cleri Graeco-Catholici Dioecesani Fogarasiensis tale:

Nos almae Dioeceseos Fogarasiensis Archidiaconi Graeco-Catholici ubi convenissemus ad praestandum Sacratissimo Imperatori, et Principi, Domino FRANCISCO II. Domino Nostro Clementissimo, Fidelitatis Homagium, Generosus Georgius Sinkai, Scholarum Nationalium Graeco-Catholicarum in Magno hoc Transilvaniae Principatu Director, Nos demisse requisivit, ut sibi Testimonium quoddam super Meritis quae in eriendo, dirigendoque Scholas posuit, benevole impertiremur; cuius petitioni deferentes testamur, eum iam inde ab exordio erectarum in hac Dioecesi Scholarum Nationalium sedulo adlaborasse, ut Litteratura, Ingenique Cultura, in Iuventute magis, ac magis planetur, et propagetur, et quo scopum hunc adsequatur, praeter quod Candidatos ad Magisterium omni cum Sedulitate instruxerit, Scholas quoque dum, et quando ab Excelso Regio Gubernio iussus est, ita visitasse, ut nullis unquam Fatigiis, quid quod saepe ne propriae quidem Valetudini pepercit.

Quo vero Zelum hunc suum in Emolumentum Nationis, et Publici magis contestaretur, complures Libellos Normales in publicam Iuventutis utilitatem partim ex germanico idiomate in Valachicum vertisse, partim proprio favore, ac labore in lucem publicam edidisse. Cuius Zelum, seduloque impensum in publicum Iuventutis Scholasticae Emolumentum Laborem condigne respicientes, dignum eum censemus, quo Fatigiorum suorum pro Publico exantlatorum Meritum in condignam Reflexionem sumatur, et eorum, quorum opera in promo-venda sua Fortuna uti vellet, singularem Recommendationem praesentis Testimoniis Nostri vigore promereatur. Dabatur e Congregatione Dioecesanorum Archidiaconorum Balasfalvae 18-va Xhris 1792.

(L S)

Per Demetrium Káján m. p.

*Notarium Generalem Cleri
Graeco-Catholici Fogarasiensis.*

⁽²¹⁾ Ab obitu Augg. IOSEPHI II. audaciores redditii hostes Nationalium Scholarum, per diversos occultos gyros me eosque insontem suffodi carunt, donec etiam ceu perniciosorum quorundam effectorum Germanicorum principiorum falso actum reum praegesto Directoris munere non exuerunt. Sic a Fortuna fere dereum electus, retraxi me sub alas faventissimi mihi Transilvaniae Magnatis,

Ill. D. Danielis Comitis Vass de Czege, Camerarii Regii, Consortisque eius
Ill. D. Clarae Szerentsi. In aula eorum integro sexennio moratus, tres eorum
dem filios Comites, Thomam, Ioannem, et Georgium, e quibus Transilvania
magna speranda habet fulcra, Bonis Artibus, et Scientiis institui*); praeterea
in Bonis illorum Oeconomiae curam gessi, et ab Officialibus rationes exegi:
quibus rebus factum est, ut Studia mea privata seponere, culturamque mei
litterariam tantisper negligere debuerim.

(²⁵) *Historiae Daco-Romanae*, sive *Valachicae* tantis a me olim curis, studiis,
vigiliis, adparatibusque consignatae, oblivisci non poteram. Ac ideo ubi no-
minatorum trium iuenum Comitum sexennalem Educationem, Institutionemque
terminassem, gratiis solennibus actis, Aulam eorum deserui, meque in Hun-
gariam Magno-Varadinum contuli; inde opportunam adoperiens occasionem
Pestinum, Budamque petendi, ibique pro eiusdem plenitudine, et perfectione
tam ex *Grammatophylacio Diplomatico-Historico Kovachichiano Budensi*, quam
et ex *Pestana Regnicolari Bibliotheca Széchényiana*, si quae forte adhuc bona
fortuna nancisci possem, comparandi Subsidia, Additamentaque. Ut hactenus vero
a me ea est condita, tria iam vastissima, aliquot centenas philiras complexa,
explet in folio Volumina.

(^{24**}) Magno-Varadinum adveniens a veterano Patrono, et Protectore meo,
Excell. D. Praesule IGNATIO DARABANTH admodum grato, benignoque sum
exceptus animo: hospitali eius Mensae quotidie adsidere iussus, hospitium il-
lico accepi in eius Tusculano suburbano. amoenissimo, unde hancce scribo
Elegiam.

(²⁵) Post depromptum meum Suae Episcopali Excellentiae humillimum
Obsequiosum Cultum, sacraeque Dexterac defixum Osculum, princeps cura fuit
mihi, et obligatio RR. DD. Graeco-Catholicos Canonicos salutandi, quos om-
nes incolumes, mihique, ut olim, ita nunc addictissimos comperi; quin, quod
gratus, observansque debita cum gratitudine, et gratiarum actione recolere
debeo, ex iis nonnulli, utpote: RR. DD. *Samuel Vulcan*, *Iosephus Szilágyi*,
Simeon Bran, *Ioannes Korneli*, et *Nicolaus Vitéz*, me postea Budam abeuntem
gratuitis pecuniariis Donis una cum laudato munificentissimo Praesule suo
liberaliter sublevarunt, et refoverunt. Hic trimestre fere exigens, dum curiosus
in nostrorum hominum Occupationes litterarias inquirerem, en! laetus comperi
RR. D. SAMUELEM VULCAN, Lectorem, et Canonicum, ac Vicarium in Spi-
ritualibus Episcopalem, et Causarum Auditorem Generalem, Virum omnigena
Eruditione Ornatissimum, et Humanissimum, habere ad typos paratum unum
Volumen elaboratissimarum Dogmatico-Moralium Concionum Valachicarum.—
Saepius invisi RR. D. GEORGIUM FARKAS, Archi-Presbyterum, seu Praepo-
situm Maiorem, et Canonicum, eundemque semper legentem, scribentemque

*) In testu: *instituti*, din erróre de tipariu, că si une alte.

**) 24 și 25 sunt duplicitati.

deprehendi. Quaerebam, cui rei operam daret? reposuit se nunc distineri con-cinnando lingua Valachica in usum Parochorum *Commentario, seu Interpretationi Psalmorum Davidicorum.* Tum in medium depromsit reliqua Opera sua iam perfecta, typos praestolantia, quae sunt sequentia:

1-o) *Universa Veteris, et Novi Testamenti Historia Ecclesiastica, inde a Creatione Mundi, usque exitum Seculi XVIII. inclusive.* Vasta duo Volumina in folio. Opus Originale Valachicum.

2-o) *Commentarius in totum Novum Testamentum pro usu Parochorum.* O-pus aequo Valachicum, vastum Volumen in folio, ex optimis, probatissimisque Interpretibus conflatum.

3-o) *Dissertatio latina de Cyclo Paschali, in qua, praeter multa alia per-quam utilia, et critica decisa, ostenditur, evinciturque Calendarium Grego-rianum rationabiliter praferri debere Iuliano.* Opusculum in MSS-to XII. Con-stans philiris.

Iam, quae, quaeso, his aptiora, meliora, salubriora, et efficaciora esse pos-sunt Praesidia Clerum, Populunque Valachicum desertum, et incultum desi-deratis opportunis Humanitatis, et Christianitatis Principiis, Dogmatibusque imbuendi, percolandi, et politiorem reddendi? si illa typis publicis excuderentur, et legenda, usurpandaque utrique benefice concederentur!! — — An non sacra etiam *Unio oxyus acceleraretur* Lectione horum subsecuta convictis de Veritate tot millium Rudium Animis!! — — Librorum Lectio certissimum ex-stitit semper propagandae, conservandaeque Religionis Adminiculum!! — —

(²⁶) Orexi misericordia eius visendae, consulendaeque mihi iam dudum moverunt Cele-berrimi Martini Georgii Kovachich *Vestigia Comiticorum, apud Hungaros ab exordio Regni eorum in Pannonia usque ad hodiernum Diem celebratorum. Buda 1790.* in quibus pag. 500. recitantur eosque ineditae *Ludovici II. Hung. Regis Regales, ad Ioannem de Zapolya, Transilvaniae Vaivodam Buda A. 1518.* datae, ex huius Eruditissimi, miliisque Amicissimi Viri *Rerum Hungaricarum Rariorum Collectione exscriptae.*

(²⁷) Ex supra laudato RR. D. Samuele Vulcan, qui tunc *Leopoli* in Regio Generali Graeco-Catholico Seminario Vice-Rectoris munere defungetur, in-tellexi eum A. 1789. pro quadam Altiorum Studiorum Cathedra *Zamosciensi* in Universitate Leopoliensi Concursum Litterarium summa cum adprobatione, et aplausu perfecisse.

Pîna acf Notele lui Sincai, după pari editorulu Orodiae dice : «His Notis amplificatam, di-tatamque ad me misit hancce Elegiam doctissimus SINCAIOS;» adauge apoi o scrisoare de la Tertina si unu certificatu de concursu, din care se vede ca în adevăr Tertina facusse, la 1789, concursu literariu cu multă lauda, pentru o catedra la universitatea din Leopoli, asiă precum arătă Sincai în ultimă sea Notă.

XII.

LIST'A AUTORILORU

citati in Chronic'a lui Sincai.

List'a alfabetica ce urmădia va interessa negrissit pro cunnoscetori. Autorii sunt insemnati intocmai că în Chronică. Câte o data insemnaramu și anii Chroniciei, unde sunt citati:

Aveam de cugeta a publică mai în urma, o lista mai completă de autorii necessary pentru studiului istoriei daco-romane. Atunci vomu completă fără titlurile și editiunile cărților.

A.

Acropolita G. Chronic. Compendiar.	Apor Peter Erdelyi. Metamorphosis. (a. 1603.)
Acta Diaetae Posoniensis, 1619.	Approbatae Constitutiones.
Acta Sanctorum Ruinaarti.	Archivarius, der genealogische. (a. 1731.)
Actionum Regiarum Sigismundi I. tom. I.	Archivum Capituli Albensis. (a. 1699.)
Adelboldus. apud Stiltingum.	Archiv. Cibiniense. (a. 1489.)
Adon, Martyrolog.	Archiv. Colos-Monostor. (a. 1467.)
Alaricus, Chronic. Ms. (a. 927.)	Archiv. episc. Fogaras.
Albericus, Chronic. Ms. (a. 967.)	Archivum Vaticanum. (a. 1582, 1586, 1590, 1595, 1603, 1604, 1607, 1614, 1621 etc.)
Albinus Petrus, Commentatiuncula de Valachia.	Arnoldus Lubecensis, Historia de Friderico Barbarossa.
Allatius Leo de Consens.	Assemani Joseph. Simon. Kalendar. Ecclesiae Universae.
Ambrosius S. Epist.	Augustinus S. de Civitate Dei.
Ammianus Marcellinus.	Aurelius Victor, Breviar. Rer. Roman.
Anastasius Bibliothecarius.	Author Incertus ad calcem S. Theophan.
Andreas II, diploma Saxon. a. 1224.	Author Miscellae. (a. 426.)
Anonymous Belae Regis Notarius.	Author de Natalibus A. Eppi Colocensis. (a. 1000.)
Anonymous Carolinensis quem edidit Kultsar scriptor Novorum Hungariae.	Author de Statu Poloniae. (a. 1370.)
Anonymous, Decreta et vitae Regum.	Author de Statu Turcico. (a. 1413.)
Anonymous Valachicus, Ms.	Author Vitae Const. Cantemir.
Annales Siculici, Ms.	
Annales Templi Leutschoviensis. (a. 1440.)	

B.

Bail Lud. (et Sever. Binius) Collectio Conc.	Baluzius.
Baksai. (a. 1113.)	Barlaam metropolita moldavus, anticalchismus calvin. editus Suciaviae 1645.
Balacianu, Chronică Ms.	Baronius.
Balk, Relatoria statutoriae in Bochko filiorum Zaz Vaivodae, Balk et Drag. (a. 1373.)	Basilius S. Epist.

Basilovich Ioannicius de Fundatione Koriatovitsiana. (a. 1331.)	Boschius Petrus. (a. 362.)
Baudrand, Geograph.	Bötytini Ms. de rebus gestis a Gabr. Bethlen.
Bauer, Mémoire.	Brentanus, Epitome chronologica.
Belius, Nov. Hungar.	Breviario chronologico dell Principi di Valachia di Raicevich, apud Engel.
Bellus Iulius, Laurea Austriaca.	Breviarium valachicum Cibinii a. 1696 editum.
Bertinianus. (a. 845.)	Brietius Ph. Chronicon Univers.
Bethlen Ioan.	Broderithus. (a. 1526.)
Bethlen Miklos Ms.	Bruzen, Diction.
Bethlen Wolfgang.	Bucholzerus, Index chronologicus.
Biblia.	Budense Chronicon.
Binius. vide Bail.	Bulengerus, Historia sui temporis.
Biro Samuel, continuatio Ms. Francisci Miko. (a. 1612.)	Bulialdus, in Notis ad Hist. Ducae.
Bisaccioni, conte Majolino.	Bulla erectionis eppatus Fogaras.
Bocignoli. (a. 1521.)	Burghardt. (a. 1712.)
Bod Peter.	Büsching, Magazin.
Bollandus.	Bzovius, Historia Ecclesiae. (a. 1445.)

C.

Callimachus Phil. de Reb. a Vladisl. gestis.	Combefisianus Incertus Continuator sive Anonymus. (a. 927.)
Calvisius Sethus, Opus Chronol.	Comnena Anna.
Camellis, Ioseph. de. (a. 1692.)	Comnenus Joan. Descriptio monasteriorum montis Athos.
Camerarius.	Compilatae Constitutiones.
Cantacuzenus Ioannes. ntemir, Hist. Imp. Osman.	Constantinus Porphyrogenit.
Caroli VI Decas Augusta seu lustuum Cageminum.	Continuator ejusdem.
Carolus a S. Paulo, Geographia Sacra.	Cornides Ms. diplom. (a. 1223. etc.)
Carras.	Coronensis Templi Annales.
Cassiodorus, Chronicon.	Corpus Juris Hungar.
Cave Guilielmus Hist. literaria. (a. 390.)	Coyer.
Cedrenus.	Cromerus.
Chalcocondylas Laonic. de Reb. Turc.	Crusius.
Chartuitius.	Csatari. (a. 1049.)
Choniates Nicetas.	Cserei Ms.
Chronicon Paschale.	Cureus, Annales Silesiae.
Chrysostomus.	Cuspinianus.
Cinnamus Joannes.	Cypricus Philipp. Chronicon Ecclesiae Graecae.
Claudianus. (a. 383.)	Cyzicenus Gelasius, Hist. Concilii Nicenai.
Codinus de Originibus CP.	

D.

- Dadik apud Gatterer.
Decretum II. Imperat. Caroli VI.
Decretum V. Matthiae I Regis.
Del Chiaro.
Desericius. (a. 1080.)
Diaconus Paulus.
Diaeta anni 1647.
(Diakovar) Breviarium Ecclesiae Dia-
kovariensis quod anno 1807 11 apri-
lis fuit approbatum. (a. 364.)
Dio Cassius.
Dionigi, Storie del Mondo.
Diploma Ppis Michaelis, 1599. Ms.
Diploma ejusdem, 1600. Ms.
Diploma Valachice editum anno 1653
jussu Georgii II Rakotzi, datum ve-
ro a Gabriele Bathori anno 1609
Sacerdotibus Valachicis.
Diplomataria regnocolaria.
Diplomatarium bibliothecae regnico-
ris.
Diplomatarium Nationis Illyricae.
Dypticon Metropoleos Albo-Juliensis,
quod ego donavi bibliothecae regni-
colari Pestanae. (a. 1680. cf. a. 1660.)
Dlugos.
Dogiel.
Doglioni, Theatro Universale.
Dorotheus, Epist. ad Clerum Constan-
tinop. a. 448.
Dositheus Hierosolymitanus. (a. 1079.)
Drechsler, Chron. Sarac.
Drumelli, Diction.
Du Cangius Car. Du Fresne.
Ducas, Hist. Bysantina.

E.

- Eccardus, Corpus Hist. medii aevi.
Eder.
Eginhardus.
Egnatius Io. Baptista, de Romanis
Principibus. (a. 1358.)
Enapius, de Legationibus. (a. 376.)
Engel Io. Christianus.
Ens.
Enyedi Pál, Ms. (a. 1599.)
Epiphanius Scholasticus, Collectio. (a.
458.)
Eusebius, Chronicon.
Eutropius.

F.

- Fabricius Georg. (a. 1475.)
Facundus Hermianensis. (a. 553.)
Faschingius, Nova Dacia.
Fejérvári, Analecta. Collectio dipl. (a.
1230. etc.)
Filstich, Schediasma.
Flandriae Annales, apud Asemanum in
Kalendario.
Fleury.
Foresti, Mappamondo istorico.
Forgach.
Franck Ms. Diarium Diaetae Mediensis
etc. (a. 1658, 1659 etc.)
Frantzes Georgius.
Frenyerius. (a. 1244.)
Freyerus. (a. 1413.)
Fridvalski, Inscriptiones Dacicae.
Fuldensis Annalista.

G.

- Gatterer:
Gebhardi.
Gelasin et Adon Martyrolog.
Genebrandus. (a. 1475.)
Gennadius, Catalog. Scriptor. Eccl.
Georgius Monachus. (a. 813.)
Gerlach.

- Germani Capuensis Epistola ad Hor-
misdam Papam a. 518.
Germanicarum rerum Scriptores.
Glycas.
Gorecius, bellum Ioniae.
Gothicae Ecclesiae Epistola, apud Rui-
nart.
Graecus Anonymus, historia politica.
Graevius, Fasti Idatiani.
Gratianus.
- Grecianu, Ms.
Gregoras Nicephorus.
Grendi Samuel sive Gronzki, Ms. (a.
1538.)
Gualdo Galeazzo, Storia di Leopoldo.
Guerra Aloysius, Epitome Constitu-
tionum Pontific.
Gyulaffi Lestan, apud Hevenessi. Ms.
(a. 1565.)

H.

- Hadik Andr. (a. 1448.)
Han.
Haner Georgius Ieremias.
Hartnacius. (a. 1352.)
Heidenstein.
Henricus Valesius, in notis ad Euse-
bium.
Henschenius Godefridus, Continuatio
Bollandi.
Herman, Annales. Ms. (a. 1611, 1638.)
Herodianus. (a. 211.)
Heumonni, Comun. de re dipl. Im-
peratr. Aug. (a. 1711.)
- Hevenessi, Ms. preste 90 tom. Des-
pre Hevenessi vedi a. 1711.
Hierocles Not. Imperii Orient.
Hieronymus S.
Hilarius Henricus, in Excerptis e Chro-
nico Cyprii. (a. 1564.)
Hofman, Lexicon.
Horányi. (a. 1713.)
Hornius, Arca Noe.
Hungaricum Magazinum.
Hüpel Misellen. (a. 1713.)

I.

- Ianningus Cour. (a. 325.)
Inchofer, Breviar. chron.
Index lassiensis (Insemnarea Domini-
niloru Moldavie) apud Wolf.
Innocentii I Epist. (a. 402.)
Innocentii III Gesta. (a. 963.)
Iuventarium clenodiorum Metropolis
Valachicae Belgradiensis de anno
1679 quod asservatur in Bibliotheca
Monasterii Balasfalvensis.
- Ioël, Chronographia compendiaria.
Iongelinus, Notitia abbatiarum ordi-
nis cisterciensis. a. (1087.)
Iornandes.
Josephus in Antiqu.
Iovius Paulus.
Irenaei Tyri Coll. Synod.
Isidorus Hispalensis, Chronicon.
Istvanfius.
Iulianus Augustus, Satyra.

K.

- Kaialovits. (a. 1339.)
Kaprinai, Hist. diplomat.
Katona.
Kazi.
Kazig, Hist. Hung. saeculi XVII.
Keller Godefredus. (a. 1444.)
Kemény Approbatae Constitut.
- Kemény Iános, maga élete. Ms.
Kertselich, Notitia de regno Sclavoniae,
Dalmatiae, Croatiae.
Ketzer, Ms. Diarium Diaetae Posonien-
sis 1659.
Khevenhüller.
Klein Episcopi Ms.

- Klein Sam. Ms.
Kölleseri, Auraria Romano-Dacica.
Kollar, ad calcem operis Nic. Olahi,
Hungaria et Athila.
Kopi, Ms. (a. 1315.)
Kortholt. (a. 1024.)
- Kovachich (a. 1448)
Küküllő, Ioan. de.
Kultsar, Scriptor Novorum Hungariae,
editor Anonymi Carolinensis.
Kuszewich.

L.

- Labbaeus, Concilia.
Lactantius, de mort. persec.
Lakits, adversaria, Ms. (a. 1233.)
Lalande. (a. 1738.)
Lambecius.
Lampe, historia Ecclesiae Reformatae.
Lasicius, de ingressu Polonorum in Va-
lachiam cum Bogdano Vaivoda.
Laszki Hieronym Arcana historia le-
gationis. (a. 1528.)
Lazius Wolfg. de Republ. Romana.
Lebrecht. (a. 1690.)
- Lengnichius, Ius Publicum Poloniae.
Leo Grammaticus, Chronographia.
Leo I, papa, Epist.
Le Quien, Oriens Christianus.
Leunclavius Historia Turcica.
Lubienski, de Motu Civili in Polonia.
Luca, de, Ignatius, Geographia Bu-
covinae.
Lucius Dalmata, de Regno Croatiae
et Dalmatiae.
Luitprandus. (a. 927.)

M.

- Macrii Annales Flandrici.
Madacsyi, Collectio Diplomatica. (a.
1455.)
Madius. (a. 1290.)
Malaxus Eman. Hist. Ecclesiae apud
Crusium in Turco-Graecia.
Manasses Const. (a. 378.)
Manifestum Status Evangelici, 1616.
inter Ms. Ioannis Szalardi in bibl.
Universitatis Hung. Pestini. (a. 1616.)
Marianus Scotus Chronicon. (a. 504.)
Marius Mercator, in Appendix ad
contradictionem Anath. (a. 389.)
Massa Simon, Ms.
Mathias Rex Epistolae.
- Mellen. (a. 1439.)
Menander. (a. 582.)
Monembasius Dorotheus, Synopsis His-
toriarum. (a. 1541.)
Menologium Basiliatum. (a. 372.)
Michovius.
Mignot, Histoire de l'Empire Ottom.
Miko Ferencz, Ms. Chronica. (a. 1595.)
Miles.
Miron Costinu. Ms.
Montfaucon, Palaeographia.
Moreri, Dictionarium.
Mureus Albertus, Notitia archiepisco-
patuum. (a. 1610.)

N.

- Nadanyi. (a. 1059.)
Natalis Comes, Historia sui temporis.
Neugebauer, Hist. Poloniae.
Neuport, de Ritibus Romanonum.
Nicephorus S. Brev. hist. (a. 618.)
- Niger, apud Bruzen in Geograph.
Nolanus S. Paulinus in Promemptico
ad S. Nicetam in Daciam reverten-
tem. (a. 397.)
Notitia utriusque Imperii. (a. 346.)

O.

- Okolski, Orbis Polonus.
Olahus Nicolaus.
Orichovius Stanisl. Annales.
Orosius Paulus.
- Ortelius.
Ortus et progressus variarum in Dacia gentium.
Ossolinski, Codex Ms.

P.

- Pachymer.
Pagius. (a. 499.)
Palajotta apud Frank. (a. 1659.)
Palatius, Aquila Austriaca.
Palladius, in Dialogo de vita S. Jo.
Chrysostomi. (a. 400.)
Palma, Notitia rer. hung.
Papebrochius Daniel, Acta SS.
Paralipomena rerum memorabilium e-
dita ad calcem abbatis Urspergen-
sis. (a. 1444.)
Parschitius. (a. 1059, 1244.)
Paschale Chronicon. (a. 469.)
Patavius.
Paulinus S. vide Nolanus.
Pauli V. jussu edita Collectio Conci-
liorum.
a S. Paulo, Geographia Sacra. (a. 458.)
Paulus a Paulo. (a. 1320.)
Paulus, de gestis Longobardorum. (a.
392.)
Pejachevich, Histor. Serviae.
Perschitius. vide Parschitius.
Peterfius, Conc. Hung. (a. 1285.)
Pethò Gergely. (a. 1343.)
Petricius. historia rerum in Polonia
gestarum.
Petrus a Natalibus. (a. 372.)
Petrus patricius et magister, de Lega-
tionibus.
- Peutingeriana Tabula.
Peysonnel.
Piasecius, Chronic. gestorum in Europa
singularium.
Pistorius. (a. 1115.)
Plinius.
Podestà, Annales turcici. (a. 1390.)
Podlusanyi. (a. 1428.)
Polianus Trebellius.
Poloniae, de Statu, Author.
Porphyrogenita Const. vide Constanti-
nus Porphyrogenita.
Possinus Petrus, in Ind. Chron. Pachy-
meriano.
Pray, Annales Hunnorum etc.
Idem, Specimen Hyerarchiae.
Priscus Rhetor, in excerptis de Lega-
tionibus, et Hist. Goth.
Privati, nuovo dizionario scientifico.
Procopius de Aedificiis.
Idem de bello vandalico.
Procopius Demetrius, liber de Grae-
cis eruditis. (a. 1719.)
Ptolemaeus Claudius, Opus geographi-
cum. (a. 903.)
Puffendorf, Introductio ad historiam
Europae.

R.

- Radvan, Joannes de, Collectio diplo-
matica. (a. 1464.)
Rakotzi, Mémoires.
Idem, Révolutions de la Hongrie.
Ranzanus. (a. 1235.)
Raynaldus.
Regestrum anno 10. Litt. Apost. Inno-
centii IV. Epist. (a. 1253.)
- Relatoriae Statutoriae. vide Balk et
Drag.
Replica Valachorum data Commissioni
de anno 1753.
Reichersdorfer. Transilvania.
Idem, Chorographia Moldaviae.
Reiskius, in Appendice Chronicu tur-
cici. (a. 1620.)
Reva, de, Petrus.

Revitzki, Diarium de Rakotzi, Ms. (a. 1708.)	Rossius, in Appendice Chronicæ turcici.
Rink, Leben Leopold des Grossen.	Ruffinus. (a. 363.)
Ritius. (a. 1283.)	Rufus Sextus.
Rogerius.	Ruinart Theodoricus. vide Acta Sanctorum.

S.

Sagredo, Memorie istoriche de' monarchi ottomani.	Sozomenus.
Salius Io. Doctor, in Michnae epitaphio.	Spondanus.
Salmon, Storia. (a. 1686.)	Spontoni.
Sambucus. (a. 1490.)	Stephanus, Geographia. (a. 702-4.)
Sarnicius, Annales Polonici.	Stiltingus Io. (a. 372.)
Schaeseus.	Strikovski, edit. Königsberg.
Schirach, Leben Carls VI.	Stritter.
Schlötzer, Weltgeschichte.	Suidas.
Schönleben, Historia Carnioliae.	Sulzer.
Schwandtner, Scriptores rer. hung.	Sussa de Smotrißio. (a. 1627.)
Scylitzes.	Svetonius.
Seivert, in Notis ad aurariam Köleserianam.	Synclerus Georgius. (a. 251.)
Sigebertus, Chronicon.	Syropulus, Historia Concilii Florentini.
Sigler.	Szakadati, Ms. in bibliotheca Vulcanu (a. 1701.) Despre Szakadati vedi Sincal a. 1738.
Sigonius.	Szalardi Ianos, Siralmas magyar Kro-nika.
Simeon magister et logoth.	Idem Ms. in bibl. Pesth. (a. 1616.)
Sincal, Collectio Annalium Daco-Romanorum. (a. 1230. 1467. 1599. 1711.)	Szechenyi Diplomat. (a. 1243.)
Idem Istor'ia Romaniloru. (a. 105, cf. 103. 117. 167.)	Szegedi, Tripart. Hung.
Socrates.	Székely, Ms. Dipl. (a. 1385.)
Soiterus. (a. 1529.)	Szentiványi, Dissert. (a. 1095.)
Solerius Io. Baptista. (a. 362.)	Szeredai Ant. de Episcopis Transilvaniae.
Sommer. Vita Despotae.	Szindi, Ms. apud Anonymum Carolinensem. (a. 1599.)
Sommerberg. (a. 1474.)	Szirmai Aut. Topographia Comitatus Zemplin.
Soranzus Laz. in Ottomano.	

T.

Tacitus, vita Iulii Agricolae.	Thuroczius.
Taube. (a. 1738.)	Timon, Epitome.
Tertullianus, adversus Iudaeos.	Topeltinus.
Theodoreetus. (a. 376.)	Trebellius Pollio.
Theodosii lex.	Tripartitum hung.
Theophanes S., Chron.	Tritemius, Annales Hirsaugienses.
Theophilactus.	Troester.
Thomas Spalatensis. (a. 1204.)	Tubero.
Thuanus.	Turciae, de Statu, Author.

U.

Uder. in Prolusione. (a. 1620)
Urechia Vornicus, Ms.

Ursatus Sertorius, de not. Romanorum.

V.

Vaguer Carolus, Dissertatio de Cumania Ms.
Idem Ms. (a. 1518.)
Vagner, hist. losophi I.
Vassete, Geographia historica ecclesiastica et civil. (a. 1612.)
Waldingus Lucas, Annales Minorum. (a. 1370.)
Waither, Vita Michaelis Principis.
Vanderbech Apologia. (a. 1719.)
Vzpovius Bernardus, in fragm. (a. 1509.)
Varlamu mitropolitulu. vide Barlaam.
Varonius, in fragm. (?) (a. 1519.)
Vaticanicum Archivum. vide Archivum.
Verancius.

Verböczi. vide Tripartitum.
W litgeschichte. Allgemeine. (a. 1650.)
Wessemberg. Gesta Vladislai IV.
Victor Aurelius. vide Aurelius.
Viennensis Nunciatura, Codex Ms. (a. 1584.)
Windisch, Geschichte von Ungarn.
Woif Andr. historia Moldaviae.
Volksbuch für Bürger und Landleute. (a. 1648.)
Vopiscu. Flavius.
Vossius Gerardus Jo. Epitome historiae universae. (a. 1446.)
Vulcan, familiae, Genealogia. (a. 1679.)

Z.

Zaluski, Epistolae.
Zamoscius, Analect. Dacic.
Zavodski, apud Katona.
Zay, apud Engel.

Zermegi. (a. 1526.)
Zonora.
Zosimus.

XIII.

QUINET DESPRE SINCAI.

Vedi: *Les Roumains, in Oeuvres complètes de Edgar Quinet. Paris 1857.*

Où était, il y a quelques années à peine, l'histoire des provinces danubiennes? Dans quelles chroniques, dans quelles chartes la retrouver? Sitôt que l'on faisait ces questions, on touchait à toutes les plaies de ces provinces, car on rencontrait une personnalité nationale, un peuple, qu'il était impossible de nier. A travers les chroniques polonaises, hongroises, russes, byzantines turques, on démêlait la trace des Roumains comme on peut suivre le cours du Rhône, même quand il s'est perdu dans le lac de Genève; mais les monuments indigènes, nationaux, qui déposaient de la vie de ce peuple, vous échap-

paient presque entièrement. Chez tous les autres, les historiens modernes s'appuient sur des chroniques, les chroniques sur des chartes, des diplômes, des pièces authentiques, témoins irrécusables des événements qu'on raconte. Ici, rien de semblable. C'est une nation dont les titres, archives, diplômes, chroniques, ont été dispersés, détruits ou volés par ses envahisseurs. S'il existait quelque trace des titres de cette nation, il fallait les découvrir partout ailleurs que chez elle, dans les archives de Moscou, de Lemberg, de Constantinople, de Vienne. Quant à son histoire proprement dite, ses ennemis seuls l'avaient écrite jusqu'ici. Elle se trouvait par lambeaux dans les historiens polonais, hongrois, autrichiens, moscovites, musulmans, chez lesquels on devait la recueillir à grand'peine, défigurée au milieu des préventions, des ressentiments, des haines que chaque nation rapporte de la lutte et qu'elle transmet à ses écrivains. C'était le corps du lévite mis en pièces et partagé entre tous les voisins. Ne demandez pas après cela où en était la critique historique en Roumanie, et s'il était aisément de fonder des conclusions solides sur ce sable mouvant. La série des règnes n'étant pas même fixée, c'était le point où, de l'avou de tous, la barbarie était le plus visible.

Sans monument, sans rien qui marque la différence des âges, que peut devenir l'impression du passé chez un peuple égaré à travers les temps comme au milieu d'une steppe ? Les figures des voïvodes Alexandre le Bon, Mircea, Étienne le Grand, Basile le Loup, Michel le Brave, ébauchées sous les porches des églises, à demi effacées, par les orages, sont les seuls témoins de l'histoire dans un pays où les déprédateurs n'ont pas même laissé de ruines ; le sentiment d'une lutte à outrance, d'une adversité sans trêve, un grand inconnu que l'on sait avoir été plein d'angoisses et de douleurs, voilà ce qui se révèle dans l'accent résigné des chants nationaux des Roumains. Ces doïnas, qui se prolongent en expirant dans les ondulations des plaines, n'ont presque plus de rythme, comme si l'âme était brisée. Au milieu de ce mystère, on dirait que la nature attristée garde seule, à la place de l'homme, la conscience des choses passées. C'est là, il me semble, ce qui se retrouve dans la pièce suivante que je traduis du plus ancien des poètes de nos jours¹. Il faudrait y ajouter l'horizon du champ de bataille de Vale-Albe et les sons de la murette d'un berger qui alternent avec le gazouillement d'un ruisseau à travers la plaine blanche par les ossements des compagnons d'Étienne.

LE BERGER. « Vallée blanche, blanche vallée, petit ruisseau des montagnes, pourquoi, en passant près de ma colline, que le ciel soit pur ou chargé d'orages, exhales-tu un si triste soupir ? Ta rive est verdoyante, couronnée de mille fleurs ; ton onde, purifiée au menu gravier de la source, désaltère l'oiseau et mon troupeau. »

¹ George Asaky.

LE RUISSEAU. «Mon onde est limpide, ton troupeau s'y abreuve aujourd'hui, ainsi que cet oiseau qui s'envole; mais, hélas! autrefois elle abreuvait les troupeaux de l'Orient qui étaient campés ici, lorsque le saint guerrier Étienne combattait pour son pays, lorsqu'en un jour néfaste le fer aigu moissonna boyards, guerriers, bergers, villageois. Depuis ce temps, mon onde se lamente toujours; éternellement elle soupire, car elle a coulé mêlée au noble sang versé par les Roumains; leurs os bien longtemps ont parsemé ces champs. Et moi, quand je songe à ce jour de tempête, je soupire; le frémissement de la forêt se mêle à mes sanglots, car il n'y a plus de braves aujourd'hui pareils à ceux qui ont succombé. Leurs travaux et leur gloire, les Roumains les oublient maintenant. C'est pourquoi, petit berger, chante pour réveiller leurs pensées, et que ton chant leur dise ce qu'ils furent autrefois, ce qu'ils sont aujourd'hui!»

Voilà, en général, sous quelle forme se présentait à l'esprit l'histoire des provinces danubiennes, quand un livre a tout changé. Les *Chroniques des Roumains*, par Sincaï¹, ont mis soudainement l'ordre où était le chaos. L'homme qui a pu produire si vite un si grand changement mérite bien de fixer un moment les regards.

Sincaï, que j'appellerais volontiers le Muratori des Roumains, né en 1753 dans un village de Transylvanie, mort obscurément en 1820, a consacré sa longue vie à une seule pensée : écrire l'histoire de la race roumaine, en rechercher, en rassembler partout les documents épars, éléver ainsi à une race d'hommes un monument indestructible qui portât les caractères de la certitude et de la science moderne. Souvent persécuté, même emprisonné, rien ne le détourne de son oeuvre. En 1808, il commence à la publier. Un obstacle invincible, facile à prévoir, l'arrête; l'Autriche ne pouvait tolérer la publication d'un ouvrage où brillaient d'une lumière si vraie les titres traditionnels de ceux-là mêmes qu'elle tenait sous le joug. Le censeur écrivit en marge du manuscrit: «L'ouvrage mérite le feu, et l'auteur la potence; *opus igne, auctor patibulo dignus.*» Cet arrêt n'empêcha pas l'écrivain de persévéérer. Soit misère, soit nécessité de se dérober, ses biographes le montrent portant lui-même de lieu en lieu dans une besace, son ouvrage proscrit, qui s'augmentait incessamment des découvertes qu'il faisait dans les archives publiques et privées. Il porta ainsi en secret son fardeau (et c'était, à vrai dire, la meilleure fortune de son peuple) jusqu'à son dernier jour. L'interdiction qui avait arrêté l'auteur vivant le poursuivit mort, et c'est aujourd'hui seulement, après un demi-siècle, que le gouvernement de Moldavie, bien inspiré par le prince régnant Gregoire Ghyka, a pu enfin publier, avec un applaudissement unanime, l'ouvrage de Sincaï. Ce monument vient à la lumière au moment même où

¹ *Chronic'a Romaniloru*, 3 vol. in-4°, Iassy, 1853. Des recueils de chroniques moldaves et valaques ont été publiés dans ces dernières années à Iassy et à Bucharest.

le procès des Roumains étant devant le juge, ils avaient le plus besoin d'un témoignage authentique.

Quel est le caractère du livre de Sincaï? On s'abuserait assurément si d'après le titre, *Chroniques des Roumains*, on y cherchait la naïveté jointe à la crédulité qui fait le fond de nos chroniqueurs. Il ne paraît pas qu'à aucune époque de leur histoire, les Roumains aient eu le tempérament de l'enfance; loin de là, un esprit de critique prématûr se retrouve chez leurs écrivains les plus anciens. Cela est vrai surtout de Sincaï, qui est avant tout par la maturité, par le grand sens, un homme du dix-neuvième siècle. Les qualités les plus rares dans son pays et les plus nécessaires, il les possède: un esprit de règle, de méthode, d'investigation patiente; un discernement admirable dans les grandes comme dans les petites choses; l'art de porter l'ordre, la lumière dans le chaos le plus embrouillé qui fut jamais; nul désir de l'effet, de l'éclat, mais un besoin excessif de la vérité démontrée, et tout cela dans un langage ingénue, original, brusque, vif, populaire, plein de verdeur et d'une simplicité presque rustique.

Depuis les temps de Décébale jusqu'en 1739, l'écrivain roumain reprend, raconte, discute chaque année en particulier; il renoue incessamment le fil de la vie nationale, toujours près de se rompre. Chemin faisant, il met aux prises les historiens polonais, hongrois, russes, turcs; il les constraint de rendre jour par jour à la race roumaine le témoignage qu'ils ont essayé d'éluder. Où ils n'ont été qu'incomplets, il les achève les uns par les autres. Où ils ont sciemment faussé la vérité, il la leur arrache avec éclat, et il reprend ainsi sur eux tous les dépouilles nationales. Sous cette critique toujours en haleine vous voyez les discordes profondes des peuples voisins survivre dans leurs historiens après que ces peuples eux-mêmes se sont réconciliés ou ont été obligés de faire silence, et la discussion ainsi agrandie n'est guère moins vivante que le récit des événements eux-mêmes. Au milieu de trois ou quatre races ennemis, l'historien conquiert année par année, jour par jour, la vérité historique, comme un champ de bataille. Dans aucun livre, on ne peut voir, j'imagine, avec plus d'évidence, comment ces diverses races, en se blessant, se désarmant l'une l'autre, se préparaient à tomber mutilées et sanglantes dans les mains de l'Autriche. Que l'auteur, au milieu de cette mêlée, n'ait jamais été entraîné par sa religion pour ses pauvres Roumains à des représailles contre ses adversaires de Pologne, de Hongrie, de Russie, qui pourrait l'affirmer? Il est seulement constant que par dessus tout il cherche la lumière, que, loin de taire les traditions, les systèmes opposés, il les étale avec complaisance; qu'il laisse amplement la parole à l'ennemi; qu'aucun livre n'est plus nourri de documents officiels, d'actes, de lettres, de diplômes, de traités, de monuments authentiques; que de tous côtés sont réunis les éléments divers de la certitude. Le lecteur seul est chargé de porter le jugement, mé-

thode qui place l'auteur au rang des créateurs de la grande école historique du dix-neuvième siècle. Si l'on considère qu'il a été conduit à cette savante méthode de 1790 à 1808, c'est-à-dire dans un temps où aucun des travaux de la critique contemporaine n'avait encore paru, et lorsqu'un esprit tout différent régnait dans l'histoire, l'admiration s'ajoutera à la surprise; il vous semblera peut-être que de pareils travaux n'ont pu être achevés sans quelque dessein de la Providence sur le peuple pour lequel ils ont été entrepris. Et ce n'est là qu'une partie de l'œuvre de Sincaï; car il avait joint à son ouvrage ce qu'il appelait la moelle des historiens, trente volumes recueillis ça et là de chroniques, de pièces officielles, de documents dont il avait commenté le texte, et qui étaient comme le fondement et la source de son vaste récit. Il avait fait pour la Roumanie ce que Muratori a fait pour l'Italie, les bénédic-tions pour la France, et ce qui manque encore à plus d'une nation orgueilleuse de son passé et de son présent. Qu'est devenue cette immense collection? Quelle main l'a soustraite à tous les yeux? quel est celui qui a intérêt à ce que le trésor de toute une race d'hommes soit perdu pour l'histoire, c'est-à-dire pour la civilisation? Ce n'est pas ici le lieu de le rechercher; il suffira de dire que l'on s'est trompé, si l'on a voulu enlever à une race d'hommes avec ses titres sa place au soleil. Dans ce cas, c'est l'ouvrage même de Sincaï qu'il fallait supprimer. Tel qu'il est, il vivra dans sa construction massive et, tant qu'il subsistera, ce sera une base inébranlable sur laquelle peut s'asseoir sans crainte la société roumaine.

XIV.

DIARIELE ROMANE

despre siedinti'a publica a societatei academice române din 14 Septembrie 1869.

a) MONITORULUI OFFICIAL No. 203 dice:

Eri, Duminica, Societatea Academica a tinut o siedintă publică. Eră o a-deverata fericire a vedé adunatî la unu locu pe veteranii literaturëi române. Unu publicu numerosu intiesă tôte locurile si tribunele din sal'a Senatului. Tribun'a damelor inca eră plina de unu frumosu buchetu.

Din membrii societății erau presenți: D-nii I. Heliade Radulescu, M. Cogalniceanu, A. T. Laurianu, Hodosiu, Massimu, N. Ionescu, G. Baritiu, Babesiu, Caragiani, G. Sion, Romanu, Papiu Ilarianu.

La 12 ore, D. Heliade, presedintele societății, a deschis siedinti'a.

D. Laurianu, secretarulu generalu, a citit raportulu despre lucrările socie-

tății în acăsta sessiune. Scirile cele mai imbucurătoare pentru Români. Dictionarul limbii noastre în lucrare, și unu adeverat monument literar! Cuvintele din toate părțile locuite de Români, pîna chiaru și din Macedonia de unde D. Caragiani a cullessu mai multe mii. Apoi grammatică de canonnicul T. Ciipariu, tiparita mai multu de jumetate!

La ordinea dillei eră și tinerea discursului de receptiune allu D-lui Papiu Ilarianu. Pentru cei-alti membri, D-nii M. Cogalniceanu și G. Sion, s-au amânătu în sessiunea viitoră. Felicitămu societatea pentru admitterea acestor sommătăți. Sunt bărbati și spre cari totu-d'aun'a se poate dice cu noutate cunvintele esprimate asupr'a lui Mollière în academ'ia francesă: «Nu lipsiă nimicu gloriei sălă, déra lipsiă academiei, neavându lu în sinul său.»

Discursulu D-lui Papiu a fostu asupr'a lui *Georgiu Sincai*, parintele istoriei Românilor. Fără temă ca vomu fi accusati de essageratiune, sustinem ca D. Papiu ne-a datu unu adeverat capu d'opera de arta și sciintia. Pentru ântâia ora publiculu a auditu unu discursu academicu atât de isbutit.

Autorulu, în discursulu seu, a probat o profunda cunoscintia de legile mersului umanitatii, și în acelasi timpu impartialitatea senină a spiritului care plutesce peste pulberea prejudicielor și a egoismului nationale.

Inainte d'a face biografi'a lui *Georgiu Sincai*, D. Papiu a descris, cu cele mai vii culori, stărse din documente, epoc'a în care a vietuitu *Sincai*, și acelașa epoca, — dice oratorulu, — «este epoc'a revolutiunei franceze a cărei opera maréția eră rezervata, că totu ce e mare, ginte latine, pentru ca ei Jupiter a destinat imperiul lumiei, *imperium sine fine*.»

Intr'unu altu locu oratorulu dice:

«Pre cîndu revolutiunea cea mare, la Appusu, resturnă sistem'a millennaria a trecutului, și proclamă principiele libertății și egalității omenesci, în Austria și mai alăssu în Ungaria și în Transilvania, după mórtea lui Iosifu, reformele celiude ale acestuia provocassera o reactiune încordată, aristocratică și feodală. Ungurii, națiune aristocratică, care în nici unu casu nu puteau simpatiză cu o revolutiune democratică, cereau cu inviersiunare restabilirea constituțiunii loru feodali ce era se o sferme de totu Iosifu imperatu. În tota Ungaria și Transilvania nu se ivi între Unguri unu singuru apostolu allu dreptului egale, dice Ungurulu *Kövari*. Revolutiunea franceză, constata acestu Unguru, nu găsi «simpatii decât la România Transilvaniei. Acestia, petrunsi de principiele lui Iosifu și ale revolutiunei, se presinta la a. 1791 înaintea imperatului și a dietei din Clusiu cu acelui faimosu și pururea neuitat actu allu națiunei române, priu care pretindu restabilirea Românilor, vechilor coloni ai lui Traianu, în usulu tutulor drepturilor nationali, de o potriva cu celealte națiuni alle tierrei, invocându, ei singuri în Resaratul Europei, drepturile omului și ale cetățianului: *pura et simplicia tum hominis, tum civis jura*.»

Actulu acest-a fusse respinsu cu puteri unite de Unguri și Nemți. Déra se

afflă unu Român care 'lu apperà si-lu sustinù cu energía: acellu Român este *Georgiu Sincai*, căruia domnulu Papiu, cu discursulu seu, i-a inchinat prinósele recunoscintie Românilor.

Dupa acéea domnulu Papiu arrunca ochirile petrundietorie alle geniului peste tóte pàrtile locuite de Români. Ne arréitta falang'a apostoliloru cari propagau in Resaritulu latinu principiele sânte cari freméntau Appusulu latinu. Trece pe d'inaintea nòstra umbrele martiriloru si apostoliloru de peste Carpati, umbrele savantiloru din Macedoni'a si umbrele luptatoriloru reinvierei sentimentului nationalu din Român'a.

D-lu G. Baritiu a respunsu la discursulu D-lui Papiu, prin cuvinte pline de sentimentu, sciintia si elocintia.

Publiculu a manifestatu, prin celle mai vii uràri, recunoscinti'a sea *Societatei Academice* pentru zelulu si intelliginti'a ce a desvoltatú cå se implinésca o missiune atâtua de inalta si in fructulu căreia este germinulu unitatei Române prin limba.

Totu astu-feiu vorbesce si *Le Moniteur Roumain* care publicà in traducere francesa o buna parte din discursulu D-lui Papiu.

b) **TRAIANU** No 57 dice:

Eri s'a tinutu in edificiulu Universitatii prim'a siediatia publica din acestu anu a Academiei Române.

D. A. Papiu Ilarianu a cititu discursulu seu de receptiune la care i-a respunsu D. G. Baritiu.

Amândou au vorbitu despre Sincai: sublimulu Prometeu allu némului românescu, sufferindu de buna-voia tóta furi'a unui martiriu de o viétia intréga, fiindu-ca indrasnisse nenorocitulu a rapí pentru fratii sei, in midi-loculu cal-lailoru nationalităti nòstre, fulgerulu lui Joue: Istor'i'a Românismului!...

A descrie inspirat'a elocintia a ambiloru oratori in acésta di de lumina, furata din atmosfer'a negurósa a actualitătii, ar fi a cântarí cu o mâna grossolanu nemarginitulu entusiasmu allu ascultatoriloru: peste putintia!

Lacrame de induiosiare curgeau pe feçele Românilor: umbr'a divinului cér-sitoru, cu desagii pe umeru, cu chronic'a in sacu, cu o natiune intr'o cárpa, rateciá printre noi, stralucindu-i sdrentiele, cå tunica lui Christu pe muntele Taborului!

c) TRAIANU No. 58 mai adduce unu articolu subscrissu de D. Missail, din care estragemu urmatóriele:

APOTEOS'A LUI SINCAI

discursulu de receptiune allu D-lui A. Papiu Ilarianu

si respunsulu D-lui Georgiu Baritiu

*in siedint'a publica a societatei academice din 14 Septemb're 1869, in diu'a
Crucei.*

Dar! fratilor Români, mari barbati au essită dintr-
voi dincolo de Carpati, si de acolo au venită și în zidu-
rile noastre derepanate, si s'au pasu s'arrunce semintiele
nationalitatei intr'unu paměntu nelucratu...

Cetiti, tinerilor, pe Paulu Iorgovici, Petru Maior,
Tichindeal, SINCAI, si veti invetiști într'insil si limb'a vó-
stra, si ceea ce au fostu mosii vestri, si ceea ce veti pu-
te fi, de veti urmá invetiatureloru loru....

ION HELIADE R.

Conformu programei, Presiedintele Societatei deschide siedint'a. — Unu
publicu numerosu si fôrte allessu, reprezentându ambele sexe si tóte clasele so-
ciale, fără deosebire, umple tótz bancele, galeriele, tribunele si parterulu aces-
tui sanctuaru, unde natiunea de multu doriá a vedé concentrati pe veteranii
literaturei române. Nu lipsiau de cătu D-nii Ministri. Cu deosebire s'a semna-
latu lips'a D-lui Ministru allu Cultelor si «Instructiunei Publice», carele, se
vede, spre a puté allege o scusa, n'a sciutu cumu se-si gasésca mai currêndu
o tréba óre-care. Batêndu in sita si in covata, a si gasitu ce-va: solemnitatea
distributiunei medalieiloru si a premielor de la scól'a de belle arte, — solem-
nitate, pe care ne miràmu pentru ce a gramadit'o totu pe Duminica, cându
déjà erá annuntiata oficialu si de multu solemnitatea de la Academia!!!

Secretarulu generalu allu societatei, D. A. T. Laurianu, face o succinta dare
de séma despre lucrările Societatei din acésta sessiune.

Dupa acést-a, recipiendarulu, D. A. P. Ilarianu, se suie la tribuna. Publi-
culu, attrassu si prin insemnataea materiei, si prin greutatea oratorului, se
agglomerédia si ascépta cu nerabdare incéperea.

O véce simpatica, curata că cristalulu cellu mai limpede; unu limbagiu verde
si curatu românescu; o dictiune elegante; espressiuni de sentimente demne
a desceptá pîna si pre cellu mai amortită Română; au tinutu pre acestu pu-
blicu intelligentă si bine-dispusu, spîndiuratu de buzele oratorelui doué óre in
capetu. Nimine nu s'a caitu de adênc'a attentiune ce a datu eruditului aca-
demicianu. Toti l'au applaudat din tóta inim'a; toti aru fi dorit u se-lu as-
culte si éra se-lu mai asculte. Nu toti vorbitorii au acésta fericire; in se D.
Papiu n'a abusatu de ea...

Este o sănătă datoría pentru unu diaru, ce pórta numele divului *Traianu*,

a face lectoriloru sei o dare de séma cătu mai intinsa, cătu mai correcta, cătu mai românescă mai ântâiu de tóte, despre acestu discursu, in care colonia lui Traianu si apostoli latinitatii, «cadiuti jertfa inaltei loru solie». occupa loculu de la inceputu. pîna la finitu. Inse ce vreti? Ce se mentionâmu? Ce se las-sâmu? Totu e de spusu. Nimicu nu e de lassatu. Si ori-cătu s'ar silf cine-va a estrage, ori-cătu ar vré a cullege numai frumósele flori si idei, de cari este presaratu discursulu acest-a importantissimu, carele, dupa ide'a nôstra, si-a do-bândit u immediatulu locu dupa «Chronica», nu va isbuti, ca-ci — de nu va dâ totulu, va stricá. De asta di inainte, introducerea la Chronic'a lui Sincai, parintele istoriei române, nu va fi de cătu eminentulu acestu discursu allu D-lui Papiu. Meritulu acest-a nu i-lu voru puté rapí nici chiaru neamicii sei. Ace-easi perseverantia, aceeasi regularitate, acelasi spiritu de metodu, aceeasi intiellegere demna de admirare in lucrurile celle mari, aceeasi arta, rânduélă si lumina, veti gasi in biografu cá si in istoriografu. Unulu pe altulu se complinescu...

Frumosu, maretiu si bine allessu sujetu!

'Mi destupam urechile si 'mi acintiam mintea la celle ce audiam, si numai la acellea, cá se nu-mi scape nimicu, — si totusi multe mi-au scapatu.

Este o tradițiune in poporulu nostru, cu deosebire in celu bessarabianu, careia datorim pastrarea intre noi a memoriei classicului Ovidiu. Ea spune, ca a venit, de multu, despre Tibru, unu omu estra-ordinaru, carele aveá dulceti'a unui copillu si bunetatea unui parinte; carele suspiná fără incetare si vorbiá căte odata singuru; dar ca, de indata ce adressá cuvîntulu cui-va, pareá ca curge miere si lapte din gur'a lui.

«Miere» si «lapte» au fostu si voru fi pentru Români cuvinte cá alle D-lui Papiu despre Sincai!

Nascerea lui Sincai (28 Februarie 1754), evenimentu advenit u cu seculu inaintea essirei la lumina a annaleloru selle, — ceea ce nimeni pîna la D. Papiu n'a observat; — originea lui cea nobile, mostenescă si curatu românescă; — studiele lui Sincai; — scólele in cari le-a facutu; — geniulu lui; — stradianele si nesuntiele ce a pusu in Rom'a si pe aiurea, in adunarea si cautarea pretióselor documente ce au servit de base trainicului monumentu, ce a redicatu natiunei selle pe bas'a sciintiei moderne; — bibliotcele europene ce a cercetat; — puternicele cunoscintie si protectiuni, cu cari s'a ajutat la scopulu seu in etern'a cetate; — operele ce publică si occupatiunile lui in Vienn'a; — literatorii celebri, cu cari a fostu in relatiune; — inaltele functiuni ce a ocupat, si folósele ce au trassu românismulu si scólele nationale d'ací; — starea sociale, politica si intellectuale a Europei in genere si a Românismului in particularu, de prin timpulu essirei pe scena a lui Sincai; — suferintiele némului seu; — partea celuà ellu la conlucrarea petitunei «de drepturi», ce Români Ardeleni au indrepatat'o imperatorelui si ditei tierrei in 1791 : sin-

gurulu actu in Oriintele Europei, in care se simte influenția ideelor revoluției franceze; actu, in care se invoca *drepturile omului și ale cetățianului*; — persecutiunile, a caroră cîntă fù de'ndata ce neamicii românișmului vediura apriatu ce pôte Sincai; — asilulu ce afflă, in dillele de restrisce, la amicii sei: comitele Vass de Tiég'a, Episcopii Darabant si Vulcanu; — cărțile ce a compusu său tiparită, afara de Chronica; — publicatiunile, la cari a collaborat cu alti barbati insemnati ai némului românescu, contimpurani; — peregrinagiele sale din locu in locu, cu desagi sei in spinare, desagi in cari purtă suffletul gîntei sale, cartea némului : istoria, pe care numai lui i-o datorim; — principiile sociale, politice, morale, religiose-liberale, nationale și «ortodoxe» ale marelui martir; — ur'a lui de jesuiti... «sciindu», — dice ellu, — «narusurile popesci», mai allessu ale catolicilor; — fanatismulu lui pentru unirea «poporului românescu intregu»; — rellele separatismului și alle împarechiărilor din nauntru; — bucuria, ce au avutu si au strainii, cându au vediutu si vedu pre Români sfasiânduse ei in de ei; — perfidi'a, lacomia și pericolele fanariotismului; absurdile pretensiuni ale Grecilor d'a se numi ei Romani si d'a se dá ei de moscenitori ai imperiului din Oriente, pe cându Sincai a dovedit, ca acesta moscenire se cuvîne Românilor, dupa dreptulu săngelui, fiindu ei urmasii acellor ce au fundatul imperiulu si l'au stapanit sute de anni; — meritulu istoricu si pretiulu literariu allu ostenelliloru «nemuritorului Ardelénu», — cum dice unu biografu allu seu de la 1855, D. I....u; — «firea cea înalta, prin care se umplu de suffletescă mândria faptele vietiei celor viruose a scriitorului; — valurile prin midi-loculu carora Sincai 'si dusse cu sine pîna la mormîntul generoșele sălile nesuntie nationale; — ascunsele comori de investiaturi morale, religiose, nationale, curatul latine, curatul românesci, ce scăperă mai de pre tôte fețele acestei Chronice; — causele, pentru care Sincai n'a ajunsu cu sevîrsirea operei pîna in dillele sale, dupa cumu 'si propusesse; — firea cea resfaçiată, vesel'a, răbdarea, glumele si mandr'a latina a lui Sincai; — perpetuele lui occupatiuni si cugete pentru desceptarea, realtiarea morale si nationale a poporului român, «a némului nostru cellui românescu intregu», dupre cumu dice ellu la pag. 135—136 a tomului II allu Chronicei: tôte aceste faze si evenimente grave si otaritore au trecutu că avodom'a pe dinaintea ochilor nostri!.

Auditoriu se simtiá transportat cu imaginatiunea in timpii vietuirei lui Sincai!

Este cu putintia óre a vorbí intr'o simpla dare de séma pe largu despre fie-care din aceste fapte?

Asupr'a datei mórtei si a locului in care a inchisu ochii corporali acellu ce a deschisu ochii suffletesci a dicece milliône de Români, pîna acumu două-trei anni plană o absoluta nesciintia. Sincai a suferit pîna la ultimulu momentu rigorile unei vietie ingrate, care se scie ca este partea celloru ce că Sincai

luminându altora, se consuma pre dênsii. Dar cumu a murită? Murită de lipsă? Murită de mórté buna séu violentă? Nu se scie. Totu ce se scie, e că morméntulu acelui ce a scossu din morméntu istoria unui poporu intregu, este in commun'a Sinne'a, filial'a parochiei de *Belesteni*, in comitatulu *Abaury*, lónga *Cassovia*, unde se retrăsese la contele Vass, murindu acollo in Nembre 1816, in vîrstă de 63 anni.

Têneru! Têneru de totu! Puteá se faca inca multu pentru iubitii sei Români; — chiaru si pentru aceia, ce une-ori atâtu 'lu adapau cu veninu, in câtu, «mai erá se-si pîrjolésca insusi pretiôsele opere», — ne spune elocuentele seu biografu.

In scurte cuvinte, D. Papiu a isbutită nu numai a rumpe cellu ântâiu tielin'a in astu-felu de solemnități, cu totulu nòue pentru noi, si a o rumpe cu succcessu, dar a interessá publiculu pîna intru atâtu ca duios'a si lacrimele venira in ochii multora la recitarea ultimelor peripetii, ce au glorificat viéti'a a-cestui Muratori allu Românilorū.

Mai cu séma a attinsu inimele acellu momentu allu vietiei istoricului, pe care collegulu nostru, D. Hajdeu, l'a precisat intr'unu modu neimitabilu prin unu passagiu din *Traianu*: Umbr'a divinului cersitoru, cu desagii pe umeru, cu chronic'a in sacu, cu o natiune intr'o cârpa, rateciá printre noi, stralucindu-i sdrentiele că tunic'a lui Christu pe muntele Taborului...

Sublimu tabellu!

Pictur'a intellelige-va óre elocuenti'a?

Repetim: auditoriulu a fostu adêncu misicatu. Si cumu nu? Astadi, că si 'n timpii lui Sincai, ideele mari, nationale, curatù românesci, — ideele si ómenii ce le appéra si le represinta, nu sunt mai bine vediuti, nici mai bine tratati, de cumu erau in timpii lui Sincai! Scriitorii merituosi umbla că si ellu, cu manuscrtele 'n traista, si pôte ca moru si de fóme; marii capitani si barbatii ai némului stau cu tiern'a in gura, fără că o singura pétra se arrete loculu săntu unde zacu óssele loru sacre! Totulu este de facutu si refacutu in România. Si pe cându starea lucrurilor este astu-felu, unii din Români, in locu d'a pune umerulu la munca in câmpulu culturei nationale *române*, propunu ridicare de statue Germanului Gutemberg!...

D. Heliade presiedintele, petrunsu insusi pîna la lacrime si rapitu, asiá dicéndu, de geniulu românу allu lui Sincai, pe care oratorulu isbutisse a-lu face se repaosodie asupr'a adunărei, nu se putu stapâní a nu strigá: «Astadi se eterniza memori'a unuia din cei mai mari Români si martiri ai Românișmului! Sa traiésca România!»

Ce felu? Traesce coloni'a lui Traianu siepte-spre-diece secoli, acollo unde a plantat'o ellu. Plutesce preste tóte valurile si vicissitudinile timpurilor. Nu seapa de periciune de câtu prin minuni de eroismu si devotamentu, de cari lumea se mira. Uitarea, invasiunile, nestabilitatea, lips'a de scriitori, arruncă

unu nestrabatutu intunérecu asupr'a trecutului si presentelui românescu. Unu passu inca, si eramu cuffundati pentru eternitate. Cându écca se arréta unu lucéferu de sperantia, unu trimissu allu Provedintiei, unu Columbu, care se numesce Sincai.

Se pune pe lucru. Statornicesce rânduélă accollo unde nu erá de câtu chao-sulu. Reaprinde lumen'a pe care restriscele seculare au fosu stins'o. Trece preste ori-ce piedici, persecutiuni, privatiuni. Cutriera Europ'a. Se face lunte si punte si ne da «o istoria», o istoria «românescă», care dovedesce lumei ca suntemu vitia neperitória din classic'a tulpina ce a stapánit'o. Face pentru Romanf'a ceea-ce au facutu numai unu Muratori pentru Itali'a, Benedictinii pentru Franci'a; ceea ce alte popore inca nu au. Si acést-a cu unu metodu care pune pe Sincai in rangulu creatorilor scólei «istorice» a secolului allu XIX, cu atâtu meritu in câtu a uimitu pîna si pe unii din cei mai mari filosofi ai Europei moderne, că Quinet si altii.

Ce felu? avemu noi asemeni ómeni, avemu unu trecutu plinu de eroi si scriitori mari, si o singura cruciulitia nu arréta trecerea loru pe paméntulu românescu, pe paméntulu pentru care s'au martirisatu pe Golgot'a.

Ce ratecire! Ce lapidare de celle sânte! Ce vandalismu!

Se ne'ntórcemu faç'a despre acestu peccatu...

Daca oratorulu s'a identificatu, asiá dicéndu, cu epoc'a, scriptele si geniulu zelosului nostru istoricu, discursulu domnifei-selle mai are si meritulu d'a fi o grozava satira pentru scól'a strainomaniloru; unu grozavu biciu pentru cei ce ieau bucatic'a din gur'a copíloru sei si o arrunca la câini.

Oratorulu ne-a lassatu sub adênc'a impressiune a imaginii bunului Sincai si a celor mai duióse sentimente de românișmu. «Cându geniulu lui Sincai, — disse Domn'a-sea terminându, — va repausá si se va incuibá intre noi. Atunci si coloni'a lui Traianu va reinviá, Români se voru cunnósce. fratii de unu sânge ne voru recunnósce, si planulu cellu mare allu divului Traianu se va realizá in Oriente. Atunci ginte mai alléssa nu va fi pre paméntu inaintea »óstra»...

Tunete de applause primira aceste cuvinte bine simtite; bine, verde si românesce disse. Câti nu sunt inse pe la otare, çari facu votu că elle se nu se realizeze nici-odata! Câti-va erau si printre auditori... i vedivu palindu... Ce voru devení ei, cându Romanismulu va triumfá deplinu?...

D. Baritiu urmà la tribuna, dupa o mica pauza, spre a respunde. — A si respunsu adêncu, politicu, că bunu Român. A fostu satiricu, musicatoru chiaru, pentru acei carii din studiulu lui Sincai essu că pecinginea in façia si se demasca de inamici ai Româniloru. — A demonstratu, ca barbatulu carele va isbutí a face o perfecta biografie a celor trei lucéferi, ce au luminat pe la inceputulu secolului orizonulu intunecatu allu românișmului, Sincai, Maior, Clain, — acell-a va face in acelasi timpu istoria némului românescu pentru timpu de 50 de anni: 1770 — 1820. Complimentă pe recipiendaru pentru de-

plinulu seu successu in facerea biografiei lui Sincai. Enumeră scriptele, meritele si occupatiunile istorice, de mare pretiu pentru Români, alle oratorului. Apoi addusse vorb'a pe departe, dar nemeritu, la «scóla cosmopolita», ce s'a ivită la noi de cătu-va timpu; scóla, care 'si bate jocu de totu ce este «na-tionalul românesc»; — scóla care, dupa ide'a nostra personale, face românismului acelui reu, pe care 'lu face omenirei o secta infama de Lipoveni allu carei nume cuviinti'a nu ne érta a-lu mentioná aici.

Românulu, — esclamă intr'unu periodu D. Baritiu, — «nu pôte fi cosmopolitu inainte de a fi Românul!»

Fù bine intiellessu...

Déca, dupa cumu am dissu, nimine n'ar fi interpretatu pre bietulu Sincai mai bine de cumu l'a interpretatu D. Papiu, totu astu-felu nimine n'ar fi pu-tutu se-i respunda mai nemeritu, de cumu i a respunsu D. Baritiu. Amêndoui nascuti si crescuti sub acellesi condițiuni, sub cari s'a nascutu, crescutu, lu-cratu si sufferit u Sincai. Amêndoui au fostu la inaltimdea momentului si a sub-iectului ce si-au allessu. — Amêndoui au priceputu cu inima românescă mai cu deosebire unu lucru fórte ponderosu in viéti'a românismului de astadi: im-periós'a, ne'naturat'a necessitate ce se simte de desceptarea, de atitiarea spi-ritului si a sentimentelor CUBATU ROMÂNESCI; insemnataea imboldirei gus-tului si a studiului limbei si a istoriei nationale; PROPAGAND'A LATINA; sin-gurele punti, pe cari putem trage de la quasi-mórtea actuale la o viéti'a dese-virsitu românescă, asiá cumu a intielles'o unu Sincai buna-óra!...

«Sunt dille in viéti'a némuriloru, — dice acelasi biografu allu lui Sincai, pe care 'lu citai mai susu, D. I...u, — cându prin istoria se rodescu faptele vii-torului! Daca insusi acei, carii traiescu in volbur'a trebiloru dilleloru de astadij, 'si aqintescu asiá mintea la celle de multu trecute¹, ce vomu face óre noi estia, carii traimu numai in viitoru?... O istoria românescă in dillele de acumu ar fi unu semnu mai multu. ca Românnii, — carii se falescu, cu dreptulu, a fi vitia neperítoria dintr'o vechia trupina, ce a lassatu dintr'insa viue monumente in tóta lumea, — sunt intru adeveru chiamati a se nasce érasii la viéti'a; o assemne istoria, ce ne-ar face, pôte, se resufflămu acumu mai in largu in ângustimea impregiurâriloru, in cari ne este datu a ne misică, ar fi mai multu iuca si de cătu unu semnu de viéti'a: ar fi o parte din viéti'a chiaru!»

Ecce care este pentru cei cunoscetoi d'alle némului românescu insemnataea studiului istoriei nationale române. Petrundia-se Românnii de acestu mare adeveru...

¹ Allusione la unu boieru Moldovénu, ce se trage de vitia dintr'un'a din celle mai vechi fa-mili moldovenesci, carele se afflă la 1855 intr'un'a din celo mai de frunte «boerli» alle tierrei, și carele disse intr'o d', ca: «in căte-va dille inveniasse atâta istoria a Patriei cătu n'a inventiatu cu dône-dieri de anni mai in urma. Foileton. Zimbr. Nr. 16.

Cine este inceputul D. G. Baritiu? întrebă-ne-va cineva din tîner'a generație, puținu dedata cu ómenii și lucrurile de peste Carpati.

Cine este Georgiu Baritiu? Am respunsu inca de multu. Numele lui este nedeslipit de ori-ce interesu naționalu românescu. Cá barbatu de Statu de peste munti, sta pe ântâiulu planu. Cá omu de litere, ellu este alu României întregi. Ecce ce diceam noi la 1866, în «Istoria scóelor si invetiașurei la Români» :

«Indeplinim o sacra datoría mentionându inca despre o scóla, ce a mai existat in Transilvania, și o mare scóla care a formatu mii de Români, care a formatu, care a pregatit pre toti Români din Principate, mai cu deosebire, la viéti'a politica si literaria de astazi. Si acésta scóla este «Gazeta de Traisilvania», a careia redactiune a tinut'o demnulu de totu respectulu contemporanilor si alu viitorilor, D. Georgiu Baritiu, in curgerea a 10 anni incheiat, 1838—1848. Rucările poetice ce au apparut in acésta fóia, sub numele demnului seu collaboratoru Andrei Muresianu, sunt nedespartite de totu ce scie Românulu mai sublimu si frumosu.

•Ori de câte ori vom vorbi de cultura, de pressa, de scóle, de literatur'a Româniloru se nu uitămu pe Georgiu Baritiu. Georgiu Baritiu a vorbitu Româniloru nu numai de pe catedra cá professoru, ci le-a vorbitu diece anni si de pe unu amvonu mai inaltu de cătu' tóte amvónele, precum fórte nemerit u califica unu publicistu de la 1855 ; de pe unu amvonu, alu caruia auditoriu erá pretutindenea si alu carui glasu strabatù in palatele bogatiloru cá si in casutiele rediesiloru si alle possessorasiloru. Politica, sciintie, arte, literatura, nimicu nu 'i fù strainu. De pe unu amvonu, prin alu caruia glasu «classe intregi fura desceptate, lumenate si chiamate la viéti'a publica 1). Negasindu termini mai energici, cu cari se calificàmu servitiele facute de D. Baritiu Româniloru, de aceea amu avutu recursu la frumósele si elocințele cuvinte, cu cari acelui publicistu se servì intr'o occasiune, spre a caracterizá puterea pressei române. Renume'e Gazetei de Transilvania, -- dice ellu. — a fostu mare. Celle mai bune articole despre driturile și interesele Româniloru essau odi-níora in acestu jurnal, in care publicistii cei mai însemnatii și dedese rendez-vous. Gazeta de Transilvania fù apperatorulu celu mai infocatu alu Principatelor, stimulatorulu neobositu alu nationalității, protivniculu neimpacatu alu inriuririlor din afara si alu abusurilor din intru, cari impedeau propasarea. La Gazeta de Transilvania allergau toti publicistii români, carii in patri'a loru nu puteau gasi organu pentru a-si puté publica ideile. Gazeta de Transilvania erá pentru Principate «press'a libera», organelu opiniunei publice. Gazeta lui Baritiu a facutu multu bine, a oprit multu reu, si in totu chi-

1) Jurnalismul românescu. Vedi in *România literaria* pe anul 1855, No. 4.

pulu a essercitat o mare inriurire in Iassi si in Bucuresci atâtu asupr'a guverncloru câtu si asupr'a poporului. 1)

„Ecce ce a facut Baritiu prin Gazet'a lui. Fapte de acestea sunt in stare a illustrá viéti'a unei generatiuni intregi, cu atâtu mai multu a unui singuru omu. In adeveru, nestérsa va remâne in inimele Românilor acea invapaiare, acea emulatiune, acea rívna spre studiu si citire, ce deschise «Gazet'a» si «Fóia» intre noi. Ea ajunsesse a fi centrulu de intelniere a totu ce aveá intrég'a România de bunu, ténér, gratiosu, demnu de viétia si attiune nationala. In celle 20 tomuri alle «Gazetei» si «Fóei» de Transilvania, si nu aiurea, este temel'ia litteraturei românesci. A collo, acollo este scrissa istori'a celoru 10 anni de repaosu ai natiunei nóstre, 1838—1848. A collo este Lancastrulu, ce ne-a prenatitu pentru viéti'a normala de astadi. Studiatii-le si veti vedé. Cându deschide cine-va si astadi unulu din acelle tomuri, unu parfum inviatoru 'i petrunde suffletulu. Ochii se umplu de lacrimi si inim'a de jale, ca-ci, in adeveru, astadi nu mai lucrâmu cu acea apprindere, cu acea tineretia, cu acea sperantia, cu acea cordialitate, cu care s'a lucratu in «Fóia», de la 1838 pîna la 1848...»

„Vení o di in care «Fóia» nu mai puteá strabate pîna la noi. In acea di, Românulu din siessurile Dunarei redică ochii spre muntii Carpati. Vai! Vîrfurile loru erau increstate de lânci cazacesci. Pénn'a cadiusse din mâna lui Baritiu. Ellu erá ferrecatu...» 2).

Ecce cine este Baritiu. Ecce cine a respunsu in numele Academiei Române, D-lui A. Papiu Ilarianu, autorului «Tesauroiu de monumente istorice», allu «Istoriei Românilor din Daci'a superiore», allu «Independentie constitutio-nale a Transilvaniei», si o multime de alte lucrari istorice si juridice, ce facu epoca in istori'a si literatur'a nationale.

Erau se mai vorbésca patru Academiciani din România de dincóce de Carpati, si anume Cogalniceanu si Heliad, Sion si Maximu, — dar dupa impregui-râri, discursurile loru s'au aménatut pentru sessiunea viitoră.

O! Dómne! ca-ci n'avemu serbări d'acestea mai dese! Ca-ci n'avemu barbati că Baritiu si Papiu mai multi! Prin midi-loculu unoru atari desbateri, ei aru interessa toté inimele nobile la sufferintiele si sănt'a causa a patriei commune! De 'mi este permisso a me serví prin analogía cu celle ce disse de currêndu D. Louis Blanc despre Franci'a : ei aru apprâ si resbuná onórea nationale. Aru affirmá de innaintea lumei persistinti'a magnanimelor aspiratiuni nationale. Aru refutá pe calomniatorii ei. Aru rapí neamniciloru româanismului fericirea de a-lu crede mortu. Aru têri despotismulu si cosmopolitismulu la gemoniile istoriei, du-

1) Scrissori'a côtea D. Iacobu Muresianu, redactoru allu Gazetei de Transilvania. *România literaria*, No. 14.

2) Buletinulu instructiunei publice. Tom. 1. p. 115.

pa ce le-aru fi inbouratu că pe criminali. Aru ridică pétr'a de pe mormentulu, sub care Ungurii, Germanii si Muscalii au ingropatu de viua o natiune, de alle careia calităti sunt gelosi, allu careia sănge l'au suptu si sugu inca. Aru grabi óra totalei mărtuirii, calindu si intarindu suffletele slabe seu slabite. S'ar formă caracterulu tinerimei. S'ar desceptă simtiulu nationalu. In fine, s'ar ridică moralulu natiunei si i s'ar dă incredere in sine. Si totusi trebue se recunoscemu ca, multumita nu scimu căroru impregiurări nefaste, Români se credu multu mai inferiori de cătu sunt. Ei au perduto sentimentulu de sine insisi. Ei bine, cându stămu si judecămu dreptu, totu avemu medie intellectuali si morali, pe cari daca amu scî a le utilisă cu o vigore, de care este capabile natiunea româna, cându vré, nimine in Oriente nu ne-ar intrece.

S'avemu deci credintia in noi, macaru cătu firulu de mustaru alu Evangeliștului, si vomu dice muntelui Calamitatilor, ce ne bântue: muta-te! piei! — si ellu se va mută si va perî.

Dar si credinti'a fără «fapte», nu e de nici o tréba!..

Am dissu.

d) ROMANULU din 18 septembrie 1869 scrie:

O mare, frumosa si bine-facetória serbare avura Duminec'a trecuta României din Bucuresci.

Ori cătu de amarîta, ori cătu de sbîrcita de dureri, ori cătu de ulcerata de deceptiuni si chiaru de scepticismu ar fi fostu inim'a unui Român, intrându in acea serbare, de securu ea se vindecă si Românu essiá fericitu, ca-ci essiá mândru ca este Român, ca-ci essiá iubindu natiunea sea, ca-ci essiá credîndu in ea si in destinările ei celle mari...

In acea di, pe lîngă serbarea societății academice despre care vorbim, guvernulu a regulat astu-felu, in cătu se mai fia in aceeași di si in acellesi óre inca dôue serbări nationale: un'a, impartirea medalieielor la scól'a de belle-arte, si alt'a espositiunea agricola si concursulu de pluguri. Pe care óre din aceste serbări eră se prefera cine-va? Cumu eră s'alléga?

Societatea academica nu eră ea óre-cumu uitata? D'acumu doui anni, cându deschiderea ei fù sanctionata cu lacrimi de fericire a mii de Români, cându capulu Statului sanctionă a ei deschidere, sanctionându astu-felu odata mai multu a sea domnă, ce óre se mai facă, pentru că Români se remâia cu ochii așintiti si cu inim'a intórsa spre acellu caminu, in care sta schintei'a naționalității române si in care ea cresce că se devina flacara luminatória si incalditória? «Limb'a este dupa Dumnedieu, cellu mai tare din legaminte intre popore.» Asiá dice Edgar Quinet;... dér cine mai tine minte ce spune acellu omu nebunu prin sciintia, nebunu prin geniu, nebunu prin credinti'a sea in mărire a gîntei latine? Si căti óre se fia Români, cari au cititу celle 129 de pa-

gine, scrisse cu litere de focu, prin cari acestu geniu ne-a facutu cunoscuti lumei?

D'acumu unu annu, in fine, cându Domnulu Românilorù presiediù societatea academica, cine mai sciù ca ea s'a redeschisù in lun'a lui Augustu si ca Dumnic'a trecuta incheià lucrările séle anuale? Au lucratu membrii acestei academie, au sapatu cu tērnacopulu mintii si allu inimei acesti pioniari ai naționalității române, pentru a căută părăsiale limbei, a le curatî de nomolurile atâtore secoli de barbaria, de sclavia si de persecutări, că astu-felu, redându-le cursulu loru naturale, se redevie vechiulu si splendidulu fluviu allu Romei orientale. S'au coboritu si'n annulu acest-a pelerinii naționalității române din culmea Carpatiloru loru, au revenit u in Daci'a de jesu, spre a mai adduce o schintea in caminulu cellu mar, o pétra pentru edificiulu naționale, si cine i-a mai intimpina'u, cine i-a mai vediutu, cine le-a mai dissu acelu *•Salve•* allu strabuniloru?

Ministrii actuali, in locu d'a le deschide braçiele, le-su intorsu spatele, si chiaru in diu'a din urma a serbării, in diu'a dărrii de séma a lucrărilorù anului, in diu'a destinata pentru a le multiamí de ceea ce au facutu, si a le ură catle buna si taría pentru lucrările viitorie, ministrii le 'ntórsca spatele, ministrii fugira de caminulu limbei, allu naționalității. Nici unu ministru, nici chiaru acelu allu instructiunei publice si a lu cultului, nu voi se ieă parte, s'assiste macaru la marea solemnitate.

Si cu tōte acestea, totu nu isbuti ministeriulu a face desicrtulu in giurulu fo-caruiul limbei naționale. Totu nu isbuti a face se fia urmatu de toti Români, si sal'a cea mare a Academiei nu remase nici d'asta dăra gólla de inimi române.

In aunulu acest-a program'a annunciat si discursurile de primire a trei membri noui in sinulu Academiei. Membrii cei noui sunt DD. Papiu Ilarianu, Mihail Cogalniceanu si Georgiu Sion. Conformu reguleloru academice, membrii cei noui pronuncia unu discursu, si unulu dintre cei vechi i respunde. D. Papiu si-a allessu de subiectu pre Sincai, si D. G. Baritiu fù insarcinat u intimpinarea. Discursurile celoru-alti membri aménându-se pentru annula viitoru, remase la ordinea dillei numai acelu D-lui Papiu si respunsulu D lui Baritiu.

Amu dissu si repetim u ca, ori cătu de ulcerata de deceptiuni ar fi fostu inim'a unui Român, cându a intrat u in sal'a Academiei, de securu ea s'a vin-decatu, audindu pe DD. Papiu Ilarianu si Baritiu, si a essit u iubindu si credîndu cu staruintia in destinările celle mari alle națiunii române. Nici putemu, nici este loculu ací se dàmu séma despre aceste discursuri, cari ne facura se vedem u din nou istoria Românilorù in fazele ei gloriose si dureröse, cari sciura se ne faca se regustămu si fericirile si durerile stramosiloru nostri, si ne arrettara totu d'o data si midi-lócele prin cari putemu cu securantia se invingem u pe cei carii voru peirea némului românescu. Totu ce putemu si

totu ce suntemu detori se facemu, este să dămu o scurta, fără scurta dare de séma, că astu-fel se cunoscă și se cítésca toti Români acelle discursuri, indată ce voru essi de suptu tiparu.

D. Papiu a vorbitu despre Sincai, despre educatiunea lui, despre viéti'a lui, și despre scrierile săle. Dar cine este acellu Sincai, voru dice multi Români, că-ci puçini, fără puçini dintre noi 'lu cunoscu. A fostu ciudata sórtea acestui Român. Nascutu la 1753, intr'unu satu din Transilvani'a, ellu fù ursitu a sufferí tóta viéti'a lui. Si de ce? fiindu-ca, în vîrsta de 20 anni, și-a propusu se consacre viéti'a lui unei singure idee, de care multi, fără multi dintre noi aru ride, cându aru vedé p'nu june c'ar adoptá-o. Ellu și-a propusu «a face o calatorie lungă, de la Decebalu și pîna in dillele săle.»

Dér care putere omenescă pôte resiste unei asemenei calatorii?

Aceea a unui Român, care crede în marirea natiunei săle și 'n destinările ei celor mari.

Dér Români erau persecutati pe mórte de Unguri și de Poloni. Acestia au mersu pîn' a scrie și tiparí ca «trebuie se se stirpescă gîntea Valachiloru.»

«Dér, dice Edgar Quinet, istoriculu aveá se lupte contra a trei și patru gînti «inimice; ellu trebuiá se cucerescă adeverulu istoricu annu 'n annu, di cu di, «că pe unu câmpu de batalfa. Ellu se gasiá în fâșii în istoricii poloni, unguri, «austriaci, muscali, musulmani; eră desfiguratu de preventiuni, de resimtiri, «de uri. Eră corpulu levitului sfasiat în bucăți și împartit la vecinii sei.» Nu face nimicu. Junele Sincai iubiá și credeá, și atâtă fù d'ajunsu pentru a devea unul dintre cei mai invetati barbati ai Europei din timpii sei, pentru a indură totu felulu de prigoniri, insulte și 'nemnitiari, și a isbuti se «innó-de necontentitu firulu vietiei nationale, totu d'aura gata a se rupe, și a face «pentru Român'i ceea ce au facutu Muratori pentru Itali'a, Benedictinii pentru Franci'a; ceea ce lipsesce astazi inca mai multoru natiuni orgolióse de «trecutulu și viitorulu loru.»

Ellu avu acea putere uriasă, ca-ci iubirea 'lu faceră se presimta că ellu va face acelle lucrări ce, dice D. Quinet, «nu s'aru puté iutreprinde și sfîrsí d'unu «omu, fără unu scop' allu provedintiei în privint'a poporului, pentru care elle «fura intreprinse.»

Sincai aduna materialulu și scrie trei-dieci de volume. «Ce s'a facutu, (adăuge D. Quinet), acea immensa collectiun? Ce mâna a susțras'o de la ori ce «ochiu? Cine este acellu care are interesu că comór'a unei gînte de ómeni se «fia perduta pentru istoria, adica pentru civilisatiune?»

Cine? Acei cari au disu inca din seclulu allu 15-lea și dicu mercu ca «trebuie se se stirpescă gîntea Valachiloru.»

Acei cari, censurându operele lui Sincai, au scrissu:

«Opus igne, auctor patibulo dignus.»

«Lucrarea merita foculu și autorele spêndiuratòri'a.»

Junele Sincai intreprinse inca din vîrsta de 20 de anni acea uriasia calletoarfă.

Barbatulu Sincai indură tóte persecutările, făr' a siovaí unu singuru momentu in credinti'a sea.

Si betrânulu Sincai, silitu de persecutatorii sei a âmplă din locu in locu, si adese a s'ascunde, calletoariá pe josu cu toiadulu in mâva si purtându in spate-i desagii, cari contineau tóta lucrarea lui, viéti'a trecuta a unei natiuni intregi, si viitoriele ei destinări.

— «Pentru ce porti atâta sarcina in spate?» i diceau cei cari 'lu vedea gârbovitu suptu acea povéra. Si ellu le respundeá cu seninetatea ce da credinti'a:

— «Acest-a este fetulu meu. Déca nu mi-a fostu russine a-lu face, pentru ce se-mi fia russine a-lu purtă?»

Si ce invetiamêntu ne mai da inca provedinti'a, geniulu României?

Sincai persecutatu 'si traiescce viéti'a intréga fugindu din satu in satu, si purtându fetulu iuimei lui in spinare; Sincai crede si merge nainte cu tarfa.

Sincai voiesce a publicá o parte din scrierea sea; o parte mai mica, fia chiaru in limb'a latina. Censur'a respunde ca «opera merita foculu si autorele spândiuratóra.» Sincai nu siovaiesce, si-si urmédia caliea.

Ur'a triumfa si din collo de morminte.

Sincai móre la 1816, si pîna la 1866 nu se scie unde a murit, cumu a murit si unde sunt ossemintele sălle. Dér ce aitu câstiga inimicii Românilor prin acésta infernale persecutare, de cătu a se demascá in faci'a lumei? Geniulu Romaniei ne condusse la satulu Sinne'a, in nordulu Ungariei, si ne arretă loculu unde repausa ossemintele lui Sincai. Stati, osseminte sănte, mai stati inca acollo, ca-ci in currêndu sufflarea tea, invetiamintele telle, o Sincai! ne voru face demni d'a le luá si a le adduce in centrulu Românei!

Censur'a austro-maghiara nu lassa pe Sincai se publice operele sălle. Mai multu inca: elle s'affunda tóte si abiá la 1853 se gasesce si se publica o mica parte, de côtea fostulu Domnu allu Moldovei Gregoriu Ghica. Una suta anni deplini trecura, ne spune D. Papiu Ilarianu, de la nascerea lui Sincai si pîna la publicarea acestei mici pârti a operei sălle. Si celle-alte nu scimu inca unde sunt inmormântate. Fii ilise liniscitu, sufletu săntu allu marelui si a-deveratului Românu. Persecutările ce ai indurat ne arréttă si ne voru arretă care este caliea prin care se deschide mormântulu in care strainii inimici ascundu natiunile. Fii liniscitu, ca-ci partea operii telle, gasita si publicata pe ste una suta anni de la nascerea tea, ne face pe d'o parte se ne 'ncredintâmu ca vici unu seclu de persecutare nu pote oprí lumin'a d'a se reversá, viéti'a d'a tisrî, dreptatea d'a triumfă; ér pe d'alt'a, ceea ce invetâmu, din ceea ce a-vemu de la tine, ne va pune in currêndu in stare se gasimu multulu ce ne mai lipsesce, si se fimu in stare se te audimu, se te 'ntiellegemu si se te urmâmu, sufletu săntu allu fintei latine din Oriinte!

Si cumu ar puté fi intr'altu-felu, cându din vîrfulu Carpatilor Tichindealu ne-a spusu ca, indata ce ne vomu desceptá si ne vomu cunñosce pe noi insine, vomu dovedí lumei ca, «ginte mai alléssa nu va mai fi pe pamântu înaintea nôstra?». Si ne vomu desceptá, vomu intiellege, vomu face cumu se cuvîne, ca-ci scimă ca Tichindealu a murit uotravit de către Austro-Maghiari.

Si cine s'ar mai indouí ca nu pôte perí natiunea română din Oriinte, făr' a cadé in sclavía tota gîntea latina, cându istoriculu unguru Kövary spune gîntei latine din Occidente ca la 1789 «revolutiunea franceze nu găsi simpathie de cătu numai la Români din Transilvan'ia».

Juni Români din Paris, voi trebuie să auditi mai bine acésta marturire a Maghiarilor! Pentru voi, negressitu, o-a amintit D. Papiu Ilarianu, ca-ci voi numai puteti să trebuie se puteti face cunoscute Franciei acestu adeveru, atât de 'nsemnatu pentru noi, dér si pentru dêns'a. Voi, si numai voi veti ave pu-terea d'a face să auda si se 'ntielléga Franci'a acésta mare marturire a inimicilor nostri seculari, ca-ci voi sunteti juni, si adeverulu si viéti'a prin juni mai cu séma se propaga. Mai spuneti-i inca ca, D. Baritiu, in respunsulu seu, a dovedit u Români si numai Români au intellessu si au respunsu «la a dou'a proclamare a dreptului omului», facuta de Franci'a in 1848.

Mai spuneti inca fratilcru nostri din Galli'a ca Sincai ne spune si Papiu ne amintesce ca Români si numai Români de la Carpati cutediara a dice lui Leopoldu allu Austro-Ungariei, la 1791, ca ei ceru «drepturile pure si simple alle omului si alle cetătanului».

Spuneti inca, totu voi si numai voi, fratilor nostri din Galli'a si mai cu séma celor din Itali'a, c'a sositu timpulu se cugete si se gasesc ce caută legiunile romane la Dunare. Spuneti Italiei se se descepte si se véda ca, numai cându erá tare in Oriinte, prosperá, si ca se perdù, indata ce perdù firulu lui Traianu.

Spuneti si unor-a si altor-a ca reu va fi de noi, dér reu forte si de dênsii, si mai cu séma de Italiani, de nu vorn reprinde indata acelu firu, atât de bine prinsu de republicele Italiei, si atât de bine reprinsu si demonstratu de nemuritorulu Sincai. Ecce ce le dice ellu si loru si nôue:

«Cu luarea Ciarigradului s'a stinsu cu totulu imperat'ia stramosiloru nostri, care ei cu mai multa dreptate au câstigat'o pe séma nôstra că pe a unoru nepotii».

D. Papiu, scârbitu peste mesura d'atâtea sufferintie, trecute si presinti, a scossu unu strigatu de durere forte mare: «Câti Români, disse ellu, sunt asta-di, carii nu potu se privésca macaru la 'naltimea acestei idee»!

Asiá este pentru noi, ca-ci asiá este si pentru Franci'a si pentru Italia. Asiá este, ca-ci firulu lui Traianu a fostu perduto de Itali'a, si d'aceea in sclavía zacù pîn' acumu. Dér Itali'a si Franci'a trebue se reiea firulu, ca-ci nu

elle mai potu voi se mai recada in sclavía ! Dér Roman'a a regasit u firulu ; i l'a redatu nemuritorulu Sincai. D-lu Papiu Ilarianu a dissu :

•Spiritulu teu fia in midi-loculu nostru !»

Juni Români, asiá e ca este in midi-loculu vostru acelui spiritu ? Dá, asiá este, si d'aceea veti dice, impreuna cu Papiu Ilarianu, si 'n curréndu veti face se dica cu voi Franci'a si Itali'a :

•O, geniu nemuritoru allu lui Sinca! Tu care, inca nainte de 'nceputulu acestui seclu, ai strigatu, c'o voce potinte, ce resuna in eternu in Carpati si la Dunare, in Balcani si 'n Pindu : — Fii ai lui Traianu, acést-a e Daci'a; din naufragiulu seculiloru ea pentru voi a scapatu ; lumin'a, puterea Resaritului, voi sunteti.

•Ecce documentele originei, titulii nationalității vóstre; ecce temeiulu dreptului si allu viitorului vostru !

•Sementi'a neperitória a latinității, in noi tu ai re'nviat, tu ai facutu a se recunosc frati din departare ce de multu 'si uitassera unii de altii !»

Totu astu felu si alte diarie, si anume tóte celle de preste Carpati.

XV.

SUBSCRIPTUR'A LUI SINCAI.

Vedi mai susu pag. 90. No. VII.

Georgius Sincaiu ~~ma~~ de Caderu
Principele ~~de~~ Balafalor
et reliquorum Principi-Catholicorum
per M. Franni & Princeps
Director.

FINE.

TABLA DE MATERIE.

<i>Discursulu de receptiune allu D-lui A. Papiu Ilarianu . . . . .</i>	1.
<i>Vorbele rostito de D. I. Heliade R. . . . .</i>	62.
<i>Respusnulu D-lui Georgiu Baritiu . . . . .</i>	63.
<i>Annesse la discursulu D-lui A. Papiu Ilarianu :</i>	
<i>I. Cuvântarea inainte a Grammaticei lui Tempea de la 1797 . . .</i>	71.
<i>II. Cărți manumissionali de la 1721 și 1767 . . . . .</i>	74.
<i>III. Scrissóri'a D-lui Odobescu côtea D. A. Papiu Ilarianu . . .</i>	79.
<i>IV. Inscîntiarea societatei filosofesci a Némului rumânescu in ma-</i> <i>re principatulu Ardécului, de la 1795 . . . . .</i>	83.
<i>V. Prefatiunea lui Sincai la Grammatic'a daco-romana de la 1780 .</i>	86.
<i>VI. Cartea lui Calnochi côtea episcopulu Bobu, de la 1784, prin</i> <i>care se dimittu din monastire, Klein, Peterlachi, Sincai si P.</i> <i>Maior . . . . .</i>	89.
<i>VII. Cartea essemtonale data de Sincai, că directoru, la 1787, do-</i> <i>centelui scólei românesci din Fenesiu . . . . .</i>	90.
<i>VIII. Actulu cercetărei facute asupr'a lui Sincai la 11 septembrie</i> <i>1794 . . . . .</i>	91.
<i>IX. Representatiunea episcopului Bobu côtea guvernu, din 15 octo-</i> <i>vre 1794 prin care propune pre Tatu in loculu lui Sincai;</i> <i>si respusnulu guvernului, din 18 octobre 1794, prin care se</i> <i>confirma Tatu de directore interimariu . . . . .</i>	103.
<i>X. O scrissória a lui Sincai côtea Bobu, din 10 augustu 1795 .</i>	103.
<i>XI. Elegia lui Sincai . . . . .</i>	104.
<i>XII. List'a autoriloru citati in Chronic'a lui Sincai . . . . .</i>	127.
<i>XIII. Quinet despre Sincai . . . . .</i>	134.
<i>XIV. Diariele române despre siedinti'a publica a societatei acade-</i> <i>mice din 14 septembrie 1869. . . . .</i>	138.
<i>XV. Subscriptur'a lui Sincai fac-similata prin xylographia. . . .</i>	154.

ERRATA CORRIGE

Pag.	lin.		
7	21	tierreln	tierrele
13	2	1795	1795 ¹
15 not. 1.		13	13 si 14
23 not. 1.	2	1804	1805
23 not. 4.	8	1714	1715
24 not. 3.		1365	1363
25 not. 2.	6	1365	1363
45 not. 2.	2	822	11822
51	ultima	stilului	stilulu
58 not. 2.	ultima	40	49
128	28	ntemir	Cantemir
128	30	Cageminum	geminum.